

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

**TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE
XV-XVI. YÜZYILLARDA HOMA KAZÂSI**

Hazırlayan

Özer KÜPELİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Turan GÖKÇE

TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE
XV-XVI. YÜZYILLARDA HOMA KAZÂSI

99832

99832

Özer KÜPELİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Turan GÖKÇE

**TC YÜKSEKÖRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Afyon

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2000

ÖZET

TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE XV-XVI. YÜZYILLARDA HOMA KAZÂSI

Özer KÜPELİ

Tarih Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2000

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Turan GÖKÇE

Osmanlı şehirlerinin XV-XVII. yüzyıllardaki durumunu araştırmak üzere en başta gelen kaynak tahrir defterleridir. Bu defterlerden bir bölgede yerleşmiş bulunan insanların sosyal ve ekonomik durumunu tespit etmek mümkündür.

Tarihi oldukça eskilere dayanan Homa ve civarı, XII. yüzyılda Türk, 1429'da da kesin bir sûrette Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı idarî taksimâtında Anadolu Eyâleti'nin Kütahya Sancağı'na bağlı bir kazâ olan Homa, tahrir defterlerinde bâzen Homa, bâzen de Homa ve Geyikler Kazâsı şeklinde geçmektedir. İki nefis (şehir) ve bunların etrafında karye, mezraa, çiftlik gibi çok sayıda kır iskân merkezinin bulunduğu kazâda yürütülen başlıca faaliyetler toprağa dayanmaktadır. Verimli topraklara sâhip kazâ arâzisinde buğday, arpa ve yulaf gibi hubûbâtlar bol miktarda yetiştirilmektedir. Yeterli miktarda bakliyat ile çeşitli meyveler de istihsâli yapılan mahsûllerdendir. Kazâda toprakla uğraşan halkın büyük kısmı tasarruflarındaki toprakları ekip biçmekte, ellerinde toprağı olmayanlar ise başkalarının topraklarında çalışmaktaydılar. Ayrıca toprak işçiliği organizasyonundan olarak ortakçılığa da tesâdüf edilmekteydi. Toprak tasarruf şekillerine gelince ise, mîrî ve vakıf arâzînin yaygın olduğu dikkati çekmektedir.

ABSTRACT

THE DİSTRİCT OF HOMA DURİNG THE XV AND XVI th CENTURİES ACCORDİNG TO TAHRİR REGİSTERS

Özer KÜPELİ

History Basic Science Branch

Afyon Kocatepe Üniversity Social Science Institute

January 2000

Guide: Assistant Professor Turan GÖKÇE

The principal source for research the situation of the Ottoman cities in the XV and XVI th centuries are the tahrir registers. From these registers it is possible to fix the social and economic position of the people living in a region.

Homa and his environments the history descending to the early periods, is entered on the Turkish domination in the XII th century, and on the Ottoman domination, definitively in 1429. After this date Homa, on the Ottoman sections, is a District depended on the Sancak of Kütahya of the Anatolian Province. In the register, it is named same as Homa, same as the District of Homa and Geyikler. The principal activities moved in the District depend on the soil. There are two cities and many villages, farms and arable fields around the District. In the productive soil of teh District, it is grown many cereals as barley, wheat and oat. Some people in the District grow their own soil and some people work. In the other's soil. Labour exchange and the system of ortakçılık were very commun between villages. A part of the timar holders were the princes men and their grand-children. The classification of the timars according to their incomes indicates that timar-holders were in majority.

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

Tez Danışmanı

: Yrd. Doç. Dr. Turan GÖKŞE

Jüri Üyeleri

: Prof. Dr. Necmi ÜCKER

Doç. Dr. Mustafa TURAN

İmza

.....
.....
.....
.....
.....

.....'ın.....

. başlıklı tezi / / tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca,Anabilim / Anasanat dalında, Yüksek Lisans/Doktora / Sanatta Yeterlik tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı devri Türk tarihi üzerine yapılan araştırmaların son yıllarda, daha ziyâde sosyal ve iktisadî durumu ele alan bölge monografileri üzerinde yoğunlaştığı görölmektedir. Osmanlı Devleti'nden günümüze ulaşmış zengin arşiv malzemelerine dayanılarak hazırlanan bu araştırmalar; başlangıçta *sancak* gibi geniş bir idarî birimi esas alırken, günümüzde *kazâ*, *nâhiye* ve hatta *köyleri* konu edinmeye başlamıştır.

XV-XVI. yüzyıllarda bir bölgenin idarî, demografik ve iktisadî bünyesini rakamlarla ifade edebilmeye imkan sağlayan *tahrir defterleri* çalışmamızın başlıca kaynağını teşkil etmektedir. Türkiye'de Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalçık ile başlayan tahrir çalışmaları, günümüzde Feridun Emecen'in çalışmalarıyla oldukça gelişme göstermiştir. Bu defterler sâyesinde bir bölgenin idarî taksimatını, demografik yapısını, iktisadî ve sosyal hayatını açıklamak suretiyle Osmanlı toplumunun sosyal ve iktisadî tarihini, idarî taksimatını, nüfus yapısını ve hareketliliğini, iskan özelliklerini, şehirleşmeyi vs. ortaya koymak mümkün olmaktadır. Diğer yandan Osmanlı memleketlerinin hem birbiriyle hem de geçmişiyle mukayesesi yapılabilmektedir.

Biz bu araştırmamızda, sınırları belirlenmiş bir bölgeyi, yani Osmanlı devrinde Kütahya Sancağı'na tâbi kazâlardan birisi olan Homa ve civarının XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyıldaki idarî, demografik ve iktisadî durumunu derinlemesine tahlil etmeyi amaçladık. Bu tahlil çerçevesinde araştırmamız giriş ve onu müteakip dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında; araştırmamızın dayandığı kaynaklar olan tahrir defterleri üzerinde durulmuştur. Buna göre tahrir defterlerinin önemi, bu defterlerin tertibi ve türlerinden bahsedildikten sonra araştırmamızda kullandığımız başlıca tahrir defterleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; önce kazâmız sınırları içerisinde yer alan iki şehrin adlarının menşei ve kazânın coğrafî konumu belirtilmiştir. Ardından bu bölgenin bilinen en eski zamandan itibaren Osmanlılara kadar olan tarihi oldukça mahdût kaynaklara rağmen ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak, Osmanlı idarî taksimatı içerisinde Homa Kazâsı'nın konumu değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde; kazâ dâhilindeki Homa ile Geyikler şehirleri ayrı ayrı ele alınmış ve bunların demografik yapıları, fizikî gelişmeleri, içtimâî zümreleri ve fonksiyonları, iş kolları, ticâret ve sanâyi, hayır müesseseleri ile dinî ve tarihî eserleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; kazânın kır kesimine geçilerek, genel iskan özellikleri ile başlıca köy ve köy-altı iskan yerleri tek tek ele alınmıştır. Ardından kır kesiminde çeşitli mükellefiyetler altında hayatını sürdüren zümreler ile bunların faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise kazânın genel nüfus durumuna değinilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise kır kesimindeki ziraat hayatına temas olunarak, kazâdaki ziraat sahaları, buralarda yetiştirilen mahsûller, bunların çeşitleri ve miktarları *tahrir defterlerinin* imkan verdiği ölçüde tespit edilmiştir. Meselenin daha iyi anlaşılması için zaman zaman tablolardan da istifadeyle veriler değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Ayrıca toprak idâresi başlığı altında kazâdaki vakıf-mülk ve mirî arazi rejiminin birbirine mukâyesesi yapılarak, tîmâr sisteminin tatbiki, tîmâr sahiplerinin menşei ve fonksiyonları incelenmiştir.

Ekler kısmında ise kır iskan merkezlerinden bugün tespit edilebilenler çerçevesinde hazırlanan ve bölgenin XVI. yüzyıldaki durumunu gösteren bir harita ile metne ait muhtelif listeler verilmiştir.

Yaklaşık iki senedir sürdürdüğümüz çalışmalar neticesinde ortaya çıkan bu araştırma ile ulaştığımız sonuçların, bundan sonra bu bölge üzerine yapılacak daha geniş muhtevâlî araştırmalara bir faydası olması bizim en büyük tesellimiz olacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında her türlü desteğini gördüğüm, gerekli yardımlarını bizden hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam *Yrd. Doç. Dr. Turan GÖKÇE* 'ye, konu ve alan seçimimizdeki ısrarlarından ve desteğinden dolayı muhterem hocam *Dr. Turan AKKOYUN* 'a, çalışmalarım sırasında büyük destek ve yardımlarını gördüğüm değerli ağabeylerim *Uzman Mustafa KARAZEYBEK* 'e ve *Uzman Yusuf İLGAR* 'a ve nihâyet eşsiz moral desteğiyle bana çalışma şevki veren sevgili eşim *Filiz KÜPELİ* 'ye teşekkür ederim.

Özer KÜPELİ

ÖZGEÇMİŞ

Özer KÜPELİ

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Lise : İstanbul Bayrampaşa Ticaret Meslek Lisesi Muhasebe Bölümü

İş / İstihdam

1997 - Tarih Uzmanı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırma ve Uygulama Merkezi

1999 - Uzman. Afyon Kocatepe Üniversitesi Merkez Kütüphane

Yayınlar

“II. Meşrutiyet Sonrasında Gönen ve Havalisinde Asayiş”, *Geçmişten Günümüze Gönen Sempozyumu, Gönen 4-6 Eylül 1998*, (basımdadır).

“Gönen'de Milli Mücadele Yıllarındaki Faaliyetler”, *Toplumsal Tarih*, nr. 61, (Ocak 1999), s. 10-21.

“Gönen ve Çevresinde Millî Mücadele Yıllarına Işık Tutan Bir Yayın Münasebetiyle: Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi, Sempozyum, Gönen-05.09.1993, Gönen Belediyesi Kültür Serisi, Ankara 1998, IV+124 sayfa”, *Türk Kültürü*, XXXVII/434, (Haziran 1999), s. 383-384.

“Afyonkarahisar Din Bilginlerinden Şeyh Receb Efendi'nin Terekesinde Yer Alan Kitaplar”, *Taşpınar*, nr. 1, (Ekim 1999), s. 33-37.

“XIX. Yüzyıl Ortalarında Karahisâr-ı Sâhib'de Fiyatlar (1844-1854)”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* (4. sayısında yayınlanmak üzere verildi)

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: 13 Eylül 1976 Cinsiyet: Erkek Yabancı Dili: İngilizce

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.t.	: adı geçen tez
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
Bkz.	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
der.	: derleyen
Edt.	: Editör
EÜEF	: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İFM	: İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İÜTD	: İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi
km.	: kilometre
m.	: metre
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
mm.	: milimetre
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
Neşr.	: Neşreden
nr.	: numara
OA	: Osmanlı Araştırmaları
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OTAM	: Osmanlı Tarihini Araştırma Merkezi
s.	: sayfa
TAD	: Türklük Araştırmaları Dergisi
TD	: Tahrir Defteri

TDAD	: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDVİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TED	: Tarih Enstitüsü Dergisi
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TK, KKA	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TM	: Türkiyat Mecmuası
trc.	: tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
VD	: Vakıflar Dergisi
vrk.	: varak
vs.	: ve sâir
yay.	: yayını

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ	vii
KISALTMALAR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ: KAYNAKLAR	xii
BİRİNCİ BÖLÜM: KAZÂNIN; ADI, COĞRAFİ KONUMU, KISACA TARİHİ VE OSMANLI İDARİ TAKSİMÂTINDAKİ YERİ	1
I. KAZÂNIN ADI VE COĞRAFİ KONUMU	1
A) KAZÂNIN ADI	1
B) COĞRAFİ KONUM VE TABİİ ÇEVRE	3
II. XVI. YÜZYILA KADAR HOMA VE GEYİKLER BÖLGESİNİN TARİHİ	6
A) TÜRK ÖNCESİ DÖNEMDE BÖLGENİN TARİHİ	6
B) HOMA VE GEYİKLER HAVALİSİNİN TÜRKLEŞMESİ VE SONRASI	10
III. KAZÂNIN OSMANLI İDARİ TAKSİMÂTINDAKİ YERİ	13
İKİNCİ BÖLÜM: KAZÂNIN ŞEHİRLERİ	17
I. HOMA	17
A) ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI VE NÜFUSU.....	17
B) ŞEHİRDEKİ İCTİMÂÎ BÜNYE, ZÜMRELER, FONKSİYONLARI.....	19
C) HOMA ŞEHRİNDEKİ İKTİSÂDÎ HAYAT VE TİCÂRET	24
D) HOMA ŞEHRİNDEKİ VAKIF MÜESSESELERİ VE VAKIFLARA GÖRE TARİHİ ESERLER	26
1. Homa Câmi	27
2. Mescidler	28
3. Diğer Eserler	28
II. GEYİKLER	30
A) FİZİKİ YAPI VE NÜFUS	30
B) İCTİMÂÎ BÜNYE, ZÜMRELER, FONKSİYONLARI.....	31
C) İKTİSÂDÎ HAYAT VE TİCÂRET	32
D) VAKIF MÜESSESELERİ VE VAKIFLARA GÖRE TARİHİ ESERLER	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HOMA KAZÂSİ KIR İSKÂN MERKEZLERİ VE NÜFUS	36
I. KAZÂNIN GENEL İSKÂN ÖZELLİKLERİ	36
A) KIR İSKÂN MERKEZLERİNİN KURULUŞ VE GELİŞMESİNE DÂİR BÂZİ BİLGİLER	36
B) KIR İSKÂN MERKEZLERİNİN ÖZELLİKLERİ.....	38

II. BAŞLICA KIR İSKAN MERKEZLERİ: KÖYLER VE MEZRAALAR	40
A) HOMA'YA TÂBİ YERLEŞİM MERKEZLERİ	40
1. Köyler	40
2. Mezraalar	45
B) GEYİKLER'E TÂBİ YERLEŞİM MERKEZLERİ	46
1. Geyikler Merkeze Tâbi Köyler.....	46
2. Geyikler Kutlu-diğın'e Tâbi Köyler.....	60
3. Mezraalar	64
III. HOMA KAZÂSİ PİYÂDE VE MÜSELLEM TEŞKİLÂTI	65
IV. KONAR-GÖÇER ZÜMRELER: YÖRÜKLER	69
V. KAZÂNIN GENEL NÜFUS DURUMU	72
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HOMA KAZÂSINI'NIN ZİRÂÎ BÜNYESİ VE TOPRAK İDÂRESİ	75
I. ZİRÂÎ BÜNYE	75
A) KAZÂNIN GENEL ZİRÂÎ ÖZELLİKLERİ VE EKİLEBİLİR TOPRAK DURUMU.....	75
B) ZİRÂÎ KESİMDE ÇALIŞANLARIN HUKUKÎ STATÜLERİ	78
C) ALINAN VERGİLERE GÖRE YETİŞTİRİLEN ZİRÂÎ MAHSÜLLER.....	83
1. Hubûbât ve Bakliyât.....	83
2. Smâi Nebâtlar	85
3. Bağ, Bağçe ve Bostan Mahsûlleri	86
D. HAYVANCILIK, ARICILIK, BALIKÇILIK VE TUZLALAR	87
E. DEĞİRMENLER VE KIR KESİMİNDEKİ PAZAR YERLERİ.....	88
II. TOPRAK İDÂRESİ	90
A) TOPRAĞIN TASARRUF ŞEKİLLERİ	91
1. Vakıf ve Mülk Arâzî	91
2. Mirî arâzî: Zeâmet ve Tîmârlar	93
B) KAZÂDAKİ TÎMÂR SÂHİPLERİ VE VAZİFELERİ	95
SONUÇ	98
BİBLİYOGRAFYA	101
EKLER	1
I-) KÜTAHYA LİVÂSİ KÂNUNNÂMESİ	
II-) HOMA KAZÂSİ PİYÂDE VE MÜSELLEM ÇİFTLİKLERİ	
III-) HOMA KAZÂSİ TÎMÂR SÂHİPLERİ	
IV-) HARİTA	

GİRİŞ

KAYNAKLAR

XV-XVI. ve hatta XVII. yüzyıl Osmanlı sosyal ve iktisadî tarihi üzerine yapılacak araştırmaların başlıca kaynağını *tahrir defterleri* teşkil etmektedir. Bu defterler söz konusu tarihlerde Osmanlı idâresi altındaki belirli bir bölgenin sosyal ve iktisadî yapısını ortaya koymak için kullanılabilir başlıca kaynaktır. Barkan'ın ifadesiyle bu defterlerden “*teşkilâtı bir bütün ve mûdil bir makine halinde işleyen İmparatorluk Türkiyesinin milyonlarca rakamın belâgatli lisanı ile tasrih ve tevsik edilmiş canlı bir tablosunu, koskoca bir İmparatorluğun bir işbaşı manzarasını*”¹ görmek mümkündür.

Tahrir defterleri, Osmanlı malî-idarî sisteminin esasını teşkil eden *tahrirler* neticesinde düzenlenirdi. Osmanlı Devleti'nde tahrirlerin ilk ne zaman yapılmaya başlandığı hakkında bilgimiz yoktur. Ancak gerek İslâm öncesi Türk topluluklarında ve gerekse İslâmiyet'in kabulünden sonraki Türk-İslâm devletlerinde nüfus ve arazi sayımlarının yapıldığının bilinmesi² sebebiyle Osmanlıların ilk dönemlerinde de tahrirlerin yapıldığı söylenebilir. Lâkin elimizde II. Murad devrinden daha öncesine ait bir tahrir defteri bulunmamaktadır.

Kimi kaynaklarda 10, 20, 30 senelik fâsılalarla³ yapıldığı belirtilen tahrirlerin, yapılmasını zorunlu kılan sebepler ise değişiktir. Buna göre yeni bir bölgenin fethedilmesi, başka bir deyimle fethedilen bir ülkede Osmanlı nizâmını temin etmek en

¹ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *TM*, X, (1953), s. 9.

² İslâm öncesi Türk topluluklarında nüfus ve hayvan sayısını tespit amacıyla tahrirler yapılıyordu. *Bkz.* Bahaaddin Ögel, “İslâmdan Önceki Türk Devletlerinde Timar Sistemi”, *IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948*, I, TTK yay., Ankara 1952, s. 242-250; Bu tür sayımların Osmanlılar'dan önceki Türk-İslâm devletlerinde yapıldığına dair tespitler için *bkz.* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK yay., Ankara 1988; Yine Osmanlılardan önce Akdeniz dünyasında tahrir benzeri sayımların yapıldığı bilinmektedir. *Bkz.* Kemal Çiçek, “Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler”, *OTAM* 6, (1995), s. 51-90.

³ Kanunî devri sadrazamlarından Lütfi Paşa *Asafnâme* adlı eserinde tahrirlerin otuz senede bir defa yapıldığını söylemektedir. Yine bâzı eski kânunnâmelerde aynı bilgi yer almaktadır. *Bkz.* Ömer Lütfi Barkan, *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, TTK yay., Ankara 1988, s. 11.

geçerli sebebi⁴. Osmanlı Devleti'nde takip edilen malî siyasetin gereği olarak, memur ve askere ödenecek maaşlarla, çeşitli harp ve kamu masrafları, araziden elde edilen gelirden karşılanmaktaydı. Bundan dolayı devletin, gelir kaynaklarını en ince noktasına kadar büyük bir titizlikle tespit etmesi ve zamanla meydana gelen değişiklikleri sıhhatli bir şekilde takip etmesi gerekiyordu⁵. Bu nedenle defter hârici kalmış gelirlerin deftere sokulması, mevcut gelir kaynaklarında meydana gelen değişikliklerin tespiti ve tahta yeni bir padişahın geçmesi de tahriri gerektiren durumlardı⁶.

Tahrir işlemi, ümerâ ya da kadılar arasından seçilen ve *muharrir*, *il-yazıcı*, *vilâyet kâtibi* ya da *tahrir emini* olarak adlandırılan mutemet bir şahısla birlikte *kâtibden* meydana gelen bir tahrir komisyonu tarafından yapılırdı. Buna göre emin, tahririne memur olduğu bölgeye vardığında bölgenin, kadı ve tîmâr sahipleri ile bir araya gelir ve teftiş için beraberce harekete geçilirdi. Bu sırada kadı, hiçbir gelir kaynağının defter hârici yani *hâric-ez-defter* kalmamasından bilhassa sorumluydu ve bunun için emini görevi başında teftiş ederdi. Bundan sonra, elinde bir berât ile gelir tasarruf eden herkes, ellerindeki berâtları, sûret-i defterleri, temessükleri ve mahsûlât defterlerini eminin başkanlığındaki heyete teslim ederlerdi. Bu vesikalar tek tek incelendikten ve eski defterle mukâyese edildikten sonra mevcut durum tespit edilir ve ortaya çıkan değişiklikler yeni deftere kaydedilirdi. Böylece, yerleşme merkezlerinde yani şehir, kasaba, köy, mezraa hattâ çiftliklerde ikâmet eden vergi vermekle yükümlü evli veya bekâr şahısların tek tek isimleri, zirâat yaptıkları sahalar, buralarda yetiştirilen mahsûller ve bunlardan alınan vergiler belirlenir, böylece "*istatistikî kütük defterleri*" olarak da tavsif edilebilecek *tahrir defterleri* hazırlanırdı⁷. Tertip edilen yeni deftere *defter-i cedîd*, önceki defterlere ise *defter-i atik* veyâhût *defter-i köhne* denilirdi. Tahrir

⁴ Halil İnalçık, "Osmanlı Fetih Metodları I", (trc. Tahir Sünbül), *Yeni Forum*, XII/263, (Nisan 1991), s. 22-23; Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı*, I, İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İktisadiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi yay., İstanbul 1988, s. 13; Mamafih, Osmanlıların askerî hareketleri sırasında malî, idârî ve askerî bir takım işleri yerinde halletmek maksadıyla Divân-ı Hümâyuna ait bazı kalemler ile bunların bürokratik işlemlerini yerine getirebilmeleri ve gerektiğinde mürâcaat edebilmeleri için lüzumlu defterleri berâberlerinde götürdükleri bilinmektedir. Bu husûsta bkz. Feridun M. Emecen, "Sefere Götürülen Defterlerin Defteri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İÜEF yay., İstanbul 1991, s. 241-268.

⁵ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı*, TTK yay., Ankara 1990, s. 10.

⁶ Halil İnalçık, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, TTK yay., Ankara 1987, s. XVIII.

⁷ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, TTK yay., Ankara 1989, s. 2-3; Tahrir işlemi ve defterlerin tertibi husûsunda geniş bir literatür oluşmuştur. Bunlarla ilgili olarak bkz. Barkan, *a.g.e.*, s. 14-65; Aynı Yazar, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I", *İFM*, II/1, (1941), s. 29-59; II, *İFM*, II/2, (1941), s. 214-247; İnalçık, *Arvanid*, s. XVIII-XXIII; L. Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", (trc. Sadrettin Karatay), *Bellekten*, XI/42, (Nisan 1947), s. 299-328; Erhan Afyoncu, "Defterhane", *TDVİA*, IX, s. 100-104.

işlemi tamamlandıktan sonra, tîmârların yeni durumunu gösteren *tîmâr icmâl defterleri*⁸ hazırlanır, öte yandan vilâyetin bütün teferruatını içeren *mufassal defterler*⁹ temize çekilerek padişaha sunulurdu. Defterlerin bir nüshası da beylerbeyi ve sancakbeylerine verilirdi. Bunların dışında mufassal defterdeki bilgilerin aynen icmâlinin verildiği, lâkin tîmâr icmâl defterinden farklı bir başka icmâl defteri daha hazırlanırdı ki yaya ve müselleme tahriri hâriç bütün toplu neticeleri gösteren bu defterlere *mufassal-icmâl defter* denilmiştir¹⁰. Ancak, bir bölgenin tahririnin yapılması, sâdece oranın has, zeâmet ve tîmâr gelirlerini tespit etmeye yönelik değildi. Bunun yanında bölgedeki evkâfın, konar-göçer teşekküllerin, piyâde ve müsellemlerin ayrı ayrı tahrirleri yapılır ve bunlar içinde aynı şekilde defterler hazırlanırdı.

Kısacası, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve iktisadî meselelerinin anlaşılması açısından *tahrir defterleri* oldukça önemli kaynakların başında gelmektedir¹¹. Bundan dolayı, bu defterlerin bir kaynak olarak değerlendirilmesi, karşılaşılan problemlerin halledilmesi, bu suretle defter verilerinin nasıl daha verimli ve yaygın bir şekilde kullanılabilceği sorusu son yıllarda büyük önem kazanmış¹² ve bunun için zaman

⁸ Paris Bibl. Nationale'de bulunan ve XVIII. asra ait olduğu zannedilen bir kanun mecmuasına göre icmâl defter "*hiyn-i tahrirde gerek hâss-ı hümayun ve gerek havâss-ı vüzerâ ve ümerâ ve arpalıklar ve gerek zeâmet ve timar ve bilcümle her kariye kimin ismine kayıt ve tahrir olunmuş ise anı beyân eder, beherhal her icmâl defterinin mufassalı vardır*" şeklinde açıklanmıştır. Bkz. İnalçık, *Arvanid*, s. XXI.

⁹ Yine aynı kütüphanede bulunan bir kanun mecmuasında ise mufassal defter "*Defter-i mufassal her kariyenin, reâyâsı ve öşrü ve resmi ve enva'i mahsulâtı yazılan defterdir*" şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. *Aynı Eser*, s. XX.

¹⁰ Feridun M. Emecen, "Mufassaldan İcmale", *OA*, XVI, (1996), s. 40; Bu tür defterler Halil İnalçık tarafından malî amaçla yapıldığından dolayı *Muhâsebe-icmâl defteri* şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları*, BOA yay., Ankara 1993, s. 5-6.

¹¹ Tahrir defterlerinin sosyal ve iktisadî bakımdan önemi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma", *IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948*, I, Ankara 1952, s. 290-294; Feridun Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri, İstanbul 28-29 Mayıs 1990*, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul 1991, s. 143-156; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *VD*, XXII, (1991), s. 429-439; Bahattin Yediyıldız, "Azınlık Meselesi Açısından Tahrir Defterleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 19, (Eylül 1986), s. 43-44; Tahrir defterlerinin tarihî coğrafya bakımından hâiz olduğu öneme dair bkz. Mesut Elibüyük, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları*, 1/2, (Şubat 1990), s. 11-42; Aynı husûsta son zamanlarda bir tebliğ daha verilmiş bulunmaktadır. Bkz. Osman Gümüşçü, "Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999* (basılacaktır).

¹² Bu konuda bkz. Zeki Arıkan, "Tapu-Tahrir Defterleri Nasıl Yayınlanmalıdır? Hamit Sancağı Örneği", *Uluslararası Tapu-Tahrir Defterleri Sempozyumu, Konya 26-28 Ekim 1992*; Yılmaz Kurt, "Tapu Tahrir Defterleri ve Bunların Yayınlanması Hakkında", *I. Milli Arşiv Şurası, Ankara 20-21 Nisan 1998, Tebliğler-Tartışmalar*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1998, s. 695-703; Aynı Yazar, "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesinde Uygulanacak Metot", *OA*, XVI, (1996), s. 45-59; Türkiye'de tahrir defterleri üzerinde yapılmış çalışmaların bir değerlendirmesi ve yeni görüşler için bkz. Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Yapılmış

zaman kongreler düzenlenmiştir¹³.

İşte bu derece önemli *tahrir defterlerinden* Homa Kazâsı'nın da dâhil olduğu Kütahya Sancağı'na ait olanlara gelince; bu sancağa ait olan en eski tarihli defterler XV. yüzyılın ikinci yarısına ait piyâde ve müselleme tahrir defterleridir. Bunlardan birincisi gurre-i Muharrem 862/ 19-28 Kasım 1457 tarihli müselleme tahrir defteri¹⁴, ikincisi içinde Homa piyâdelerinin de kayıtlı bulunduğu gurre-i Şevvâl 870/ 17-26 Mayıs 1466 tarihli piyâde tahrir defteri¹⁵ ve bir diğeri Homa Kazâsı'yla ilgili kayıtlar ihtivâ etmeyen Şaban 894/ Temmuz 1489 tarihli müselleme tahrir defteridir¹⁶. Bunların dışında II. Bâyezîd dönemine ait ilki has, zeâmet, tîmâr tahririni içeren¹⁷ ve diğeri de evkâf tahriri¹⁸ olmak üzere iki mufassal defter daha mevcuttur. Ama bu son iki defterde kayıtlar, daha II. Bâyezîd döneminden önce sancakta tahrirlerin yapılmış olduğu göstermektedir. Nitekim mufassal tîmâr defterinde incelediğimiz kazâyâ ait olan bir kayıta hem *defter-i atîk* hem de *defter-i köhneden* söz edilmesi¹⁹, öte yandan evkâf defterinde sırasıyla geriye doğru *Mevlânâ Abdülkerim*, *defter-i atîk* ve *defter-i köhne* veyâ *sûret-i defterden* bahsedilmesi²⁰ buna delâlet etmektedir. Bu bilgilerden Kütahya Sancağı'nın, ilki Germiyanogulları Beyliği topraklarından Osmanlı Devleti'ne katıldığı 1429 tarihinden sonra, diğeri de Fatih döneminde olmak üzere en az iki defa tahririnin yapıldığı anlaşılmaktadır²¹. Kezâ aynı şekilde sancağın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra üç defa vakıf tahririnin yapıldığı ve bunların ilkinde Germiyanogulları'nın verdiği *bitî*lerin de dikkate alındığı göze çarpmaktadır²². Bu

Çalışmalar Hakkında Bâzı Düşünceler”, XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999 (basılacaktır).

¹³ Bkz. Zeki Arıkan, “I. Milletlerarası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu”, *Tarih ve Toplum*, nr. 109, (Ocak 1993), s. 18-19; Aynı Yazar, “İkinci Uluslararası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu, Erlangen 18-19 Mart 1994”, *Tarih ve Toplum*, nr. 125, (Mayıs 1994), s. 46-48; Yılmaz Kurt, “I. Milletlerarası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu'nun Ardından”, *OTAM* 4, (1993), s. 717-721; Aynı Yazar, “II. Milletlerarası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu'nun Ardından”, *OTAM* 5, (1994), s. 621-630; İlhan Şahin, “Milletlerarası II. Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu”, *Tarih ve Medeniyet*, nr. 6, (Ağustos 1994), s. 47-48.

¹⁴ İstanbul Belediye Kütüphanesi, *Muallim Cevdet Yazmaları*, nr. 0.93.

¹⁵ BOA, TD 3m.

¹⁶ İstanbul Belediye Kütüphanesi, *Muallim Cevdet Yazmaları*, nr. 0.72.

¹⁷ BOA, TD 45.

¹⁸ BOA, MAD 262.

¹⁹ BOA, TD 45, s. 368.

²⁰ BOA, MAD 262, s. 355, 356, 360, 361, 365.

²¹ Turan Gökçe, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1994, s. 4.

²² BOA, MAD 262, s. 354, 355, 356.

şekilde sancağın şu an elde olmayan en az beş adet tahrir defterinin daha olması gerekmektedir.

Tahrirler hakkında bu kısa bilgilerden sonra incelememize ışık tutan eldeki mevcut tahrir defterlerini mufassal, icmâl, evkâf ve piyâde defterleri olmak üzere ayrı ayrı ele almak suretiyle bilgilerimiz şöyledir:

Mufassal Defterler

BOA, TD 45 (1481-1512): Şu an ki tespitlere göre Kütahya Sancağı'nın üçüncü tahriri olması gereken bu defterin hangi tarihte düzenlendiği hakkında net bir bilgi yoktur. Lâkin defterin muhtevâsı ve şekil özelliklerine bakılarak II. Bâyezıd devrinde (1481-1512) ve büyük bir ihtimalle de XV. yüzyıl sonunda düzenlendiği tahmin edilmiştir²³.

Nâhiye esasına göre tutulmuş defterin en başında Simav Nâhiyesi bulunmaktadır (s. 1-60). Sonra sırasıyla Gedüs, Küre, Kula, Uşak, Şeyhlü ve Homa nâhiyeleri yer almaktadır. Homa Kazâsı'na ait bilgiler defterin 365-403. sayfaları arasındadır. Toplam 402 sayfa olan defterde Kütahya merkez kazâsı ve Lâzıkıyye Kazâsı bulunmamaktadır. Bu durum defterin baştan ve sondan eksik olduğu şeklinde yorumlanmıştır²⁴. Defterin sondan eksik olduğu doğrusya da, başında merkez kazânın olmayışı, acaba bu defterin eksikliğinden midir, yoksa merkez kazâ özellikle mi ayrılmıştır, bunu tespit etmek şimdilik mümkün olamamıştır²⁵.

BOA, TD 49 (1520): Sancağın şu an elde mevcut en eski ikinci mufassal defteridir. Arşivdeki *Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu*'nda her ne kadar 918/1512-1513 tarihli olduğu kaydedilmişse de, muhtevâsından böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Mamafih, daha önce Varlık ve Gökçe'nin de zikrettiği gibi defterde yer yer karşılaşılan “*merhûm Bâyezıd*” ve “*merhûm Sultân Selim Hân*” vb. ibâreler²⁶ tahrir Yavuz Sultan Selim'in son yıllarında başladığı ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın tahta geçtiği ilk yıllarda da tamamlandığını göstermektedir. Zirâ sancaktaki bir kısım gelir kaynaklarının

²³ Mustafa Çetin Varlık, *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum 1985, s. 58.

²⁴ Gökçe, *a.g.t.*, s. 5.

²⁵ Aynı döneme ait, şekil ve yazı itibarıyla da aynı kâtib kaleminden çıkmış olduğu anlaşılan Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na ait olan bir defterde de (BOA, MAD 230) merkez Kazâ bulunmamaktadır. Her iki defterde de merkez Kazâya ait bilgilerin olmayışı ve defterin merkez Kazâ ardından gelen Kazâ ile başlaması bize garip gelmektedir.

²⁶ BOA, TD 49, s. 228, 803, 997 vs.

Kütahya'da bulunan Anadolu Beylerbeyi Ayas Paşa'nın tasarrufunda bulunması²⁷ ve onun da bu vazifede 1519-1521 tarihlerinde kaldığı²⁸ göze alındığında defterin 1520 tarihli olması kesinleşmektedir.

1004 sayfa olan defter sancak merkezi Kütahya'dan başlayarak on bir kazâ ve dört büyük yörük teşekkülünü ihtivâ etmektedir. Nâhiye esasına göre tertip edilmiş defterde Homa ve Geyikler Nâhiyesi'ne ait kayıtlar defterin 893-955. sayfaları arasındadır. Bu defterin aşağıda değinilecek bir de icmali bulunmaktadır.

TK, KKA, TD 47-48 (1570-1571): Kütahya Sancağı'nın tüm kazâlarıyla beraber eksiksiz kaydedilmiş olduğu tek ve son mufassalı olan bu defter 47 ve 48 numaralı iki cilt hâlinde tanzim edilmiştir. Ayrıca bu defter aşağıda da zikredileceği gibi aynı tarihli bir evkaf ve bir piyade defteriyle birlikte sancağın tüm nüfus ve gelir kaynaklarını ihtivâ etmektedir. Birinci ciltte (nr. 47) “*Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Kütahya*” başlığı altında muhtevî olduğu kazâlar sayfalarıyla birlikte verildikten sonra, II. Selim zamanındaki tahrir emini Mehmed Râhimî ve Kâtib Kâsım tarafından evâhir-i Zilhicce sene 978/15-25 Mayıs 1571 tarihinde yazılmış olduğu kaydedilmiştir. Diğer taraftan tahrir eminine gönderilmiş olan hükümlerden sancağın tahririnin 1568 yılı başlarında başladığı ve üç yılda tamamlanabildiği anlaşılmaktadır. Buna sebep ise bu defterden başka diğer vakıf ve piyade tahririni de aynı komisyonun yapmış olmasıdır²⁹.

Birinci cildi 408, ikinci cildi 374 varak olan defterlerden ilkinin 2b ile 4b varakları arasında Kütahya Livâsı kanunnâmesi bulunmaktadır³⁰. Kanunnâmeyi takiben nefis-i Kütahya'dan başlamak suretiyle toplam on üç nâhiye ve altı yörük teşekkülü kaydedilmiştir. “*Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Kütahya*” başlığı altındaki ikinci cilt ise Güre Nâhiyesi ile başlamakta, Homa Nâhiyesi ise defterin 189b-236a varakları arasında yer almaktadır. Bu defterin varakları arasında daha sonraları ilâve edilmiş türlü kayıtlardan, defterin XIX. asır ortalarına kadar devamlı surette müracaat edilen bir kütük defteri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu deftere ait bir icmalden ise aşağıda bahsedilecektir.

²⁷ Mustafa Çetin Varlık, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdârî Teşkilâtında Kütahya”, *TAD*, nr. 2, (1986), s. 229; Gökçe, *a.g.t.*, s. 6-7.

²⁸ Ayas Paşa hakkında *bkz.* Cavid Baysun, “Ayas Paşa”, *İA*, II, s. 45-46.

²⁹ Gökçe, *a.g.t.*, s. 7-8.

³⁰ Osmanlı Devleti'nde sancak kânunnâmeleri ile ilgili olarak *bkz.* Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukûkî ve Malî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1945; Aynı Yazar, “Kanûn-nâme”, *İA*, VI, s. 185-196; H.

Bugün arşivlerimizde mevcut olan bu üç mufassal defterden başka 5 Ramazan 1000/15 Haziran 1592 tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre III. Murad devrinde, Hüdâvendigâr Sancağı ile birlikte Kütahya Sancağı'nın da tahririne başlanmış fakat tamamlanamamıştır³¹. Daha sonra bu tahririn bitirilmesi istenmişse de, şu an arşivlerimizde böyle bir tahririn sonuçlarını ihtivâ eden herhangi bir defter bulunmadığından, üstelik yukarıda da bahsedildiği gibi 1571 tarihli mufassal defterin sonraki muamelelere esas alınması tahririn tamamlanamadığını göstermektedir.

İcmâl Defterler

BOA, MAD 72 (1520): Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mâliyeden Müdevver Defterler Kataloğu'nda yer alan bu defter, yukarıda zikrettiğimiz 49 Numaralı mufassalın icmâlidir. Hâlen Kütahya Sancağı'nın en eski icmâl defteridir. Sâdece Kütahya Sancağı'na ait olup, sancağın tüm kazâlarındaki hâs, zeâmet ve tîmârlar eksiksiz kaydedilmiştir. Fihristten sonra, sancak dâhilindeki hâslar (1a-3a), sonrasında da Tavşanlı'dan başlayarak sırasıyla Gedüs, Kula, Lâzıkıyye, Honaz, Homa ve Geyikler, Küre, Eğrigöz, Simav, Şeyhlü ve Uşak nâhiyelerindeki zeâmet ve tîmârlar kayıtlıdır. Homa ve Geyikler Nâhiyesi, defterin 53b-58a varakları arasındadır.

BOA, TD 438 (1530): Bu defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu Tahrir defterleri arasında yer alan 166 numarada kayıtlı defterle birlikte Anadolu Eyâleti'nin on yedi sancağını ihtivâ etmelerinden dolayı birbirinin devamı mâhiyetinde olan bu defterler "*Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu*" adından da anlaşılacağı üzere Anadolu Eyâleti'nin bir muhâsebe-icmâl defteri niteliğindedir. Defterin tertip tarihine gelince, her ne kadar daha önce yapılmış bâzı çalışmalarda 1528 ve 1533-34 gibi erken ve geç tarihler verilmişse de³², tafsilatlı bir şekilde giriş, dizin ve tıpkıbasımı yayınlanmış bu defterin tertip tarihi giriş kısmında Halil İnalçık tarafından da işaret olunduğu üzere 937/1530 olmalıdır. Zirâ, deftere kaynak olan Ankara ve Hamîd sancakları defterlerinin H. 929, Karahisâr-ı Sâhib defterinin ise H. 935 tarihli olması, defterin 935'ten sonra tertip edilmiş olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Üstelik defterin 130. sayfasında yer alan "*Alaman Seferinde avâriz alındı*" kaydının da 1529 Viyana kuşatmasına işaret etmesi bunu doğrulamaktadır. Bundan başka söz konusu defterin ikinci cildi

W. Lowry, "The Ottoman Livâ Kânunnâmes Contained in the Defter-i Hakânî", *OA*, II, (1981), s. 43-74.

³¹ Gökçe, *a.g.t.*, s. 9.

³² Barkan, *Kanunlar*, s. 23; Varlık, *a.g.t.*, s. 66-67.

diyebileceğimiz 166 numaralı defterin de Râbi' II, 937 tarihinde yazılmış olması yine bunu teyid etmektedir³³.

Sırasıyla Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultânönü, Hamîd, Ankara, Bolu, Kastamonu, Kângırı (Çankırı) ve Kocaeli sancaklarını içeren bu defterde tamamıyla özgün bir sistem uygulanarak en başta dokuz sancağa ait genel yekûnlar verilmiştir (s. 1-7). Sonra sancaklarda ana birim olarak kazâyı esas almak suretiyle her kazâ ve nâhiyeleri, hâsalar, zeâmet ve tîmârlar, avârızhânelerine göre kaydedilmiştir. Yine her kazâ ve sancak sonunda ayrı ayrı genel yekûnlar yer almaktadır. Vakıflar ise Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Sultanönü vakıflarının Kütahya Sancağı sonunda verildiği gibi birkaç sancak sonunda zikredilmiştir.

Bu defterde; Kütahya Sancağı 15-135. sayfalar arasında kaydedilmiştir. 11-13. sayfalar arasında ise Kütahya Sancağı'nın kanûnnâmesi yer almaktadır. Homa Kazâsı'na gelince; kazânın hâs, zeâmet ve tîmârları 93-98. sayfalar arasında, vakıflar 134. sayfada kayıtlı bulunmaktadır.

BOA, *TD 152 (1528-1529)*: H. 935/1528-1529 tarihinde tertip edilmiş olan defter toplam 247 sayfa olup, Kütahya ve Sultanönü sancaklarına ait bilgileri içermektedir. Klasik bir tîmâr icmâl defteri özelliğine hâiz defterin 1-209. sayfaları arasında Kütahya Sancağı'nı teşkil eden on bir kazâdaki zeâmet ve tîmârlar ile Kütahya ve Eğrigöz kalelerindeki müstahfizlar, 211-247. sayfalar arasında da Sultanönü Sancağı kazâlarındaki zeâmet ve tîmârlar kayıtlıdır. Homa ve Geyikler Nâhiyesi'ne ait kayıtlar ise defterin 165-178. sayfaları arasında bulunmaktadır.

TKGM, KKA, *TD 230 (1571)*: Bu defter yukarıda mufassal defterler kısmında bahsedilen aynı arşivde bulunan 47 ve 48 numaralı mufassal defterlerin icmâlidir. Toplam 102 varak olan defterde, ilkin sancak dâhilindeki hâs ve zeâmetler verilmiş olup, daha sonra kazâ esasına göre, ayrı ayrı sancağı teşkil eden her bir nâhiyedeki tîmârlar verilmiştir. Homa ve Geyikler Nâhiyesi'ni içeren kayıtlar ise defterin 109b-116b varakları arasında bulunur. Bu defterin varakları arasındaki der-kenârlardan anlaşıldığı kadarıyla uzun süre muâmelelerde kullanıldığı için aynı arşivde bulunan 256 numaralı sûreti hazırlanmıştır.

³³ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 5.

Evkâf Defterleri

Günümüzde arşivlerimizde Kütahya Sancağı'na ait üç tane mufassal evkâf tahrir defteri bulunmaktadır. Lâkin bunlardan ilki II. Bâyezîd dönemine ait olmasına rağmen bu defterde yer alan kayıtlardan sancakta daha önce en az üç tane tahririn yapıldığını ortaya koymaktadır. Ancak bu tahrirler hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur.

BOA, MAD 262 (II. Bâyezîd): Son yıllarda kataloğa girmiş ve kullanıma sunulmuş olması sebebiyle daha önce ne Varlık ne de Gökçe tarafından kullanılmamış olan bu defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mâliyeden Müdevver Defterler Kataloğu'nda "tarihsiz" olarak kayıtlıdır. Fakat söz konusu defterin ihtivâ ettiği bilgilerden II. Bâyezîd döneminde tertip edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim defterde, konumuz olan Homa ile ilgili kayıtlarda da görüldüğü gibi yer yer Bâyezîd Hân'ın verdiği berâtlardan söz edilmesi bunu teyid etmektedir³⁴.

478 sayfa olan defterin baş kısmı eksik olup, konumuz olan Homa ve Geyikler Nâhiyesi vakıflarına dâir olan kayıtlar ise 353-374. sayfaları arasında yer almaktadır. Kütahya Sancağı'ndaki gerek Germiyanogulları'ndan kalma vakıflar ve gerekse Osmanlı vakıflarına dâir oldukça önemli bilgiler içeren defter ayrı bir tetkik konusu olabilecek niteliktedir.

BOA, TD 369 (1528-1529): Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu*'nda tarih verilmemekle beraber *Kanunî* dönemine ait olduğu belirtilen defter, daha önce değindiğimiz 1530 tarihli 438 numaralı icmâl defterinde yer alan vakıf kayıtlarına kaynaklık etmiş olması hasebiyle bu tarihten önce, dolayısıyla da 1528-1530 tarihleri arasında tertip edilmiş olması ihtimâli kuvvetlidir.

460 sayfa olan defterde Homa ve Geyikler Kazâsı'na ait olan kayıtlar 270-276. sayfalar arasında bulunmaktadır.

TK, KKA, TD 560 (1571): Aynı arşivdeki 47 ve 48 numaralı mufassal defterin tamamlayıcısı durumundaki üçüncü defter olan bu defter, başlangıç kısmındaki duâ sonrasında yer alan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla söz konusu defterleri düzenleyen emîn Rahimî ve kâtip Kâsım tarafından evâ'il-i Rebî'ü'l-âhir sene 979/13-23 Eylül 1571 tarihleri arasında tertip edilmiştir. Kazâmıza ait olan kayıtlar defterin 247b-255b varakları arasındadır.

³⁴ Meselâ bkz. BOA, MAD 262, s. 355, 361, 362, 366, 371.

Piyâde Defterleri

Mufassal, icmal ve evkâf defterleri hâricinde düzenlenmiş bir diğer defter türü piyâde tahriri neticelerini ihtivâ eden piyâde tahrir defterleridir. Bu defterlerde sancak bünyesinde piyâde beyine bağlı şekilde ayrıca teşkilâtlanmış olan piyâde çiftlikleri kaydedilmiş ve bu suretle ocaklar halinde teşkilâtlanmış olan piyâdelerin çiftlikleri, çiftliklerinin dönüm miktarları, hâsılı, bir çiftlik yâhût ocakta ne kadar yaya ve yamak bulunduğu tespit edilmiştir. Kısacası, söz konusu defterler Kütahya Sancağı kazâlarındaki piyâde teşkilâtını bütün ayrıntılarıyla ortaya koymak bakımından oldukça öneme hâizdir. İşte arşivlerimizde yer alan bu kâbil defterlerden araştırmamız sırasında kullandıklarımız aşağıdadır.

BOA, TD 3m (1466): Kütahya Sancağı'na ait en eski defterlerden birisi olan bu defter, gurre-i Şevvâl sene 870/17-26 Mayıs 1466 tarihinde tanzim edilmiştir. Tamamı 362 sayfa olan defterde sancağı oluşturan kazâlardaki piyâde çiftlikleri, kazânın alt birimini teşkil eden nâhiyeler bâzında ayrı ayrı yazılmıştır. Homa'ya dâir kayıtlar 81-87. sayfalar arasında bulunmaktadır.

BOA, TD 447 (1530-1531): *Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu*'nda Kanunî devrine ait olduğu belirtilen bu defterin muhtevâsındaki kayıtlardan hemen hemen tertip tarihini ortaya çıkarmak mümkündür. Mamafih, 62. sayfada Homa Nâhiyesi ilgili bir kayıta bulunan 937 tarihi ile, 111. sayfada Eğrigöz Nâhiyesi'ne tâbi İsâ Çiftliği ile ilgili bir kayıta yer alan "*fi-şerh-i Rebî'ül-âhir sene 938 (12-22 Kasım 1531)*" şeklindeki kayıt, defterin tanzîm tarihinin 1530-1531 olduğunu ortaya koymaktadır.

BOA, TD 237 (1545): Kanunî dönemine ait olan defter H. 952/1545 tarihinde tanzim edilmiştir. Söz konusu defter, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı piyâde ve müsellemlerini hâvi olmakla birlikte Kütahya'nın kimi kazâlarındaki müsellemlerini de ihtivâ etmektedir. Nitekim defterde Homa Nâhiyesi ile ilgili kayıtlar 189-197. sayfalar arasında yer almaktadır.

BOA, TD 510 (1571): Bu tarihte 47-48 numaralı mufassal ile 560 numaralı evkâf defterinden sonra aynı emîn ve kâtip tarafından tanzim edilmiş üçüncü defter olan bu defter, II. Selim zamanında evâ'il-i Rebî'ül-âhir sene 979/23 Ağustos-3 Eylül 1571 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Toplam 438 sayfa olup nâhiye esasına göre tertip edilmiş olan bu defterin başlangıç kısmında II. Selim'in tuğrası ve berât yer almaktadır. Homa ile ilgili kayıtlar ise 104-114. sayfalar arasında bulunmaktadır.

TKGM, KKA, *TD 158 (1582-1586)*: Defterde herhangi bir tarih bulunmamakla beraber, Kütahya Sancağı piyâde teşkilâtının ref' edilmiş olduğu 1582-1586 yılları arasında tanzim edilmiş olması gereken bu defter³⁵, Kütahya Sancağı mensûh piyâde ve müselleme çiftliklerine dâir kayıtları ihtivâ etmektedir. Toplam 353 varak olan defterde Homa ve Geyikler Nâhiyesi'ne ait kayıtlar 141b-150b arasında yer almaktadır.

BOA, *TD 682 (1595-1596)*: Nâhiye esasına göre tertip edilmiş olan bu defterde mensûh olmuş piyâde ve müselleme çiftliklerine dâir icmâl kayıtlar bulunmaktadır. Tamamı 145 sayfa olan bu defter nâhiye usulü tertip edilmiş olup, kazâmıza dair bilgiler kapsamında Homa Nâhiyesi ile ilgili kayıtlar s. 16 ve 60. sayfalarda, Geyikler Nâhiyesi ile ilgili kayıtlar ise 46. sayfadadır.

³⁵ Gökçe, *a.g.t.*, s. 15-16.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZÂNIN; ADI, COĞRAFÎ KONUMU, KISACA TARİHİ VE OSMANLI İDARÎ TAKSİMÂTINDAKİ YERİ

I. KAZÂNIN ADI VE COĞRAFÎ KONUMU

A) KAZÂNIN ADI

XV-XVI. yüzyıllarda Homa Kazâsı'nda biri Homa, diğeri Geyikler olmak üzere birbirinden ayrı iki şehir bahis konusu olduğu için bu şehirlerin adlarının menşei husûsunu ayrı ayrı işlemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Buna göre aşağıda Homa ile Geyikler adının menşei incelenmiştir.

Homa (حما): Bizans dönemiyle birlikte tarihî kayıtlarda Homa ile ilgili isimlere rastlanmaya başlanmaktadır. *Siblia yâhût Soublaion*, Homa civarındaki bilinen en eski yerleşim yerinin adı olup bu şehir, Menderes Nehri vadisinden doğuya giden en kısa yolun üstündedir. Bu şehirlerin önünde uzayıp giden ova da *Lampe Ovası* olarak anılmaktadır. Soublaion yâhût Siblia'nın ne zaman kurulduğu bilinmese de, bir taraftan *Justinianopolis* diye anılmasından, herhalde MS. VI. yüzyılda Bizans İmparatoru I. Justinianus (527-565) tarafından kurulmuştur³⁶.

Homa adının ise; Bizans'ın son dönemlerine doğru iyice belirginleştiği görülmektedir. Öyle ki, XII. yüzyıldan itibaren bu bölgeden kayıtlarda *Khoma Themasi* olarak bahsedilmektedir. Mamafih, Khoma Thema'sının merkezi olan istihkama da aynı adın verilmiş olması muhtemeldir. Diğer taraftan Khoma adının menşei husûsunda Ramsay'ın bâzı tereddütleri bulunmaktadır. O, bu adın buraya Selçuklulara karşı mücadele etmek için yerleştirilmiş Khomatenoi adlı asker bölüklerinden dolayı mı

³⁶ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (trc. Mihri Pektaş), MEB yay., İstanbul 1960, s. 83, 147.

verildiğini, yoksa söz konusu asker bölüklerinin burada yerleştiklerinden dolayı Khoma'ya istinaden mi Khomatenoi adıyla anıldıklarını tespit edememiştir³⁷.

Öte yandan Osmanlı döneminde dikkat çeken bir özellik Homa Kazâsı dâhilinde *Homa* adlı bir cemaatin bulunmasıdır³⁸. Fakat bu cemaat adını büyük ihtimalle bu yerleşim biriminden almıştır. Çünkü Anadolu'nun başka herhangi bir yerinde Homa isimli cemaatin olmaması, üstelik Türkçe sözlüklerde de Homa kelimesiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmaması bu ismin Türkçe olmadığını göstermektedir.

Homa adı XX. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiş³⁹, daha sonra ise *Gümüşsu* olmuştur.

Geyikler (كيبكلى): Günümüzde Dinar adıyla bilinen Geyikler'in bulunduğu bölge, tarih boyunca bir çok medeniyetin hüküm sürdüğü bir coğrafya olup, bu coğrafyada şehirler, genellikle şimdiki Dinar civarında kurulmuştur. Bilinen ilk şehrin adı ise Geleine'dir.

Geleine adı, şehri kuran Ahiya (Aka-İyon) prenslerinden Geleinos'tan gelmektedir⁴⁰. Bu ad Selefkoslar dönemine kadar devam etmiş, Selefkoslar'dan I. Antiochus Geleine şehrinin yanında kurduğu yeni bir şehre annesinin adına izâfetle *Apameia* adını vermiş, Antiochus'un kurduğu diğer şehirlerden ayırt edilmesi için de *Apameia Cibotos* denilmiştir⁴¹.

Bu havâlinin Türkler tarafından fethiyle birlikte *Apameia* şehrinin yerini *Geyikler* almıştır. Geyikler'in Türk iskânı sonrasında ortaya çıkmış bir ad olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Anadolu'nun bir çok yerinde ve Karahisar-ı Sahib Sancağı dâhilinde Geyiklü, Geyikler gibi cemaat isimlerine rastlanılmaktadır⁴². Bu cemaat mensuplarının Bizans döneminde oldukça harap olmuş ve küçücük bir köy haline gelmiş bulunan *Apameia*'ya yerleşmek suretiyle adını Geyikler olarak değiştirdikleri akla gelmektedir. Mamafih Türk fetihlerinden önce nüfusun azalmasıyla

³⁷ Aynı Eser, s. 82-83.

³⁸ Tahrir defterlerinde geçen "*Cemâ'at-ı Yörükân-ı Homa*" ile ilgili kayıtlar için bkz. BOA, TD 45, s. 368; BOA, TD 49, s. 954, 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA. TD 48, s. 205a-205b.

³⁹ Meselâ 1955 genel nüfus sayımı sonuçlarında Homa, nâhiye merkezi olarak geçmektedir. Bkz. 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1961, s. 162.

⁴⁰ Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, I, Karınca Matbaası, İzmir 1971, s. 67-68.

⁴¹ Charles Texier, *Küçük Asya*, II, (trc. Ali Suad), Maarif Vekâleti yay., İstanbul 1339, s. 407.

⁴² Konar-göçer Ekrâd tâifesinden Geyikler adlı cemâat; Malatya, Adana, Ankara, Erzurum, Rakka, Ayıntab, Sivas, Karahisâr-ı Sâhib, Kütahya, Biga sancakları ile, Haymana, Bursa, İnegöl, Sandıklı havâlisinde yerleşmiştir. Bkz. Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar*, Tercüman yay., İstanbul 1979, s. 373-374.

ıssızlaşan ve harabe haline dönen Anadolu'ya yeni gelen Türk nüfusu, birdenbire canlılık getirmiş ve memleketi yeniden imara başlamıştır. Bu suretle Anadolu'da harabe haline dönmüş köy, kasaba ve şehirler ya eski harabelerin yanında ya da üzerinde yeniden imar ve ihya edilmiştir⁴³. İşte zannımızca Apameia'nın Geyikler'e dönüşmesi de bu suretle olmuştur.

Geyikler adı, İran altınına izâfetle XVII-XVIII. yüzyıllarda *Dinar* şekline dönüşmüş⁴⁴ ve günümüze kadar devam etmiştir.

B) COĞRAFİ KONUM VE TABİİ ÇEVRE

Homa ile Geyikler'in her ikisinin de ayrı birer yerleşim birimi olduğunu daha önce zikretmiştik. Buna göre Homa bugün Gümüşsu adıyla Denizli'nin Çivril İlçesi'ne bağlı bir bucak merkezi, Geyikler ise Dinar adıyla Afyonkarahisar'a bağlı bir ilçe merkezidir. Bunun yanında Gümüşsu'nun günümüzde küçük bir yerleşim merkezi olması coğrafi konumuyla ilgili yeterince bilgi edinmemize imkan vermemiştir. Bu sebeple anlatacağımız bilgiler daha ziyâde Dinar ekseninde olacaktır.

Dinar'ın bugünkü konumu itibarıyla toprakları, hem Akdeniz, hem de Ege Bölgesi'nde yer almaktadır. Dinar İlçesi'nin kuzeydoğusunda Şuhut İlçesi, doğusunda Isparta İli, güneyinde ve güneybatısında Afyonkarahisar'a bağlı Başmakçı ile Evciler ilçeleri, kuzeyinde ve kuzeybatısında Sandıklı ile Kızılören ilçeleri ve nihâyet batısında Denizli-Çivril İlçesi Gümüşsu (Homa) Bucağı bulunmaktadır⁴⁵. Gümüşsu'nun daha batısında ise yine aynı ilçenin Işıklı (Şeyhlü) Bucağı yer almaktadır. Bu şekilde coğrafi konumunu belirttiğimiz bölgenin tabii çevresi yani dağları, ovaları, akarsu ve gölleri ile iklimi hakkındaki bilgilerimiz ise şöyledir:

Dağlar:

a-) *Akdağ*: Dinar'ın orta kısımlarında kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan ve bir bakıma Dinar ile Sandıklı ovası ve Denizli-Çivril arasında sınır teşkil eden bu

⁴³ Anadolu'nun Türkleşmesi ile ilgili olarak bkz. Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Erdem*, "Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı I", VIII/22, (Ocak 1996), s. 5-17; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1991.

⁴⁴ Ömer Fevzi Atabek, *Afyon (Vilâyeti) Tarihçesi*, (Haz. Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Üniversitesi yay., Afyon 1997, s. 308.

⁴⁵ Ayhan Kalkan, *Her Yönü İle İlçemiz Dinar (Apameia-Celainai)*, Kütüphane Yaptırma ve Yaşatma Derneği yay., Ankara 1984, s. 1; Şemseddin Samî, Dinar'ın XIX. yüzyıldaki coğrafi konumuyla ilgili şu bilgiyi vermektedir: "*Hüdâvendigâr Vilâyeti'nin müntehâ-i cenûbunda Karahisâr Sancağı'nın Sandıklı Kazâsı'na mülhak Geyikler Nâhiyesi'nin merkezi bir karye olup, Karahisâr'ın 70 ve Sandıklı'nın 50 km. cenûb-i garbisinde vâki'dir. Aydın demiryolunun şimdiki hâlde son mevki'dir.*", bkz. Şemseddin Samî, *Kâmûsü'l-Âlâm*, III, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, s. 2217.

dağlar ormanlık olup bölgenin en yüksek dağları konumundadırlar. Sık sık meydana gelen tektonik hareketlerle başkalaşmaya uğramak suretiyle rekristalize kalkerlerden oluşan bu dağda, kalkerlerin görünüşü beyaz, siyahımsı, gri renkli, çatlaklı, kırıklı, karstik mağaralı bir durum göstermektedir. Kalkerlerin kırılmış yüzeyleri ise gri renkli ve pürüzlü bir manzara arz etmektedir⁴⁶. En yüksek iki tepesinden birisi 2495 metre, diğeri ise 2360 metredir. Bu dağ bir taraftan Küfü Çayı, diğer taraftan Düzbel ve Duruca su ile batıya geçit verir. Buna karşı kuzey yüzü meyilli, güney yüzü ise diktir. Kalkerli gövdesi arasında bakır vs. madenlere rastlanılmaktadır⁴⁷.

b-) Kumalar Dağları: Afyon İli'nin adeta bir bel kemiği durumundaki bir iç dağ sırası olan bu dağlar Afyon Merkez İlçesi ile Sandıklı, Şuhut, Dinar ve Çivril (dolayısıyla Gümüşsu) arasında kuzeyden güneye doğru doğal bir sınır teşkil etmek suretiyle uzanır. Temel yapısı granit, trahit ve çığmer denilen kalkerli taşlardan oluşan dağ sırasının en yüksek yeri Başören yakınında 2300 metredir. Dağ sırası Balçıkhisar ile Çöl-ovası arasında volkanik tepeler halinde uzanmaktadır. Yine Dinar ilçe merkezine kadar Akdağ'ın bir devamı olarak sokulan Samsun Dağları ile aynı dağ silsilesinin devamı olan Aydoğmuş Tepesi'nde yükseklik 1765 m.ye kadar ulaşmaktadır⁴⁸.

Bunlardan başka bölgenin kuzeyinde Sandıklı ile Dinar arasından güneybatıya Çivril yönüne doğru uzanan Ahır Dağları, yine Çivril sınırından Dinar'ın güneyine şimdiki Dazkırı'ya doğru uzanan Altıparmak Dağları, Dinar-Isparta sınırındaki Söğüd Dağı ile batıda Karadağ bölgenin diğer dağlarıdır⁴⁹.

Ovalar: Bölgenin başlıca ovaları alüvyonlardan oluşmuş ve genç topraklardan müteşekkil Dombay, Çöl-ovası, Dinar Ovası ile bir de Gümüşsu (Homa) önünden uzayıp gitmekte olan Çivril Ovası'dır.

a-) Dombay Ovası: Sandıklı depresyonunun güney kısmını oluşturan bu ovanın ortasından Büyük Menderes'in bir kolu olan Akpınar Deresi akmaktadır. Ova, kuzey-güney istikâmetinde 18 km. uzunluğunda ve 4 km. genişliğindedir. Güneye doğru olan meyil % 1 civarındadır. Tahıl, patates ve pancar bu ovada yetiştirilen başlıca ürünlerdir⁵⁰.

⁴⁶ Kalkan, *a.g.e.*, s. 2-3.

⁴⁷ Gönçer, *a.g.e.*, I, s. 15.

⁴⁸ Aynı Eser, I, s. 16; Atabek, *a.g.e.*, s. 23-24

⁴⁹ Aynı Eser, s. 24-25.

⁵⁰ Kalkan, *a.g.e.*, s. 6.

b-) *Çöl-ovası*: Kılıçtakan ile Kumalar dağları arasında uzanan bu ova 20 km. uzunluğunda ve 10 km. genişliğinde kapalı bir ovadır. Güneyden ve kuzeyden iki geçit ile Şuhut Ovası'na ve Donbay Ovası'na açılır⁵¹.

c-) *Dinar Ovası*: Büyük Menderes çöküntü hendeğinin en uç kısmında yer alan depresyon üzerindedir. Ova, 20 km uzunluğunda, 8-10 km. genişliğinde olup güneye doğru hafifçe yükselirken kuzeybatıya doğru da % 0.5-1 oranında alçalmaktadır⁵².

Göller ve Akarsular: Bölgede biri Gökçeli, diğeri Karakuyu olmak üzere iki göl bulunmaktadır. Her ikisi de neojen kalıntısı olan göller bataklık ve sazlarla kaplıdır. Bunlara incelediğimiz dönemde Homa Kazâsı sınırları içinde bulunan şimdiki Dazkırı İlçesi sınırları dâhilinde yer alan Acı Tuz Gölü'nü de eklemek gerekmektedir⁵³. Çünkü incelediğimiz dönemde kazâda, daha sonraki bölümlerde zikredileceği gibi bir tuzla bulunmaktadır. Büyük ihtimalle de söz konusu göl bu tuzladır.

Bölgede akarsu deyince akla en önce Büyük Menderes Nehri gelmektedir. Ülkemizin önemli nehirlerinden birisi olan Büyük Menderes, Dinar'a 1 km. mesafedeki Düden denilen mevkiden çıkar ve bir takım suların da katılımıyla batıya Işıklı Gölü'ne doğru, oradan da Ege Denizi'ne doğru akıp gitmektedir. Bunların dışında bölgede ufak tefek dereler de bulunmaktadır⁵⁴.

İklim: Bölge Akdeniz ikliminden kara iklimine geçiş yeri konumundadır. Bu nedenle güney kısımlarda daha yumuşak bir iklim hâkim iken, bölgenin yüksek kesimlerinde karasal iklimin etkisi fazladır. Yıllık sıcaklık ortalaması 12.63°C, yıllık yağış toplamı 460.91 mm., yağışın mod derecesi ise 513 mm. dir. En az yağış Ağustos ayında olup, mevsimlere göre yağışın dağılışı ise ilkbaharda % 33.8, yazın % 11.9, sonbaharda % 19 ve kışın % 35.3 oranındadır. Bölgenin aylara göre sıcaklık dağılımı ise şöyledir:

Tablo I: Dinar İlçesi'nin Aylara Göre Sıcaklık Dağılımı (Kalkan, a.g.e., s. 11-12)

Aylar	Günlük Sıcaklık Ortalaması	En Yüksek Sıcaklık	En Düşük Sıcaklık
Ocak	2.41°C	17.2°C	(?)
Şubat	3.84°C	20.7°C	-13°C
Mart	7.19°C	27.2°C	-9.2°C
Nisan	11.09°C	28.6°C	-3.4°C
Mayıs	15.66°C	32.2°C	0.4°C
Haziran	19.8°C	35.2°C	9.2°C

⁵¹ Gönçer, a.g.e., I, s. 12.

⁵² Kalkan, a.g.e., s. 6.

⁵³ Atabek eserinde bu gölün, yazın suyu çekildiği vakit etrafında bir tuz tabakası oluştuğunu ve bunun korucular tarafında korumaya alındığını söylemektedir. Bkz. Atabek, a.g.e., s. 30.

⁵⁴ Kalkan, a.g.e., s. 9.

Temmuz	23.23°C	38.4°C	7.0°C
Ağustos	22.67°C	38.2°C	6.6°C
Eylül	18.72°C	35.6°C	0.4°C
Ekim	13.43°C	31.5°C	-3.5°C
Kasım	8.4°C	26°C	-9.5°C
Aralık	4.73°C	18.3°C	-13.5°C

Tablodan da görüleceği üzere sıcaklık ortalamasının en düşük olduğu aylar kış aylarıdır. En soğuk aylar Aralık, Ocak ve Şubat ayları olup, en sıcak aylar ise Temmuz ve Ağustos aylarıdır.

II. XVI. YÜZYILA KADAR HOMA VE GEYİKLER BÖLGESİNİN TARİHİ

A) TÜRK ÖNCESİ DÖNEMDE BÖLGENİN TARİHİ

İlkçağda kurulmuş olan şehirlerin Homa'dan ziyâde Dinar civarında olduğunu daha önce zikretmiştik. Ancak tarih boyunca birçok medeniyetin hüküm sürdüğü bu coğrafyada şehirler, gerek savaşlar, gerekse zaman zaman meydana gelen depremler nedeniyle sık sık yıkılmışlardır. Bununla birlikte bugünkü Dinar, tarihi MÖ. 1200 yıllarına kadar uzanan Geleine (Selene) adındaki eski bir şehrin harabeleri üzerinde kurulmuştur⁵⁵.

Geleine şehrinin kurucusu Geleinos, Truva savaşlarında Dardanosların yanında savaşa katılan Ahiya (Aka-İyon) prenslerinden birisi olup mitolojik bir efsaneye göre Poseydon'un Danae'den olma oğludur. Bu prens Truva savaşları neticesinde İç Anadolu'ya Dinar'ın olduğu yere çekilerek Geleine şehrini kurmuştur. Bunun üzerine Geleine halkı kendisini şehrin tanrısı olarak kutsal saymış, daha sonra kurulan Apameia şehri halkı da bunu benimseyerek Roma'nın ilk hakimiyet devirlerinde bile basılan paralara büst ve boy resimlerini koymuşlardır. Geleine kuruluşundan kısa bir süre Batı Anadolu'nun en mühim şehirlerinden birisi olmuştur. Geleinos'tan sonra yerine Serkafos, onun da yerine oğlu Meandr geçmiş, onun bütün Frigya'ya hakim olmak isterken ölmesi üzerine başsız kalan Geleine Krallığı, Friglerin egemenliğine geçmiştir⁵⁶.

Bu toprakların yeni hâkimi Frigya Kralı II. Midas, buraya oğlu Literes'i vali olarak atamış, Litertes, oldukça önem verdiği bu şehri genişletmek ve zenginleştirmek

⁵⁵ Atabek, *a.g.e.*, s. 308.

⁵⁶ Gönçer, *a.g.e.*, I, s. 67-68, 72.

için bir takım faaliyetlere girişmiştir⁵⁷. Öncelikle şehir nüfusunu arttırmaya çalışmış, gelen yabancılara iyi davranmak suretiyle onların, kalenin önünde şehir kurmalarını sağlamıştır. Öte yandan bunların çiftçilik ve harman işlerinde kendi topraklarını işlerken yardımcı olmalarını şart koşturmuştur. Bu suretle Geleine Kalesi önünde yeni bir şehir ortaya çıkmış, kısa zamanda nüfus artmış, Hititler zamanındaki Kral Yolu'nun da Geleine'den geçmesiyle şehir, tüccar, kervancı ve sanatkârların toplandığı zengin bir ticaret ve kültür merkezi hâline gelmiştir. Geleine'nin kısa zamanda, doğu-batı ticaret yolu üzerinde önemli bir ticaret ve kültür merkezi haline gelmesi üzerine Frigya Kralı III. Midas, bu çekici ve suların bol olduğu, bereketli topraklara sahip şehri başkent yapmıştır⁵⁸.

Kral Midas'ın ölümünden sonra soyundan gelenler çeşitli beylikler halinde egemenliklerini sürdürmüşlerse de bir süre sonra bunlar zamanla Lidya hâkimiyetini tanımak zorunda kalmışlardır⁵⁹.

Lidya satraplarının yazlık ikâmetgahı olan Geleine, Lidyalıların MÖ. 546 yılında Perslere yenilmesi üzerine, Pers hâkimiyetine girmiştir. Bu devirlerde hâlâ Kral Yolu üzerinde bir ticaret ve sanat merkezi olma konumunu devam ettiren şehir, Perslerin Yunanlılarla yaptıkları savaşlar sırasında zaman zaman ordu merkezi olmuştur. Bu sırada Pers İmparatoru Serhas, şehirde yeni saraylar inşâ ettirmiş, bir bir iç kale (akropol) yaptırdığı gibi eski kaleyi de onartmıştır⁶⁰. Serhas'ın torunu II. Darius zamanında oğlu Prens Kurus Anadolu satrabı olmuş, onun satraplığı zamanında da merkez Sart şehriden Geleine'ye taşınmıştır⁶¹.

Persler'in MÖ. 333 yılına kadar devam eden hâkimiyetine bu tarihte Makedonya İmparatoru Büyük İskender son vermiş, komutanlarından Antigones'i merkezi Geleine olmak üzere Frigya'ya satrap olarak atamıştır⁶². İskender'in ölümünden sonra satraplar birer ikiye bağımsızlıklarını ilan ettikleri sırada Antigones de, Geleine'de aynı şeyi yapmıştır. İskender'in yerine geçmek için faaliyete başlayan Antigones'in büyük bir kuvvetle Trakya'ya geçtiği sırada Bergama Kalesi'ndeki hazineyi korumakla görevli Attalis oğlu Ömen, Frigya'ya saldırarak, Geleine'nin de dâhil olduğu Batı Frigya'yı ele

⁵⁷ Texier, *a.g.e.*, II, s. 405.

⁵⁸ Gönçer, *a.g.e.*, I, s. 73-77.

⁵⁹ Texier, *a.g.e.*, II, s. 128.

⁶⁰ Aynı Eser, II, s. 406.

⁶¹ Gönçer, *a.g.e.*, I, s. 129-138.

⁶² Texier, *a.g.e.*, II, s. 407.

geçirmişse de, bir süre sonra Antigones, Ömen'i Geleine'den çıkarmıştır. Bundan sonra Antigones, Geleine'de yerleşmek suretiyle burayı krallığının başkenti yapmıştır. Büyük İskender'in yerine geçmek hevesiyle sık sık çevresindeki krallara saldıran Antigones, en sonunda kendisine karşı birleşen Mısır Kralı Batlamiyos, Suriye Kralı Selefkos, Trakya Kralı Lizimahos'un ordularına karşı koyamamış ve ağır bir yenilgiye uğrayarak Geleine'ye çekilmiş (MÖ. 301), bir süre sonra da ölmüştür. Fakat bundan sonra diğer krallar arasında başlayan savaşlarda Geleine sık sık yağmalara uğramış, yakılıp yıkılmıştır⁶³.

Suriye Kralı Selefkos'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Antiochus savaşın yaralarını sarmak için yeni şehirler kurmaya, yıkılmış şehirleri de yeniden imâra başlamıştır. Lâkin dalgalı bir arazide kurulmuş olan Geleine şehrinin yerini beğenmeyerek, bu şehrin hemen yanı başındaki ovada yeni bir şehir kurmaya girişmiş, öncelikle tapınak, stadyum, agora gibi şehrin genel yapılarını inşa etmiştir. Kurduğu bu şehre annesinin adına izâfetle Apameia adını vermiş, Antiochus'un kurduğu diğer şehirlerden ayırt edilmesi için de Apameia Cibotos denilmiştir. Bir süre sonra Geleine ile birleşerek tek şehir olan Apameia, zamanla ticaret yolları üzerinde bulunmasının da etkisiyle⁶⁴ büyük bir ticaret merkezi haline gelmiş ve Küçük Asya'nın en kalabalık şehirlerinden birisi olmuştur⁶⁵.

Antiochus'un ölümünden sonra Selefkosların gücü gittikçe zayıflamış, Romalıların yardım ettiği Bergama Krallığı ile yapılan savaşlarda yenilmişler ve sulh yapmak zorunda kalmışlardır. Böylece Selefkoslar, Frigya topraklarını Bergama Krallığı'na terk etmek zorunda kalmışlardır.

Bergama Krallığı döneminde oldukça önemini arttıran Apameia şehri, Bergama, Tralles (Aydın), Laodikia (Denizli) gibi diğer büyük şehirler ile para antlaşmaları yaparak gümüş paralar basmıştır. Elli yıl kadar Bergama Krallığı'nın hâkimiyetinde olan Apameia, kısa bir süre kendilerini Perslerin torunları sayan Pont Krallığı'nın yönetimine girmiş, nihâyet MÖ. 70'lerde Romalıların eline geçmiştir.

⁶³ Gönçer, *a.g.e.*, I, s. 140-146.

⁶⁴ Ramsay; Yunan krallarının İskender'in ölümünü takip eden yıllarda yeni şehirler ihdâs etmek ve bunları birer medeniyet kaynağı yapmak suretiyle, bunların hem birbirleriyle, hem de öteki memleketlerle kolayca münasebette bulunmalarına imkan sağladıklarını belirtmiştir. Buna göre Geleine'nin terk edildiğini ve yeni ihtiyaçları karşılayacak noktada Apameia şehrinin tesis edildiğini zikretmektedir. (*Bkz.* Ramsay, *a.g.e.*, s. 88-89). Apameia'nın ticaret yolları üzerindeki konumu hakkında *bkz.* Aynı Eser, s. 23-92

⁶⁵ Texier, *a.g.e.*, II, s. 407.

Romalılar tüm Frigya bölgesini ele geçirdikten sonra Roma'dan bir komiserler kurulu göndererek bölgenin idarî teşkilâtını oluşturmuşlar ve Apameia'yı da il merkezlerinden birisi yapmışlardır⁶⁶. Önce Kilikia Eyaleti'ne bağlanan Apameia, daha sonra Asia Eyâleti sınırları içerisine alınmıştır⁶⁷.

Romalılar şehrin güvenliğini sağlayarak bir çok tüccar, banker ve iş adamı getirtmişlerdir. Onların zamanında şehir, aslında bir serbest şehir olmakla beraber gittikçe artan Romalı iş adamları sebebiyle eski özelliğini yitirerek, bir Roma kolonisi haline gelmiştir. Bununla beraber şehrin Kral Yolu üzerinde bulunmasından dolayı sosyal, kültürel ve ekonomik hayat gittikçe yükselmiştir⁶⁸.

Uzun zaman Anadolu'nun en büyük şehirlerinden birisi olan Apameia, Romalılar zamanındaki ihtişamlı konumunu Bizanslılar zamanında devam ettirememiştir. Çünkü bu devirde Constantinople (İstanbul) şehrinin ön plana çıkması, Bizanslıların yeni tesis ettiği idarî teşkilâtta Apameia'nın parçalanarak, bir köy derecesine indirilmesi ve artık devrin büyük ticaret yollarından uzak kalması buna etken olmuştur⁶⁹.

Bizans döneminde Apameia'nın inhitâtına karşılık Homa ön plana çıkmıştır. Homa hakkında Bizans devrinden öncesine ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim Bizans döneminde Siblion veya Soublion diye bilinen bu bölgede savunma amaçlı bir istihkam bulunmaktadır. Homa'daki bu istihkamın kuruluşu ya I. Justinien, ya da İkonoklast imparatorları zamanındadır⁷⁰. Homa istihkamu ve buradan geçen yol sonraki yıllarda, bilhassa Türk akınları sırasında önem kazanmıştır. Bizans için Selçuklular ile yapılan hudut mücadelelerinde Homa oldukça önemli bir yere sahipti. Çünkü Bizans'ın ehemmiyetli yollarından birisinin buradan geçmesi yanında, bölgedeki büyük istihkamlarından biri de Homa idi⁷¹.

⁶⁶ Gönçer, *a.g.e.*, I, s. 149-158.

⁶⁷ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *TİD XIII*, (1998), s. 164.

⁶⁸ Gönçer, *a.g.e.*, I, s. 177-178.

⁶⁹ Ramsay, *a.g.e.*, s. 450.

⁷⁰ Mamafih Ramsay, Homa ve Honaz istihkamlarının ikisinin de aynı plan üstüne yapılmış olmasından, bir de Jüstinianopolis'in Jüstinien tarafından kurulmuş olmasından hareketle bu istihkamın kuruluşunun I. Jüstinien döneminde olduğunu ileri sürmektedir. *Bkz. Aynı Eser*, s. 81-84.

⁷¹ aynı yer.

B) HOMA VE GEYİKLER HAVALİSİNİN TÜRKLEŞMESİ VE SONRASI

XI. yüzyıl sonlarına doğru Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra kısa zamanda Denizli'ye kadar olan bölge fethedilmiş, bu sırada artık bir köyden ibaret olan Apameia (Dinar) da Türklerin eline geçmiş ve bu suretle Roma ticaret yolunun Denizli-Dinar arasındaki kısmı bir süre Türklerin denetimi altına girmiştir. Bu sırada Homa, sınırda yer alan bir istihkam olduğundan dolayı sık sık Türk akınlarına maruz kalmıştır. Meselâ bunlardan birinde Türkmenlerin Bizans sınırlarına yaptıkları akınlarda Lampe Ovası, Pergamon, İzmir ve Kelbian'da mücadele ettikleri bilinmektedir (1107)⁷². İşte bu sıralarda Bizans tahtına Yoannis'in (1118-1143) geçmesiyle bu havalide Türk-Bizans savaşları daha kızışmış, Bizans imparatoru Denizli ve civarını tekrar ele geçirmiştir⁷³.

Batı Anadolu'da ve Güney Marmara'da oldukça ilerlemiş bulunan Türklere karşı Bizans İmparatoru Manuel Komnenos (1143-1180), 1145'te Selçuklu Sultanı İzzeddin Mesut'un (1116-1155) Dânişmendliler'e karşı Fırat boylarında sefer yaptığı bir sırada ordusunu toplayarak gelip Homa'da karargahını kurmuştur. Hatta bir gün Dinar taraflarına ava gittiğinde Türkmenlerin saldırısına uğramış, yaralanmasına rağmen kaçarak kurtulmuştur. Ertesi yıl Akşehir ile Konya üzerine yürümüş, 1146 yılında Konya civarında meydana gelen ve her iki tarafın da büyük kayıplar verdiği şiddetli savaşlardan sonra Homa tarihiyle avdet etmiştir⁷⁴.

1162'de Kılıçarslan'ın (1155-1192) Bizans ile yaptığı barış neticesinde dostça giden Selçuklu-Bizans münasebetleri, Eskişehir civarında sayıları 100.000'i aşan Türkmenlerin yeni yurt ve otlaklar bulmak amacıyla Rûm ülkesine akınlarda bulunmasıyla bozuldu. Bunun üzerine Manuel bir yandan Türkmenlerin istilâsını durdurmak, bir yandan da kudreti oldukça artan II. Kılıçarslan'a bir ders vermek için harekete geçti. İki taraf arasındaki dostluğun bozulmaması için yapılan görüşmeler sonuç vermeyince Manuel, 1175'de hudutlara kuvvetler göndererek kalelerin tahkimine başladı. Bu suretle iki metruk istihkamı Dorylion (Eskişehir) ve Soublion (Homa)'u yeniden inşâ etti. Öte yandan Selçuklu sultanı da bu istihkamların inşâsına mâni olmak için karşı akınlarda bulunuyordu. Bunun üzerine Manuel Komnenos 1176'da Selçuklulara büyük darbeyi indirmek ve Anadolu'yu tüm Türklerden temizlemek

⁷² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), E yay., İstanbul 1994, s. 101-102.

⁷³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul 1996, s. 160-161.

⁷⁴ Ramsay, *a.g.e.*, s. 84.

amacıyla İstanbul'dan hareket etti. İmparator Manuel Eskişehir yolu yerine, Selçukluları gafil avlamak ve Selçuklu pâyitahtı Konya üzerine yürütmek için Denizli yolunu tercih etti. Buna göre Bizans ordusu önce Dazkırı'ya, ardından Dinar'a vardı. Sonra Homa'ya varan Bizans ordusu ilerlemeye devam ederek Türk-Bizans hudûdundaki *Myriokefalon*⁷⁵ denilen dar ve sarp bir geçide girdi. Lâkin Bizans ordusu bu geçit yerinin çıkışında II. Kılıçarslan'ın kurduğu pusuya düştü ve Türklerin şiddetli hücumu karşısında büyük bir bozguna uğradı. Bu bozgun neticesinde Manuel sulh teklifinde bulundu. Yapılan anlaşmaya göre imparator Eskişehir ile Homa istihkamlarını yıkmayı ve fidye ödemeyi kabul etmiş, Homa-Honaz ve Alaşehir yoluyla İstanbul'a geri dönmüştür. Bu savaş neticesinde Haçlı istilâları nedeniyle 1097-1176 arasında Bizanslılar'da bulunan üstünlük tekrar Türklere geçmiştir⁷⁶.

İmparator Manuel, İstanbul'a döndükten sonra söz verdiği gibi Homa istihkamını yıktırmasına rağmen Eskişehir istihkamını yıktırmadı. Bunun üzerine Sandıklı ve Dinar havalisinde bulunan uçbeylerinden Emir Sungur; Dazkırı, Denizli ve Çivril taraflarına akın yapmakla görevlendirilmiştir⁷⁷. Böylece, Kütahya ile Eskişehir Selçuk hakimiyetine girmiş, Türk hudûdu Denizli'ye kadar ulaşmıştı⁷⁸. Bundan sonra bu bölge, bir süre daha Türk-Bizans mücadelelerine sahne olmuşsa da Bizans'ın gittikçe kuvvet kaybetmesiyle Türkler artık XIII. yüzyıl başlarından itibaren bu bölgeyi hakimiyetleri altına almış olmalıdırlar. Nitekim Ebu'l-Fida, Moğol istilâsı öncesinde geçtiği Denizli civarında ve dağlarında 200.000 çadır halkı Türkmenin yaşadığını zikretmektedir⁷⁹. Bu

⁷⁵ Türk tarihinin dönüm noktalarından birisi olan Myriokefalon Savaşı'nın gerçekleştiği yer olan bu geçidin neresi olduğu hususunda muhtelif görüşler bulunmaktadır. Ramsay başta olmak üzere bâzıları bu geçidin Homa ile Dinar arasında Kumalar Dağı'nda bulunan *Düzbel* derbendi olduğunu söylerken (bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 147; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 203-204; Feridun Dirimtek, *Konya ve Düzbel (1146-1176)*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1944, s. 115), Osman Turan ise burasının Düzbel'den daha ileride o zaman Türklere ait topraklar içinde yer alan Kumdanlı olduğunu belirtmektedir (bkz. Turan, *a.g.e.*, s. 208), yine bir kısım tarihçiler ise savaşın Çivril dolaylarında olduğunu zikrederler (bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK yay., Ankara 1994, s. 2; Kudret Aytekin, "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976*, II, TTK yay., Ankara 1981, s. 689-701), bunların yanı sıra bâzı tarihçiler de savaşın cereyan ettiği geçit olarak Sultan Dağları'nda yer alan Karamıkbeli'ni kabul ederler (bkz. M. Abdülhaluk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Orkun yay., İstanbul 1984, s. 79-80).

⁷⁶ Myriokefalon Savaşı ile ilgili olarak bkz. Turan, *a.g.e.*, s. 205-211; Cahen, *a.g.e.*, s. 115-117; Çay, *a.g.e.*, s. 96-119; Niketas Khoniakes, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. Fikret İşıltan), TTK yay., Ankara 1995, s. 122-138.

⁷⁷ Aynı Eser, s. 122-124.

⁷⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 214-219.

⁷⁹ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK yay., Ankara 1994, s. 41.

da XIII. yüzyıl ortasına doğru bölgenin artık Türk ülkesinin bir parçası olduğunu göstermektedir.

1243 Köseadağ Savaşı'nı müteâkip Anadolu Türk birliğindeki çözülme devrinde, Moğollara dayanmak suretiyle bir ara mutlak iktidar sahibi olan Selçuklu veziri Mu'ineddin Pervane'nin boşalan makamlara yaptığı tayinler sırasında Ladik, Honaz, Sandıklı, Kütahya, Akşehir ve Beyşehir havâlieleri vezir Sâhib Ata Fahrüddin Ali'nin oğulları Tâceddin ve Nüsreddin Hasan'a iktâ olarak verilmiştir⁸⁰. Bu durumda Homa ve Geyikler de büyük bir ihtimalle Sâhib Ata oğullarına verilen topraklar içerisinde yer almış olmalıdır. 1276 senesine gelindiğinde bu topraklar Germiyanlıların eline geçmiş ve Germiyanlılardan Ali Bey uçbeyi olmuştur. Bundan sonra birkaç defa Sâhib Ata oğulları ile Germiyanogulları arasında el değiştiren bu topraklara, nihâyet XIII. yüzyıl sonunda kesin bir surette Germiyanogulları sahip olmuşlardır⁸¹.

Merkezi Kütahya olan Germiyanogulları arazisi, bundan başka Uşak, Gediz, Armutlu, Gököyük, Selendi, Kula, Tavşanlı, Banaz, Işıklı (Şeyhlü), Baklan, Tonuzlu, Honaz, Dazkırı, Eğrigöz, Simav ile Homa ve Geyikler kazâlarını ihtiva etmektedir⁸².

1429 yılında son Germiyan hükümdarı Yakub Bey'in vasiyeti gereği bütün Germiyan arazisinin Osmanlılara katılmasıyla birlikte⁸³, merkezi Kütahya olmak üzere Kütahya Sancağı tertip edilerek, buranın sancakbeyliğine Umur Bey oğlu Osman Çelebi gönderilmiştir⁸⁴. Homa Kazâsı da, bu suretle Anadolu Eyâleti'nin Kütahya Sancağı'na bağlı bir kazâ olmuştur.

XVI. yüzyılda Anadolu'da, bilhassa Kütahya'da cereyan eden önemli olaylardan bu sancağın bir kazâsı olan Homa'nın da etkilenmiş olması muhtemeldir.

⁸⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 525; Sâhib Ata ve oğulları ile ilgili olarak bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK yay., Ankara 1988, s. 150-152; M. Ferit-M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, Konya Halkevi yay., İstanbul 1934.

⁸¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 55-56; Germiyanogulları hakkında ayrıca bkz. *Aynı Eser*, s. 39-54; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., Erzurum 1974.

⁸² Uzunçarşılı, Germiyan Kazâlarına dair Müneccimbaşı'nın kaydını ihtiyatla karşılamaktadır. Ona göre Müneccimbaşı Germiyan kasabalarını, Osmanlı döneminde Kütahya Sancağı'nın Kazâlarını dikkate almak suretiyle zikretmiştir (Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 41). Diğerleri hakkında bir fikrimiz yoksa da Homa ve Geyikler'in Germiyanogulları arazisinde yer aldığı vakıf tahrir defterlerinde yer alan onların verdiği berat kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bkz. dipnot 22.

⁸³ *Åşık Paşaoğlu Tarihi*, (Neşr. Atsız), MEB yay., İstanbul 1992, s. 96; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, II, (Neşr. Faik Neşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK yay., Ankara 1987, s. 605-607; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 48-51.

⁸⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 406; Tayyib Gökbilgin, "Kütahya", *İA*, VI, s. 1121.

Yine XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp yüzyıl sonuna kadar devam eden, hatta değişik illerin suhteleriyle savaşmaya yeltenecek kadar cesaret sahibi olan suhtelerin çıkardığı hadiselerden⁸⁵ zaman zaman Homa Kazâsı'nın da etkilendiği anlaşılmaktadır⁸⁶.

III. KAZÂNIN OSMANLI İDARÎ TAKSİMÂTINDAKİ YERİ

Homa, XV-XVI. yüzyıllarda Anadolu Eyâleti'nin Kütahya Sancağı'na bağlı bir kazâ merkezidir.

Bilindiği üzere, Osmanlı taşra teşkilâtında ülke eyâletlere⁸⁷, eyâletler sancaklara⁸⁸, sancaklar ise her biri bir kadının idâresinde bulunan kazâlara bölünmüştür. Kazâları oluşturan köyler ise idarî ve coğrafî sınırlara taksim olunmuş, bu suretle aynı coğrafya içerisinde benzer husûsiyetlere sahip köylerden oluşan idarî üniteye ise *nâhiye* adı verilmiştir⁸⁹. Ancak nâhiye tâbirinin her zaman kazânın bir parçasını değil, bazen bir livayı, livanın bir parçasını ifade ettiği de görülmektedir⁹⁰. Yine bir başka görüşe göre nâhiye tâbiriyle, birkaç *divân* veya *bölükten* oluşan bir bölgenin veyâhût tek bir divân ya da bölükten oluşan bir nâiblik bölgesinin kastedildiği belirtilmiştir⁹¹.

⁸⁵ XVI. yüzyıldaki suhte olaylarıyla ilgili olarak bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, Cem yay., İstanbul 1995, s. 153-282.

⁸⁶ Nitekim Homa, Şeyhlü ve Sandıklı kadılarına gönderilen 15 Zilhicce 972 (1564) tarihli bir hükümde suhte tâifesinden bâzı kimesnelerin yoldaşlarıyla gezip, evler basıp, oğlan çekip, adam öldürdükleri vs. her türlü kötülüğü icrâ ettiklerine binaen bunların isimlerinin gizlice araştırılması ve yakalananların südde-i saâdete gönderilmesi isteniyordu. Bkz. 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), [Tıpkıbasım, BOA yay., Ankara 1995], hüküm nr. 1395.

⁸⁷ *Beylerbeylik*de denilen bu idarî tâbirle ilgili olarak ve Osmanlılar'da eyâlet idâresi için bkz. Tayyib Gökbilgin, "15. ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *VD*, VI, (1965), s. 183-193; Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilâtında Rum Beylerbeyliği", *TAD*, nr. 5, (1989), s. 289-299; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Anadolu Beylerbeyliği Sancakları ve Kadılıkları Üzerine", *Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı, IV. Kitap*, Atatürk Üniversitesi yay., Ankara 1978, s. 25 vd.

⁸⁸ Bazen *Livâ* şeklinde de kullanılan sancak tâbiri hakkında bkz. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerâsı ve İl İdâresi*, Boğaziçi Üniversitesi yay., İstanbul 1978; Batı Anadolu'daki Osmanlı sancaklarının teşekkülü ile ilgili bir takım mülâhazalar için bkz. Feridun M. Emecen, "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bâzı Mülâhazalar", *Bellekten, LX/227*, (Nisan 1996), s. 81-91.

⁸⁹ Kelime olarak yan, cihet, taraf, çevre, civar, bölge vb. manalara gelen nâhiye tâbiri hakkında bkz. Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", *IA*, IX, s. 37-39.

⁹⁰ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK yay., Ankara 1991, s. 38-39; Öte yandan Tuncer Baykara nâhiyenin doğrudan idarî teşkilâtla ilgili bir terim olmadığını, ancak Türkiye Selçuklularında *vilâyet* tâbirinin, sonradan Osmanlı tahrirlerinde *nâhiye* ile ifade edildiğini, bu yönüyle de XVI. yüzyıl sonlarına kadar da sancağın alt birimi kabul edilebileceğini belirtmektedir. Bkz. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, TKAE yay., Ankara 1988, s. 34.

⁹¹ Bahaaddin Yediyıldız-Ünal Üstün, *Ordu Kazâsının Sosyal Tarihi I, 1455 Tarihli Tahrir Defteri*, TTK yay., Ankara 1992, s. 44.

Ekseriyetinde *nefs*, yâni belli bir merkezin söz konusu olmadığı nâhiyeler⁹², coğrafi ve iktisadî açıdan önemli bir mevkide yer alan, geniş sınırlara sahip kazâlarda daha belirgin şekilde görülebilmektedir. Bunun yanında bâzı kazâlarda, sâdece merkez nâhiye bulunmaktadır ki, bu da idarî kapasitenin yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır⁹³.

XV-XVI. yüzyıla ait Kütahya Sancağı tahrir defterlerinin hemen hepsi nâhiye esasına göre tertip edilmiştir. Fakat bu defterlerde nâhiye tâbiriyle bâzen kazânın, bâzen de kazânın idarî bölümlerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu husûs II. Bâyezîd döneminde tanzim edildiği tahmin edilen defterde tetkik mevzuumuz kazâ ile ilgili kayıtlardan daha sarîh bir şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim bu defterde “*Nâhiye-i Homa der-Livâ-i Kütahya*”⁹⁴ kaydından buradaki nâhiye kelimesiyle Kütahya Livâsı'na bağlı Homa Kazâsı'nın, “*Nâhiye-i Geyikler tâbi' Homa*”⁹⁵ kaydıyla ise Homa Kazâsı'na bağlı Geyikler Nâhiyesi'nin kastedildiği anlaşılmaktadır⁹⁶.

Homa Kazâsı'nın idarî taksimâtına gelince; II. Bâyezîd döneminde kazânın biri Merkez, diğeri Geyikler olmak üzere iki nâhiyesi söz konusu iken, 1520 tarihinden önce bu nâhiyelerin birleştirilerek tek nâhiye, *Homa Nâhiyesi* addedildiği anlaşılmaktadır. Bu taksimât XVI. yüzyıl sonlarına kadar sürmüşse de, defterlerde Homa ile Geyikler'e tâbi olan köylerin ayrı ayrı zikredilmesi coğrafi ayrılığın hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Buna göre Homa ile Geyikler'e tâbi köy ve mezraaların dağılımı şöyledir:

Tablo II: Homa Kazâsı'nın Nâhiyeleri ile Köy ve Mezraa Sayıları

Nâhiyeler	II. Bâyezîd ^(a)		1520 ^(b)		1530 ^(c)		1570-1571 ^(d)	
	Köyler	Mezraalar	Köyler	Mezraalar	Köyler	Mezraalar	Köyler	Mezraalar
Merkez	7	1	9	1	14	1	39	16
Geyikler	40	14	61	16	63	15	41	8
	47	15	70	17	77	16	80	24

⁹² Suraiya Faroqhi, bir bölgeye adını veren yerleşim biriminin nâhiye merkezi olarak kabul edilmesini akla yatkin bulurken, bunun bir çok yerde böyle olmadığı zikreder (*bkz.* Suraiya Faroqhi, “16. Asırda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar: İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Menteşe”, (trc. Melek Eğilmez), *ODTÜ Gelişme Dergisi I*, (1978), s. 42); Lâkin Feridun Emecen coğrafi mecburiyetler ve iktisadî husûsiyetler dikkate alındığında merkezin, mutlaka nâhiye ile aynı ismi taşımasının gerekmediğini söyler ve buna dair örnekler verir (*bkz.* Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 111-dipnot 5).

⁹³ *Aynı Eser*, s. 111-dipnot 6; Yine kentin etrafında, kent merkezine çok yakın köyler bir nâhiye şeklinde teşkil edilmiş ve bu merkez nâhiye addedilmiştir. *Bkz.* M. Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1998, s. 37.

⁹⁴ BOA, TD 45, s. 365

⁹⁵ *Aynı Defter*, s. 369.

⁹⁶ Buna karşılık Varlık ikinci tür kayıtlarda nâhiyenin idarî bir tâbir olarak kullanılmadığını, aksine coğrafi bir bölgenin kastedildiğini söylemektedir. *Bkz.* Varlık, “XVI. Yüzyılda Osmanlı İdarî Teşkilâtında”, s. 230.

- (a) BOA, TD 45, s. 365-403.
 (b) BOA, TD 49, s. 893-955.
 (c) 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93-98.
 (d) TK, KKA, TD 48, vrk. 189b-236a.

Tablodan da görüleceği üzere II. Bâyezıd devrinde 47 olan köy sayısı XVI. yüzyıl boyunca büyük bir artış göstererek 1570-1571 tarihinde 80'e ulaşmıştır. Bunun sebebi önceki defterlerde adından hiçbir şekilde bahsedilmeyen yeni karyelerin ortaya çıkmasıdır. Diğer taraftan bâzı mezraalar karyeye tahvil eylerken, aynı şekilde bâzı karyelerde mezraa hâline gelmiştir. Ancak bu karye sayısındaki büyük artışı etkileyecek düzeyde değildir.

Tabloda dikkati çeken bir diğer unsur ise, önceki dönemlerde Homa ile Geyikler'e bağlı karyeler arasında bir coğrafi birlik yaratılmışken, bunun 1570-1571 tarihinde ortadan kalktığını ve Homa'ya bağlı karye sayısında anormal bir artışın olduğunu görüyoruz. Bunda etken, karye sayısındaki artışın yanı sıra coğrafi şartların bir kenara bırakılarak Homa ve Geyikler'e tâbi olan köyler arasında dengeli bir dağılım sağlama çabası olmalıdır.

Kazânın XVI. yüzyıldaki idarî yapısıyla ilgili dikkat çekici bir başka husûs ise, bâzı köylerden divânı andıran "*Kutlu-diğın*" adıyla bir birimin teşkil edilmiş olmasıdır. Divanda esas, belli bir coğrafyadaki oldukça dağınık ve küçük yerleşmeler arasında vergi bütünlüğü sağlamak⁹⁷ ise de, Kutlu-diğın'de bir vergi bütünlüğü sağlandığına dâir elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Lâkin, Kutlu-diğın'ın bir ova olduğu ve bu ova ile çevresinde yer alan köylerin, üstelik bir Cuma câmisinin bulunan Kutlu-diğın'e tâbi addedilerek bir coğrafi bütünlük sağlandığı anlaşılmaktadır⁹⁸.

XVI. yüzyıl sonlarında (1596) ise hem Homa'nın⁹⁹, hem de Geyikler'in¹⁰⁰ Kütahya Sancağı'na bağlı ayrı kazâlar hâline geldiği ve bu durumun XVII. yüzyılda da devam ettiği¹⁰¹ görülmektedir. XVIII. yüzyılda ise Geyikler tekrar Homa'ya bağlanarak Homa ma' Geyikler adıyla müstakil bir kazâ teşkil edilmiştir¹⁰². Tanzimat sonrasında

⁹⁷ Divan hakkında bkz. Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, s. 34.

⁹⁸ "*Kutlu-diğın Ovası'nda ...*", BOA, MAD 262, s. 359.

⁹⁹ BOA, TD 682, s. 16, 60.

¹⁰⁰ *Aynı Defter*, s. 46.

¹⁰¹ BOA, MAD 2498 (H. 1086/M. 1675 tarihli Kütahya Sancağı'na ait bir *Avârız Tahrir Defteri* olan bu defterde herhangi bir sayfa veya varak numarası bulunmamaktadır).

¹⁰² Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1990, s. 20.

oluşturulan yeni idarî taksimâtta Homa, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na bağlı bir kazâ, Geyikler ise bu kazâyâ bağlı bir nâhiyedir¹⁰³.

XX. yûzyıl başlarında Homa, Çivril Nâhiyesi'ne bağlı iken; Geyikler de; Geyikler nâm-ı diğer Dinâr Nâhiyesi adıyla Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın Sandıklı Kazâsı'na bağlı bir nâhiye idi¹⁰⁴.

¹⁰³ Aynı Yazar, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 232.

¹⁰⁴ *Hicrî 1324 Târihli Salnâme-i Vilâyet-i Hüdâvendigâr*, def'a 34, s. 473.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZÂNIN ŞEHİRLERİ

Osmanlı şehirleri, XVI. yüzyıl kaynaklarında *nefs*, *kasaba* ve *şehir* gibi tâbirlerle belirtilirdi. Ancak, bu tâbirler bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir¹⁰⁵. Mamafih, bir yerleşim biriminin şehir veya kasaba olarak tanımlanabilmesi için bâzı özellikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar idarî düzeyde bir sancakbeyi ya da en azından bir kadının varlığı, pazar etkinliklerini kanıtlayan vergilerin mevcudiyeti, nüfusun önemli bir kısmının tarım dışı uğraşlardan geçimini teminidir¹⁰⁶. Lâkin bu şartların mevcudiyeti de herhangi bir yerin *nefs* olarak zikredilmesini gerektirmemektedir. Bu sebeple *nefs*, *kasaba* ve *şehir* gibi tâbirlerden ziyade, o yerin fizikî yapısı, nüfus durumu ve ticarî faaliyetlerinin büyüklüğüne bakmak meseleyi daha açık ortaya koymayı kolaylaştıracaksa da, biz tahrir defterlerinde *nefs* tâbiriyle belirtilen, lâkin yukarıdaki şartlara tam anlamıyla hâiz olmayan¹⁰⁷ kazâ merkezi Homa'yı ve Geyikler'i kazânın şehirleri kısmında değerlendirdik.

I. HOMA

A) ŞEHRİN FİZİKÎ YAPISI VE NÜFUSU

Bizans döneminde, özellikle XI-XII. yüzyıllarda, Türk sınırında yer alması sebebiyle oldukça önemli bir istihkâm olan Homa, XVI. yüzyılda Anadolu'nun küçük şehirlerinden birisiydi. Önünden uzayıp giden Çivril (Lampe) Ovası'nın kenarında Akdağ'ın eteklerinde kurulmuş olan Homa şehri hakkında malumat veren herhangi bir

¹⁰⁵ Bu tâbirlerle ilgili bir mülâhaza için bkz. Emecen, *a.g.e.*, s. 46-47.

¹⁰⁶ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (trc. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1994, s. 12-13; Yine bir Osmanlı şehri için baz alınacak kıstaslar şurada belirtilmiştir. Bkz. Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bâzı Düşünceler", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976*, II, TTK yay., Ankara 1981, s. 1265-1266.

¹⁰⁷ Nitekim XVI. yüzyılda 40 akça pâyeli bir kadılık olan Çemişgezek, üstelik hem sancak hem de kaza merkezi olmasına rağmen bir şehir olabilmesi için gerekli olan şartlara hâiz değildi, âmâ tahrir

seyyah bulunmamaktadır. Lâkin tahrir defterleri, diğer vesikalara ihtiyaç hissettirmeyecek şekilde, şehrin XVI. yüzyıldaki fizikî vaziyetini bütün cepheleriyle ortaya koymaktadır. Buna göre Homa şehrinin nüfus durumu, nüfusun fizikî yapıya etkisi ve tarihî âbidelerine dâir tespitleri ayrıntılarıyla aktarmak yerinde olacaktır.

Osmanlı şehirlerinin vazgeçilmez içtimâî ve fizikî unsuru *mahalle*lerdir. Türk-İslâm şehirlerinin başlıca unsuru olan mahalleler, genellikle bir mescidin etrafında sayılı evlerden meydana gelirdi¹⁰⁸.

Osmanlı şehirleri için oldukça önemli yere sahip olan mahallelerle ilgili olarak ne Homa, ne de Geyikler ile ilgili olarak mufassal tahrir defterlerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1570-1571 tarihli vakıf tahrir defterinde yer alan mescidlerle ilgili kayıtlardan biz yine de bâzı mahallelerin mevcut olduğunu anlıyoruz. Nitekim buna göre şehirde mevcut olan mahalleler şunlardır¹⁰⁹: Orta, Değirmen-başı, Çağlâk, Köse, Alayurtlu ve Pınar-başı.

XVII. yüzyılda bu mahallelerden bâzılarının isimlerindeki ufak değişikliklerden başka bunlara yeni mahallelerin eklendiği görülmektedir. Buna göre Homa Şehri'nin XVII. yüzyıl ortalarındaki mahalleleri şöyledir¹¹⁰: Alayurt, Kara Hacı, Pınar-başı, Orta, Köseler, Çağlâk ve Ahîler.

Fakat, az önce de söylediğimiz gibi mufassal tahrir defterlerinde bu mahallelere dâir herhangi bir bilgi verilmediği için nüfusları hakkında da bir fikrimiz yoktur. Bu bakımdan biz de sâdece şehrin nüfus vaziyeti üzerinde durmakla yetineceğiz. Buna göre Homa şehrinin senelere göre nüfus durumu aşağıdadır.

Tablo III: Senelere Göre Homa Şehrinin Nüfus Vaziyeti

	II. Bâyezıd	1520	1530	1570-1571
Nefer sayısı	119	173	194	440
Hâne (*)	111	148	170	438
Mücerred	8	25	24	2
Tahminî nüfus (**)	357	519	582	1320
Artış nispeti		(+) % 45.4	(+) % 12.1	(+) % 127
Tahminî nüfus (***)	563	765	874	2192
Artış nispeti		(+) % 35.9	(+) % 14.2	(+) % 151

defterlerinde *nefs* tâbiriyle belirtiliyordu. Bkz. Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK yay., Ankara 1999, s. 55.

¹⁰⁸ Ergenç, *a.g.m.*, s. 1270; Aynı Yazar, "Osmanlı Şehirlerinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (Edt. Osman Okyar-Halil İncılık), Ankara 1980, s. 104; Aynı Yazar, "Osmanlı Şehrindeki 'Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *OA*, IV, (1984), s. 69-78; Aynı Yazar, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995, s. 145-150; André Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (trc. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1995, s. 213-214.

¹⁰⁹ TK, KKA, *TD 560*, vrk. 255a.

¹¹⁰ BOA, *MAD 2498*.

(*) Bu tarihlerdeki hâne tespiti, *mücerredler* dâhil edilmeden, *muâflara* âit hâne sayıları ilâvesiyle yapılmıştır.

(**) Bu kısımda tahminî nüfus hesaplanırken, nefer sayısı doğrudan 3 ile çarpılmıştır.

(***) Bu kısımdaki tahminî nüfus hesaplanırken ise, hâne adedi 5 ile çarpılmış ve elde edilen rakama, *mücerred* sayısı eklenmiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan rakamları iki ayrı tahminî nüfus hesaplamasına tâbi tuttuğumuzda birincisinde Homa şehrinin nüfusu; II. Bâyezıd devrinde 357, 1520'de 519, 1530'da 582, 1571'de ise 1320 kişidir. İlk tahrir ile son tahrir arasında şehirdeki nüfus artışı ise % 270 dolayındadır.

İkinci hesaplama yöntemine göre ise; şehrin tahminî nüfusu, II. Bâyezıd devrinde 563, 1520'de 765, 1530'da 874 ve 1570-1571'de ise 2192 kişi olarak hesaplanmıştır. Buradan şehrin 70-80 yıllık bir zaman zarfında yâni II. Bâyezıd döneminden XVI. yüzyılın son tahririnin yapıldığı 1570-1571 tarihine kadar % 290'a yakın oranda arttığı görülmektedir.

Her iki hesaplama yöntemine göre ortaya çıkan nüfus artış vaziyeti, XVI. yüzyıl sonlarına doğru Akdeniz coğrafyasındaki şehirlerde, dolayısıyla Osmanlı şehirlerinde de tespit edilen büyük nüfus artışlarına¹¹¹ pek uygun düşmektedir. Ancak bu yüksek orandaki nüfus artışına neyin etkili olduğu husûsunda bir bilgimiz yoktur. Mamâfih, şehrin kendi bünyesi içinde geliştiği ve bunun da yüksek oranda nüfus artışı husûle getirdiği akla gelmektedir.

Daha önce zikrettiğimiz H. 1086/M. 1675 tarihli olup BOA, *MAD* 2498 numarada kayıtlı bulunan Kütahya Sancağı'na ait *Avâız Tahrir Defteri*'ne göre 1675'de Homa şehri mahallelerindeki hâne adedi, bu vergiden muâf olan askerî zümreler de belirtilmek suretiyle tespit olunmuş, ancak hâne ve *mücerred* tefriki yapılmamıştır. Buna göre 10'u askerî olmak üzere toplam 66 nefer olan şehirde avâız hânesi ise 13 hâne 4 rub'dur. Lâkin burada bir avâız hânesinin kaç gerçek hânedan oluştuğunu kesin tespit edemediğimizden herhangi bir nüfus tahmininde bulunamadık.

B) ŞEHİRDEKİ İCTİMÂÎ BÜNYE, ZÜMRELER, FONKSİYONLARI

Homa şehrinde, idâreci sınıfa mensup olarak en yüksek âmir konumunda kadı bulunmaktadır. Yevmi, 1513 tarihinde 13 akça¹¹², 1528 tarihinde 25 akça¹¹³, 1530

¹¹¹ Fernard Braudel, *II. Philip Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge yay., İstanbul 1989, s. 273.

¹¹² Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *TİD IX*, (1994), s. 235.

¹¹³ Aynı Yazar, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Kadılıkları ve Kadıları", *3 Mayıs 1944, 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 91.

tarihinde ise 20 akça¹¹⁴ olan Homa kadısının, kendi salâhiyet bölgesi¹¹⁵ içerisinde idarî-mülkî vazifelerine ilâveten hukukî-kazâî yetkileri yanında daha bir çok vazifeyi yerine getirdiği muhakkaktır¹¹⁶. Bunun yanı sıra kadılara görevlerini ifa ederken bir takım memurların yardımcı olduğu bilinmektedir. Bunların başında asayişin temininden sorumlu subaşı ile emrindeki zâbıtâ kuvveti asesler gelmektedir¹¹⁷. Yine bir takım beledî işlerin yerine getirilmesinde şehir kethüdâsı, muhtesib¹¹⁸, pazarbaşı, mimarbaşı¹¹⁹, çöp subaşı, esnaf kethüdâsı gibi görevlilerin yardımı söz konusuydu¹²⁰.

Tahrir defterlerindeki kayıtlardan, Homa kadısı maiyyetindeki memûrları tespit etme imkânı bulunmaktadır. Nitekim, II. Bâyezîd döneminde Homa şehrinde bir şehir kethüdâsının varolduğu bilinmektedir. Yerine getirdiği görev itibarıyla bugünkü belediye başkanını andıran şehir kethüdâları, genellikle ahâlinin isteği ve kadı'nın arzı gereğince şehir eşrâfî arasından seçilir¹²¹, merkezden onay alındıktan sonra tâyin edilirdi¹²².

Bu idâreci zümreye ilâveten, şehirde vergi muâfiyetine sahip ve toplam nüfusun % 2-4'ünü teşkil eden kimselerin de defterlere kaydedildiği görülmektedir. Bunların tarihlere göre dağılımı ise şöyledir:

¹¹⁴ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93.

¹¹⁵ Kadıların salâhiyet bölgeleri şu şekilde ifade edilmiştir: “Kadıların Kazâ/hukuk daireleri kadılık, günümüz tâbiri ile Kazâlardır. Kazâ, kadının görev yaptığı yer anlamında olup günümüzde, idari bakımdan akla gelen anlamı ile bir değildir. Bir başka deyişle, kadılık, bir kadının görev mıntıkası, genellikle Selçuklu devrinde bir sübaşılığı, günümüz tâbiriyle bir vilâyeti içine alabiliyordu.”, bkz. Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, s. 215.

¹¹⁶ Kadıların vazife ve salâhiyetleri hakkında bkz. Halil İnalçık, “Mahkeme”, *İA*, VII, s. 149-151; Şinasi Altundağ, “Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 20-26 Ekim 1961*, TTK yay., Ankara 1967, s. 342-354; İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadısı Tarihi, Temeli ve Yargı Görevi”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXX/1-4, (1977), s. 119-128; Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, XXVIII/152, s. 667.

¹¹⁷ Subaşılık müessesesi hakkında bkz. Mücteba İlgürel, “XVII. Yüzyıl Balıkesir Şeriyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976*, II, TTK yay., Ankara 1981, s. 1276-1281; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi (1453-1559)*, II, Cem yay., İstanbul 1995, s. 61-67.

¹¹⁸ Osmanlı Devleti'nde ihtisâb müessesesi ve muhtesib hakkında bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi, (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat)*, Kültür Basın-Yayın Birliği yay., İstanbul 1987.

¹¹⁹ Şehir mimarları ile ilgili olarak bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (der. Salih Özbaran), EÜEF yay., İzmir 1984, s. 1-26.

¹²⁰ Akdağ, a.g.e., s. 68.

¹²¹ Eşrâf ve ayânın Osmanlı şehirlerindeki rolüne dâir bkz. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s. 140-143.

¹²² Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 57; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, TTK yay., Ankara 1989, s. 49-50; Erdoğan, *age*, s. 65-66.

<u>Muâf Zümreler</u>	<u>II. Bâyezid</u>	<u>1520</u>	<u>1530</u>	<u>1570-1571</u>
İmam	3	2	2	3
Müezzin	1	1	1	5
Hâfız	-	2	1	-
Hatîb	-	1	-	-
Kâtib	-	-	-	1
Kethüdâ-i şehir	1	-	-	1
Pîr-i fânî	3	7	4	4
Seyyid	1	-	-	-
Ser-mahfil	2	1	-	-
Muarrif	1	-	-	1
Derviş	-	1	-	-
Zâviye şeyhi	-	2	-	-
Sâhib-i vakf	-	3	2	2
Sâhib-i berât	-	1	2	-
Mütevellî-i câmi'	-	1	-	-
Meremmetçi-i köprü	-	1	2	-
Divâne	-	-	1	2
Malûl	-	-	-	1
Mecnûn	-	1	-	-
Abdâl	-	-	1	-
Duâcı	-	-	-	4
Muhassıl	-	-	-	6
Nâzır	-	-	-	1
Sipâhi	-	-	-	1
Sipâhi-zâde	-	5	2	1
Sipâhi mazûl	-	-	1	-
Yekûn :	12	29	19	33

Yukarıda görüldüğü üzere Homa şehrindeki câmi ve mescidlerde değişik tarihlerde 2-3 *imâm* bulunmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarına doğru mahalle içindeki mevkileri oldukça önem kazanan imâmların, dinî vazifeleri yanı sıra bilhassa sonraki yüzyıllarda âdeta mahallelerin tek idârecisi hâline geldikleri, halkın birlik ve beraberliğini sağladıkları, inzibâtı temin ettikleri ve bu suretle mahallelerde bir nev'î kadı'nın temsilcisi durumunda oldukları bilinmektedir¹²³.

Bunun dışında, şehirdeki *ehl-i berât* zümresinin sayısının oldukça az olduğu dikkati çekmektedir. Bu husûs, bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülkesinde sayıları çok fazla artan ve topluma hiçbir olumlu iş katkısı olmadan sâdece pâdişahın manevî itibarını yaygın, canlı tutmakla işğal eden ve bunun karşılığı olarak vakıflardan *cihet* alan *mürtezika*¹²⁴ sınıfının henüz şehirde tezâyüd etmediğine delâlet

¹²³ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bâzı Görevleri", *İslâm Medeniyeti Dergisi*, V/3, (Mart 1982), s. 29-36.

¹²⁴ Mürtezika sınıfı hakkında bkz. Akdağ, *a.g.e.*, II, s. 90-91.

etmektedir. Bundan başka, 1520 tarihli kısımda görülen iki şeyh ise Kazancı Oğlanları Zâviyesi'nin şeyhleridir. Ve bu zâviyedekiler gelen geçene hizmet etmekle mükelleftirler¹²⁵.

Yine, büyük hâs gelirleri yanında bir takım vergilerin toplayıcısı konumundaki *muhassıllara*, önceki tarihlerde rastlanılmamasına rağmen, 1571'de sayılarının 5 kişi olduğu görülmektedir. Bu durum da şehrin vergi gelirlerinin artışı ile alakalı olsa gerektir. Bunlara ilâveten şehirde az sayıda sipahi, sipahi-zâde ve mazûl sipahi ikâmet etmektedir.

Diğer taraftan, iş göremez derecede sakat ve ihtiyarlığı dolayısıyla avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye vergilerinden muâf olan şahısların genel nüfusa göre çok düşük oranlarda kalması, şehrin sağlıklı bir nüfusa sahip olduğunu akla getirmektedir.

Yukarıda bahsedilen ve değişik tarihlerde şehir nüfusunun % 7-19 arasında değişen kısmını teşkil eden bu zümreler ve ailelerinin hâricinde kalan şehir halkına gelince; bunlar genellikle *şehirli* lafzıyla belirtilirdi ve kır kesiminde yaşayıp zirâatle meşgul olan *reâyâdan* ayrı bir statüye sahiptiler¹²⁶. Zirâatle uğraşmadığı takdirde sâdece avâriz vergisi vermekle mükellef olan şehir halkı, tek aile hâlinde umûmiyetle kendi mülkü olan ve nesline intikâl edebilen evlerde ikâmet etmektedir. Bu evler çoğunlukla tek veya iki odalı olup ve bu odalar Avrupa evlerinde olduğu gibi iç içe yapılmadığından, bir odadan öbürüne direkt geçilemezdi. Evin çeşitli odaları daha çok bir sofa çevresinde dizili olur ve evde yaşam daha ziyâde bu sofada geçerdi¹²⁷. Diğer taraftan şehir halkı, şehir hâricinde zirâatle meşgul olursa, o yerin sâhib-i arzına öşr ve rüsûmunu ödemek zorundaydı¹²⁸.

Defterlerde baba adıyla birlikte kaydedilen şahıs isimlerinin tetkiki de, şehrin sosyal bünyesi ile ilgili bir takım fikirler verebilmektedir. Mamafih, tüm defterlerde Ali, Veli, Hasan, Hüseyin, Ahmed, Mehmed, Receb, Ramazan, Lütfi, İsmâil, İbrâhim, Nasuh, Mustafa, Yunus, Yusuf, Hamza, Halil, İlyas, İvaz, Hızır gibi isimler çok yaygın olmakla birlikte, özellikle II. Bâyezîd devrine ait defterde, Armağan, Aydın, Bahşayış,

¹²⁵ BOA, MAD 262, s. 356.

¹²⁶ Meselâ Hüdâvendigâr Livâsı kânunnâmesinde reâyâ ile şehirli ayrı ayrı belirtilerek "... bir şehirde ra'iyet neslinden bir kimesne on beş yıl tavattun etse... anun gibi kimesne ra'iyet olmayup şehirlüye ilhâk olunmak emr olunup..." denmektedir. Bkz. Barkan, *Kanunlar*, s. 2-3.

¹²⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (trc. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1998, s. 169-170.

¹²⁸ Barkan, *Kanunlar*, s. 6-7; Kezâ, Sandıklı şehri ahâlisi şehir hâricinde zirâatle uğraşıyor ve resm-i çiftini sâhib-i arza ödüyordu. Bkz. BOA, MAD 230, s. 147.

Bâli, Bayram Hacı, Bostan, Çalab, Çalabvirmiş, Duralı, Durak, Evliya, Evren, Gögez, Güvendik, İlaldı, Kalender, Kucak, Mürüvvet, Oruç, Pazarlı, Polad, Satılmış, Sevindik, Turhan, Tatarlı, Tenrivirmiş, Tenrivirsin, Turgud, Yardım, Yaylabeği, Yörtük gibi orijinal Türkçe isimler de geçmektedir. Yine bu bâbda Abdürrahim, Abdurrahman, Abdülkerim, Arap, Hacı, Hâfız, Hoca, İslâm, Mansur, Nebî, Nureddin, Taceddin, Üveys, Zekeriyâ gibi isimlere de rastlanılmaktadır. İsimlerle ilgili bir başka dikkat çekici unsur “*Abdullah*” adlı şahıslara defterlerde tesâdüf edilmemesidir. Bilindiği üzere Abdullah, daha ziyâde ihtidâ edip Müslüman olmuş kimselerin kullandığı bir isimdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in ashâbından olanlara bu ismi koymalarını tavsiye etmiş olduğunu da unutmamalıyız. Buna rağmen incelediğimiz defterler içerisinde, sâdece II. Bâyezıd devrine ait olanda bir kişinin baba adı Abdullah'tır.

Bunlardan başka, şehirde, “*falan mu'tak-ı filan*” şeklinde kaydedilen bir zümre daha söz konusudur ki, bunların sayısı II. Bâyezıd devrinde 5, 1520-1521'de 2, 1570-1571'de ise 1 kişidir. Bu zümreye dâhil olanlar kul iken bir şekilde sâhipleri tarafından hürriyetleri verilmiş kimselerdir. Osmanlıların insana verdikleri değerın güzel bir misâlini teşkil eden bu insanların defterlerde, “*mu'tak*”, “*ıtk*” gibi kaydedilmeleri sâdece tahrir işleminin esnâsına özgü olup, bunların çocukları sonraki tahrirde kendi baba adlarıyla kaydedilmişlerdir. Benzeri durum yukarıdaki “*Abdullah*” oğulları için de geçerlidir. Ancak, her iki zümredeki insanların sayısının toplam nüfusa göre % 1'in altında kalması şehirdeki Türk nüfusun kesâfetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Homa şehri ahâlisi içerisinde bir de isminin başında “*Hacı*” lafzı taşıyanlar bulunmaktadır. İsmi Hacı olanlar hâriç, baba adında Hacı lafzı taşıyanların sayısı II. Bâyezıd döneminde 11, 1520-1521'de 7, nihâyet 1570-1571'de ise 6 kişidir. Kendi adı önünde Hacı lafzı taşıyanların sayısı ise, II. Bâyezıd döneminde 10, 1520-1521'de 6 ve 1570-1571'de ise 4 kişidir. Hacca gitmenin çok zor imkanlarla gerçekleştiği o dönemlerde sayıları her dönemde azalmasına rağmen bu kişilerin varlığı, hem iktisadî zenginliği, hem de şehrin dinî temâyülünü göstermesi bakımından ilginçtir. Buna ilâveten ayrıca “*Ahi*” ünvanlı kişilerin de mevcudiyeti bu havâlinin Türkleşmesinde ve şenlendirilmesinde Ahi teşkilâtına mensup olanların büyük rolü olduğuna delâlet etmektedir.

Bunların dışında Homa şehrinde, farklı etnik gruba dâhil herhangi bir zümre ise bulunmamaktadır.

C) HOMA ŞEHRİNDEKİ İKTİSÂDÎ HAYAT VE TİCÂRET

Homa, İlkçağın en önemli ticâret yollarından birisi olan “Kral Yolu” üzerinde bulunmaktaydı. Bununla birlikte fazla bir gelişme göstermemiştir. Ancak, Bizans dönemiyle birlikte Kral Yolu'nun önemini yitirmesi neticesinde bölge bir harâbe hâline gelmiştir. XI-XII. yüzyıllarda ise Homa, hem Bizans için, hem de Türkler için önemli askerî yollar üzerinde yer alıyordu.

Osmanlı dönemine gelince; Homa bu devrede herhangi bir ticâret yolu üzerinde bulunmuyordu. Diğer taraftan XV-XVII. yüzyılları içeren bölgeye ait herhangi bir sicil kaydının da mevcut olmaması, şehrin iktisâdî ve ticârî hayatını sâdece tahrir defterleri ile değerlendirmemizi gerektirmiştir. Tahrir defterlerindeki veriler kâfi olmasa da şehre ait vergi birimlerinin tetkiki, ticârî hayat hakkında az çok fikir verebilmektedir.

Buna göre tahrir defterlerinde şehre ait vergi gelir kategorileri tarihlere göre şöyle bir durum arz etmektedir.

	II. Bâyezıd	1520	1530	1571
Niyâbet-i bâc-ı bâzâr ve öşr-i bâğât ve hâssa-i eşcâr-ı 'unnâb ve resm-i âsiyâbhâ-i der-nefs-i Homa ve Yaylâk-ı Akdağ nısf hisse ve cürm-i cinâyet ve arûsiyye ve resm-i keyl ve bâd-ı havâ ve gayruhû (fî-sene).....	4472	6000	7148	8000
Hâsıl-ı dekâkîn-i Pîr Mehmed Paşa (fî-sene).....	-	-	10	10
Resm-i âsiyâb-ı şîrûgan der-nefs-i Homa (fî-sene).....	-	-	60	80
Bâc-ı nâke der-gön nefis-i Homa (fî-sene).....	-	-	100	120
Resm-i âb fî-nefs-i Homa (fî-sene).....	-	-	260	400
Hinta.....	-	-	150	600
Şa'ır.....	-	-	60	200
Resm-i güzle-i Argın vs. (fî-sene).....	-	-	150	200
Dükkân-ı sabûnhâne 2 bâb (fî-sene).....	-	-	100	100
Âsiyâb der-âb Akçay 5 bâb, fî 6, şehr fî 30.....	-	-	150	150
	4472	6000	8188	9860

Yukarıdaki tabloda yer alan şehre ait vergi gelirleri II. Bâyezıd döneminde Hamza Bey'in zeâmeti iken, sonraki tarihlerde tîmâra verilmiştir. Yine II. Bâyezıd döneminde vergi gelirleri mukâtaa yoluyla toplanmakta iken, sonraki tarihlerde vergiler vâsıtasız tahsil edilmektedir.

Şehre ait vergi gelirlerine bakıldığında, umûmiyetle bir artış söz konusudur. Meselâ şehre ait niyâbet vergileri II. Bâyezıd devrinden 1570-1571 dönemine gelinceye değin yaklaşık % 80 artmıştır. Mamafih niyâbet vergileri; cürm-i cinâyet, resm-i arûs,

yava, kaçgun vb. gibi asayişle alâkalı hadiselerden alınan tazminat ve cerimeler olduğundan¹²⁹, bunların hangi dönemde ne kadar tutacağını da tespit imkânı da bulunmamaktadır. Bu yüzden, bu grup vergiler deftere tahminî olarak yazılmaktaydı.

Bâc-ı bâzâr vergileri ise; niyâbet gelirleri içerisinde değerlendirildiğinden ne kadar tuttuğu husûsunda bir fikrimiz yoktur.

Homa'da vergiye tâbi olarak, küçük sanâyi teşekkülü şeklinde tarif edebileceğimiz, hemen hemen bütün Osmanlı şehirlerinde mevcut, Boyahâne, Yağhâne, Bozahâne, Şem'hâne ve Başhâne gibi işletmelerin olmadığı dikkati çekmektedir. Bu kâbil işletmeler arasında zikredebileceğimiz sâdece iki bâb sabunhânedir. Bununla birlikte bu sabunhânelerin, ancak şehrin ve yakın çevresinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek kapasitede işletmeler olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlardan başka, yine niyâbet vergileriyle birlikte zikredilen bağ öşrü, Homa şehri civarında bağlık-bahçelik alanların olduğunu ve şehir halkının da buralarda bağcılıkla iştilal ettiğine delâlet etmektedir. Yine hinta(buğday) ve şa'îr(arpa) zirâatinin mevcudiyeti ahâlinin bir kısmının da bu ürünlerin zirâati ile uğraştığına işarettir. Ancak, mahsûlün azlığından ahâlinin kendi ihtiyacına mukâbil bu ürünleri yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Bunlara ilâveten Homa ahâlisi gerek zirâat, gerekse diğer ihtiyaçları için gereken suyu Hıdırlık'da cârf olan Kara-pınar Nehri'nden temin ediyordu¹³⁰.

Şehrin XVI. yüzyıldaki ekonomik bünyesi hakkında fikir verebilecek bir başka husûs ise, şehir ahâlisinin yapmış olduğu âmme vakıflarıdır. Âmme vakıfları arasında ise gayrimenkul vakıflardan ziyâde nakit para vakıfları şehrin iktisâdî zenginliği için belirleyici olmaktadır. Aslında İslâm hukukunda faizcilik kesinlikle yasaklanmış olmasına rağmen, para vakıfları, herhangi bir hayır için sarf edilmek için, şeriatın imkân verdiği ölçüde nakdin % 10-15 üzerinden murâbahaya verilmesidir¹³¹. Bu para vakıfları umûmiyetle, câmi, mahalle mescitleri, su yolları, hamam, köprü, çeşme gibi bir takım hayır müesseselerin tamîr ve termîmi için tahsis edilmiştir. Homa'da, XVI. yüzyıl *vakıf defteri* kayıtları göz önüne alınmak suretiyle bu hayır hizmetleri için nakit para vakıflarının yekûnu 249.100 akça, bunun senelik geliri ise 12.627 akça idi. Bu

¹²⁹ Akdağ, *age*, II, s. 210-211.

¹³⁰ BOA, TD 369, s. 275.

¹³¹ Para vakıfları hakkında bâzı mütâlaalar için bkz. *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri, 953 (1546) Târîhli*, (Neşr. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi), Baha Matbaası, İstanbul 1970, s. XXX-XXXVIII; Yine nakid para vakıflarının Türk-İslâm hukukundaki tatbikâtına dâir bkz. Neşet Çağatay, *Makaleler ve İncelemeler*, Selçuk Üniversitesi yay., Konya 1983, s. 145-171; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1996, s. 215-233.

yekûnların İstanbul, Bursa ve Manisa gibi büyük şehirlerle mukâyesesi, şehrin, gerek vakıf bünyesi, gerekse iktisâdî vaziyeti için bir değerlendirme yapmamızı kolaylaştıracaktır¹³².

Tablo IV: İstanbul, Bursa ve Manisa'ya göre Homa şehrinde nakit para yekûnu

Şehirler	Sene	Nakit akça yekûnu	Senelik gelir
İstanbul	1520-46	13.253.736	1.262.260
Bursa	1561	3.346.046	333.119
Manisa	1531-1575	848.530	333.119
Homa	1528-1571	99.100	17.695

Tablodan da görüleceği üzere, yıllık 17.695 akça olan nakit vakıf gelirine, yıllık 10.000 akça civarındaki gayrimenkul hâsılâtını da eklediğimizde, Homa'da vakıf bünyesi dâhilinde toplanan para ancak 27.000 akçayı bulmaktadır. Üstelik bunun 9.000 akçası sâdece Bâlî Çavuş Evkâfı'na vakfedilmiş 60.000 akça nakdin ribhidir.

Homa çarşısına gelince; Osmanlı şehirlerinin en önemli ünitelerinden birini teşkil eden çarşı hakkında Homa şehri için bilgilerimiz oldukça yetersizdir. Mamafih Homa'da, Osmanlı çarşısının temelini teşkil eden bir bedesten veyâ han bulunmamaktadır. Üstelik vakıf defterlerinde de, Homa şehrinde herhangi bir vakıf dükkanına dâir kayıt yer almamaktadır. Bu bâbda tek bildiğimiz Pîr Mehmed Paşa'ya ait bir takım dükkanların şehirde varolduğudur. Ancak bunların sayısı da tespit edilememiştir. Çarşı dışında Homa'da bir pazarın bulunduğu alınan bâc-ı bâzâr vergisinden anlaşılıyorsa da hakkında yeterince bilgimiz yoktur.

D) HOMA ŞEHRİNDEKİ VAKIF MÜESSESELERİ VE VAKIFLARA GÖRE TARİHİ ESERLER

Türk-İslâm şehirlerinin teşekkül ve gelişmesinde en önemli âmillerden birisi vakıf müesseseleridir¹³³. Bunların başında da imâretler gelmektedir. Öyle ki, bir câmi etrafında toplanmış olan medrese, aşhâne, tabhâne, dârüşşifa, hamâm, kervansaray gibi çeşitli dinî, kültürel ve içtimâî yardım müesseselerinden oluşan imâretler, imâr ve iskânı arzu edilen yerlerin çekirdeğini teşkil ediyordu¹³⁴. Bu bakımdan kısa sürede Türkleşmiş bölgelerden biri olan Homa'nın câmi, mescid ve diğer vakıf müesseseleri hakkındaki

¹³² Tabloda yer alan İstanbul, Bursa ve Manisa'ya dâir nakit vakıflarıyla ilgili bilgiler şuradan alınmıştır. Bkz. Emecen, *Manisa Kazası*, s. 71.

¹³³ Osman Ergin, *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 63.

¹³⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişaf Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âid Araştırmalar", *İFM*, XXIII/1-2, (1963), s. 239; Barkan-Ayverdi, *a.g.e.*, s. X.

bilgilerimiz şehir merkezini teşkil eden câmiden başlamak suretiyle aşağıdadır.

1. Homa Câmî

XVI. yüzyılda Homa şehrinde bir câmî bulunmaktadır. Kütahya'nın son mufassal evkâf defterinden öğrendiğimize göre Merhûm Sultân Alâaddin adıyla bilinen câmî¹³⁵, bundan da anlaşıldığına göre muhtemelen Selçuklular zamanında yapılmış olmalıdır. Fakat ne bânisi, ne de yapılış tarihi bilinmemektedir. Yine de bu hâliyle, şehrin en eski mâbedlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Câmideki görevlilere gelince; II. Bâyezîd devrinde 1 imâm, 1 mü'ezzin, 2 ser-mahfil ve 1 muarraf varken, 1520'de 1 hatîb, 1 imâm, 1 müezzin, 1 hâfız, 1 mütevellî-i câmî, 1 de ser-mahfil, 1530'da birer tane imâm, mü'ezzin ve hâfız, 1571'de ise yine birer hatîb, mü'ezzin ve hâfız bulunmaktadır.

Tablo V: Evkâf Defterlerine Göre Homa Câmisine tahsis olunan vakıflar

Câmî Adı	II. Bâyezîd			1528			1570-1571		
	Gelir türleri	Senelik	Yekûn	Gelir türleri	Senelik	Yekûn	Gelir türleri	Senelik	Yekûn
Câmî-i Sultan Alâaddin	bir hamâm yevm 1 akça	360	610	1 hâne icâre-i hamâm	1000	2580	hamâm gelirin-den hisse	500	3472
	1 çiftlik	150		1 ayda 10 günü vakf bir değirmen	harâb		rub' hamâm geliri	400	
	sülüs hisse değirmen	100		hâsıl bağât	200		resm-i dönüm	12	
				eşcâr-ı ceviz	40		eşcâr-ı ceviz 5 ad.	-	
				üç dönüm bağ	50		mukâtaa-i bağ ve bağçe	80	
				dört dönüm miktarı yer	30		nakid: 16.700 akça	2480	
				üç koz ağacı	40				
				zemîn-i Hüsam dede	20				
				nakid: 12.000 akça	1200				

¹³⁵ TK. KKA, TD 560, vrk. 247b.

2. Mescidler

Osmanlı mahallelerinin teşekkülünde en önemli dinî yapılardan birisi olan mescidler, mahalle aralarında yer alan camiden küçük mâbedlerdir¹³⁶. 1571'e kadar Homa şehrinde kaç mescid olduğu bilinmemektedir. Lâkin 1571'de şehirde hepsi mahalle mescidi olmak üzere 6 mescid bulunmaktadır. Bunlara yapılan vakıfların hepsi nakdîdir ve şer'î usullere göre nemâlandırılmaktadır.

Tablo VI: Evkâf Defterlerine Göre 1571'de Homa'daki mescidlere tahsis olunan vakıflar

Mescidler	Gelir nevi	Senelik hâsıl
Orta	nakid: 2000	300
Değirmen-başı	nakid: 5000	750
Çağlak	nakid: 2200	195
Köse	nakid: 1300	150
Alayurtlu	nakid: 2000	300
Pınar-başı	nakid: 1000	150

3. Diğer Eserler

Homa'da câmi ve mescidler dışında bir takım yapılar daha bulunmaktadır ki bunların başında zâviyeler gelmektedir. XVI. yüzyılda zâviye tâbiri ile, kasaba, şehir ve köylerdeki küçük tekkelerin kastedildiği, bunun yanı sıra ticâret ve seyâhat yolları üzerindeki misafirhâneler için de bu tâbirin kullanıldığı bilinmektedir¹³⁷. Nitekim Homa şehrinde bu müesseseler, dinî rolleri yanında gelen geçene yâni seyâhat edenlere de hizmet etmekteydiler¹³⁸. Homa şehrindeki zâviyelerin bir çoğu Osmanlı döneminde teşekkül etmiş iken, bâzılarının daha Germiyanogulları devrinde var oldukları anlaşılmaktadır. Meselâ, Kazancı-oğlanları Zâviyesi'nin son Germiyan hükümdarı Şah Çelebi yâni II. Yakub'dan elinde berâtları vardı. Zâviyelerin şehrin neresinde bulduklarına dâir herhangi bir bilginiz yoktur. Ancak genel kâide şehrin dış bölgelerinde buldukları şeklinde olduğu için, Homa şehrindeki zâviyelerin de şehrin kenâr bölgelerinde olduklarını söyleyebiliriz.

¹³⁶ Semavi Eyice, "Mescid", *İA*, VIII, s. 101.

¹³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *VD*, XII, (1978), s. 258.

¹³⁸ Meselâ Homa'da Kazancı-oğlanları Zâviyesi mensûpları "... âyende vü revendeye hizmet ..." etmekle mükelleftiler. *Bkz. BOA, MAD 262*, s. 356.

Tablo VII: Evkâf Defterlerine Göre Homa şehrindeki zâviyelere tahsis olunan vakıflar

Zâviye Adı	II. Bâyezîd			1528			1570-1571		
	Gelir türleri	Senelik	Yekûn	Gelir türleri	Senelik	Yekûn	Gelir türleri	Senelik	Yekûn
Kazancı-oğlanları	-	-	100	bir bağ ve beş dönüm yer ve eşcâr-ı ceviz	600	600	bir bağ ve beş dönüm yer ve eşcâr-ı ceviz	300	300
	hınta müd 1	100		Hacim değirmenin den sekiz gün vakf	200		Hacim değirmenin den sekiz gün vakf	200	
Hacım	dırahthâ-i gürdkân müd 1	100	380	eşcâr-ı ceviz	130	415	eşcâr-ı ceviz	130	415
	âsiyâb-ı hınta müd 1, kile 15	175		mukâta'a-i zemîn	5		mukâta'a-i zemîn	5	
	resm-i zemîn	5		yirmi dönüm yer	80		yirmi dönüm yer	80	
Şeyh İsmâil	-	-	-	âni'l-galle ve gayruhu	650	650	âni'l-galle ve gayruhu	650	650
Kara Baba	-	-	-	âni'l-galle ve gayruhu	250	250	âni'l-galle ve gayruhu	250	250
Koyun Baba	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 1528'e göre 1571'de zâviyelerin gelirlerinin aynı kaldığı görülmektedir. Bunlardan başka Koyun Baba zâviyesinin her üç tarihte de gelirlerinin olmadığı dikkati çekmektedir ki bu tekyedeki dervişler, gelen geçene hizmet etmek ve padişaha duâcı olmak mukâbilinde her türlü avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf tutulmuşlardır¹³⁹.

Zâviyelerden başka Homa şehrinde 1571 tarihinde bir de muallimhâne yâni sıbyan mektebi vardır ki Şemseddin Efendi Vakfı olan bu muallimhânenin 14.000 akça nakd-i mevkûfu ve ribh olarak senelik 2100 akça geliri bulunmaktadır. Bu tarihte bu vakıftan bir senede mekteb muallimi 1440, müteveli 360, halife ise 250 akça maâş almaktaydılar¹⁴⁰.

Yine bunlara ilâveten Homa şehrinde XVI. yüzyılda çeşitli vakıfların hisselerinin bulunduğu bir de hamâmın olduğu anlaşılmaktadır.

¹³⁹ BOA, MAD 262, s. 357; TK, KKA, TD 560, vrk. 254b.

¹⁴⁰ Aynı Defter, vrk. 255a.

II. GEYİKLER

A) FİZİKÎ YAPI VE NÜFUS

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde kazâda Homa dışında “nefs” tâbiriyle ifâde edilen bir de Geyikler bulunmaktadır ki, incelediğimiz dönemde buraya ait gerek nüfus ve gerekse iktisâdî ve ticârî hayatla ilgili bilgilerden, bu yerleşim merkezinin köyden üstün, âmâ kasaba da denilemeyecek bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burası için nefis tâbirinin kullanılması ve bu tâbirin daha önce de söylediğimiz gibi Osmanlı kasaba ve şehirlerini ifâde eden bir ıstılah olması Geyikler'i de kazânın şehirleri kategorisinde değerlendirmemize sebep olmuştur.

İlkçağda idarî ve iktisâdî bakımdan Batı Anadolu'da Efes'ten sonra en önemli şehir konumundaki Geyikler (Apameia), Bizans döneminde ticâret yollarının değişmesi ve yeni bir idarî taksimâta gidilmesi nedeniyle oldukça küçülmüş ve Türkler bu havâliye geldiği vakit, bir köyden farksız hâle gelmiştir.

Tahrir defterlerinde kasaba olarak belirtilmesine rağmen Geyikler'de de Homa'da olduğu gibi XV-XVI. yüzyıllarda herhangi bir mahalle bulunmamaktadır. Buna karşın Geyikler'in incelediğimiz dönemdeki nüfus durumu şöyledir:

Tablo VIII: Senelere Göre Geyikler Şehrinin Nüfus Vaziyeti¹⁴¹

	II. Bâyezid	1520	1530	1570-1571
Nefer sayısı	55	50	65	126
Hâne	54	38	59	105
Mücerred	1	12	6	21
Tahminî nüfus	165	150	195	378
Artış nispeti		(-) % 9	(+) % 30	(+) % 93.8
Tahminî nüfus	271	202	297	546
Artış nispeti		(-) % 25.5	(+) % 47	(+) % 83.8

Geyikler'in tahminî nüfusu, aynı Homa şehrinin nüfusunu hesaplarken kullandığımız hesaplama yöntemlerden birincisine göre; II. Bâyezid döneminde 165, 1520'de 150, 1530'da 195, 1571'de 378 kişidir.

İkinci yöneme göre ise II. Bâyezid devrinde 271, 1520'de 202, 1530'da 297 ve 1570-1571'de ise 546 kişi olarak hesaplanmıştır.

Geyikler'in nüfusunun Homa'da da olduğu gibi, II. Bâyezid devrine göre 1570-1571'de % 100-130 oranında arttığı görülmektedir.

1675'te ise Geyikler'de 52 avâriz hânesi bulunmaktadır.

¹⁴¹ Geyikler'in nüfusunun hesaplanmasında nasıl bir yol izlendiği hakkında Homa şehrine dâir olan tablonun altındaki bilgilere bakınız.

B) İCTİMÂÎ BÜNYE, ZÜMRELER, FONKSİYONLARI

Geyikler'de, idâreci sınıfa mensup sâdece bir tarihte şehir kethüdâsının bulunduğu görülmektedir. Bunun dışında tahrir defterlerinde herhangi bir bilgi olmasa da muhtemelen bir subaşı bulunuyordu ve en üst âmir konumundaydı¹⁴².

Bununla birlikte çeşitli muâfiyetlere sâhip ve nüfusun % 1-3'ünü teşkil eden zümrelerin dağılımı ise şöyledir:

<u>Muâf Zümreler</u>	<u>II. Bâyezid</u>	<u>1520</u>	<u>1530</u>	<u>1570-1571</u>
İmam	-	-	-	2
Müezzin	1	1	1	1
Hatîb	1	-	-	1
Kethüdâ-i şehir	-	-	1	-
Ehl-i mahfil	3	3	-	-
Muarrif	1	-	-	-
Sâhib-i vakf	-	-	1	-
Sâhib-i berât	-	1	-	-
Malûl	-	-	-	1
Duâcı	-	-	-	1
Muhassıl	1	-	-	-
Sipâhi	-	-	-	1
Merd-i tîmâr	-	-	-	1
Sipâhizâde	-	-	-	4
Zâviyenîşîn	1	-	-	-
Yekûn :	8	5	3	12

Geyikler'de dinî görevli olarak hatîb ve müezzinler bulunmaktadır. Bunun yanında 1570-1571 tarihinde nüfusun artmasına mukâbil mescidlerde 2 imâmın görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

II. Bâyezid devrinde Geyikler'de vergilerin toplayıcısı olarak bir muhassıl mevcut olmasına rağmen, sonraki tarihlerde bu işi yapmakla mükellef bir görevli yoktur.

Mürtezika sınıfına mensup olarak sâdece 1570-1571 tarihinde bir kişi bulunmaktadır ki, bu husûs mürtezika sınıfının henüz teşekkül etmediğini göstermektedir. Yine dikkat çekici bir özellik, sakat ve yaşlı nüfusun % 1'in altında kalması Geyikler'in nüfusunun oldukça sağlıklı olduğuna delâlet etmektedir.

Geyikler ile ilgili dikkat çekici bir başka husûsiyet ise II. Bâyezid devrindeki müezzinin aynı zamanda bennâk vergisi vermesidir. Yine aynı tarihte zâviyenîşîn de

¹⁴² Nitekim II. Bâyezid dönemine ait defterde nefsi-i Geyikler'den alınan rûsûm-ı arûsiyenin Geyikler Şubâşısı'na verildiği kayıtlıdır. *Bkz. BOA, TD 45, s. 369.*

kara vergisi vermektedir ki, bunların bu vergileri ödemesi aynı zamanda ufak çaplı da olsa zirâatle uğraştıklarından olsa gerektir.

Defterlerdeki şahıs isimlerinin tetkikine gelince; aynı Homa'da olduğu gibi tüm defterlerde Ali, Veli, Hasan, Hüseyin, Ahmed, Mehmed, Receb, Ramazan, Lütfi, İsmâil, İbrâhim, Nasuh, Mustafa, Yunus, Yusuf, Hamza, Halil, İlyas, İvaz, Hızır gibi isimler çok yaygın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle II. Bâyezıd devrine ait defterde, Homa'daki isimlere ilâveten Beğlerhân, Beğtimur, Bereket, Canpaşa, Çalabvirdi, Durmuş, Erdoğan, Eynebeğ, Karaca, Kavak, Kayalı, Pazarlu, Sülemiş, Timur, Turud, Urdu gibi orijinal Türkçe isimlere tesâdüf edilmektedir. Yine bu bâbda Abdüllatîf, Ümmet, Üveys gibi isimlere de rastlanılmaktadır. “*Abdullah*” adlı şahısların tetkikine baktığımızda ise, II. Bâyezıd devrinde bir kişinin baba adı, 1520'de bir kişinin kendi adı, 1570-1571'de ise bir kişinin baba, iki kişinin ise kendi adı Abdullah'dır.

Bunlardan başka, “*falan mu'tak-ı filan*” şeklinde kaydedilen bir zümreye gelince, bunların sayısı her tarihte 1 kişidir. Daha önce de söylediğimiz gibi bu zümreye dâhil olanlar kul iken bir şekilde sâhipleri tarafından âzâd edilmiş kimselerdir. Bu zümreye mensup insanların sayısının bir kişi olması şehrin nüfusunda Türk unsurun hâkim olduğuna delâlet etmektedir.

Geyikler ahâlisi içerisinde isminin başında “*Hacı*” lafzı taşıyanlara gelince; baba adında Hacı lafzı taşıyanların sayısı II. Bâyezıd döneminde 3, 1520-1521'de 1 kişidir. 1570-1571'de ise baba adında Hacı lafzı taşıyan yoktur. Kendi adı önünde Hacı lafzı taşıyanların sayısı ise, II. Bâyezıd döneminde 4, 1520-1521'de 2 ve 1570-1571'de ise 1 kişidir. Bu kişilerin sayısının azlığı sözkonusu yerleşim merkezinde iktisadî hayatın daha ziyâde zirâate dayalı olmasından kaynaklanmış olsa gerektir.

Bunların dışında Geyikler'de de Homa'da olduğu gibi farklı etnik gruba dâhil herhangi bir zümre bulunmamaktadır.

C) İKTİSÂDÎ HAYAT VE TİCÂRET

Geyikler (Apameia), daha önce de çeşitli defalar zikrettiğimiz gibi iktisadî bakımdan İlkçağın en önemli şehirlerinden birisidir. Lâkin değişen zaman şartlarıyla bu özelliğini kaybetmiş, küçük bir köy hâline gelmiştir.

XV-XVI. yüzyıllarda Geyikler'in tahrir defterlerinde nefis tâbiriyle ifâde edilmesine rağmen oldukça küçük bir yerleşim merkezi olduğunu daha önce çeşitli kereler zikretmiştik. Nitekim üretim ve vergilendirmeye baktığımızda buranın bir

köyden farksız olduğu görülmektedir. Mamafih, biraz aşağıdaki Geyikler'den alınan vergilere dâir tablodan bu daha iyi anlaşılacaktır. Buna göre Geyikler'e âit vergi kategorileri şöyledir:

	II. Bâyezîd	1520	1530	1571
Bâc-ı bâzâr ve meyhâne ve resm-i arûsiyye ve cürm-i cinâyet ve bâd-ı havâ ve ihtisâb.....	7000	7300	2500	96
Hinta	1275	500	5589	2200
Şa'ir	441	320		700
Alef	-	140		80
Dakik	-	320		-
Öşr-i piyâz	120	100		25
Öşr-i bağât	225	60		550
Resm-i asiyâb	1920	1560		1500
Âsiyâb-ı ding (1 bâb).....	-	30		30
Öşr-i bostan	80	160		-
Resm-i kovan	200	100		-
Resm-i zemîn	-	-		208
Resm-i yaylak	20	50		50
Resm-i harîm	-	-		250
Resm-i çayır ve koru	-	-		30
Resm-i kevvâre	-	-		30
Gürdkân	100	100		-
Öşr-i çeltik	-	-		480
Ceviz-i hassâ	-	-		100
Öşr-i bağçe ve ceviz	-	-		205
Dekâkîn (11 bâb)	-	-		132
Dekâkîn (1 bâb bakkâl)	-	-	12	
Dekâkîn (2 bâb boyahâne)	-	-	24	
Resm-i çift ve nîm ve bennâk ve kara	746	514	1498	
	12127	11254	8089	8300

Yukarıdaki vergi gelirleri içerisinde II. Bâyezîd dönemine ait olanlar Hamza Bey'in zeâmeti iken, 1520'de Sinan Paşa'nın merdlerinden Yusuf'a tîmâr olarak verilmiştir. 1530'da da bu gelirler tîmâra tahsis edilmiş iken, 1571'de ise pâdişâh hâslarına dâhildir.

Vergi gelirlerine bakıldığında, ilk üç tarihte umûmiyetle bir düşüş söz konusudur. Buna karşın 1571 tarihinde, 1530'a oranla bir artış görülmektedir. Oysa, bu tarihte gelirler içerisinde pazar bâcı bulunmasa bile değirmen resimlerinin yanı sıra zirâat ürünlerinden elde edilen gelirlerin artışı, bu vergi gelirlerinin önceki tarihe göre yüksek görünmesine sebep olmuştur.

Bâc-ı bâzâr vergilerine gelince; bunlar aynen Homa'da olduğu gibi niyâbet gelirleri içerisinde değerlendirildiğinden ne kadar tuttuğu husûsunda bir fikrimiz yoktur. Bununla birlikte 1571 tarihinde gelirler içerisinde bâc-ı bâzârdan söz edilmemesi dikkat çekicidir.

Geyikler'de vergiye tâbi küçük sanâyi teşekkülü şeklinde tarif edebileceğimiz, sâdece iki bâb boyahâne bulunmaktadır. Ancak bu boyahânelerin aynen Homa şehrinde olduğu gibi, Geyikler merkezinin ve yakın çevresinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek kapasitede olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ilâveten 1571'de bir bâb bakkal dükkanı ve 11 bâb müteferrik dükkan bulunmaktadır. Defterlerde belirtilen dükkan sayısının Homa'ya göre Geyikler'de daha fazla olması ilginçtir. Mamafih, burada Homa'daki bir kısım dükkanların bir şekilde tahrir defterlerinde belirtilmediği aklımıza gelmektedir.

Bunlardan başka, daha önce de belirttiğimiz gibi Geyikler'in ekonomisi büyük ölçüde zirâate dayanmaktadır. Bu bâbda halk buğday, arpa ve yulaf gibi bir kısım tarım ürünlerinin zirâatını yapmakta, yine bağ ve bostancılıkla uğraşmaktaydı.

Yine Geyikler'de II. Bâyezıd devri ile 1520'de 32 bâb değirmen mevcut iken, 1571'de 25 bâb değirmen bulunmaktadır. Çünkü bunların 7'si hârâb olmuştur ve hâsılları yoktur. Su ile çalışan ve tahıl öğütülen bu değirmenlerden başka her üç tarihte de şehirde 1 ding değirmeni bulunmaktadır ki, bunlar, çeltiğin işlendiği yerlerdir. Bu da merkez ve çevresinde önemli ölçüde çeltik zirâati ile uğraşıldığına delâlet etmektedir.

Geyikler'in bu dönemdeki ekonomik bünyesiyle ilgili olarak herhangi bir nakid para vakfı ise bulunmamaktadır.

D) VAKIF MÜESSESELERİ VE VAKIFLARA GÖRE TARİHİ ESERLER

Geyikler şehrinde vakıf müessesesi olarak bir câmi ve bir zâviye bulunmaktadır. Geyikler'deki câminin kim tarafından, ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Bu câmiye ait gelirler şöyledir.

Tablo IX: Evkâf Defterlerine Göre Geyikler Câmisine tahsis olunan vâkıflar

Câmi Adı	II. Bâyezîd			1528	1570-1571		
	Gelir türleri	Senelik	Yekûn	Gelir türleri	Gelir türleri	Senelik	Yekûn
Câmi'-i Geyikler	câmi'-i mezkûrenin çerâğı yağ ve hasır için iki bâb bağ	30	225	nefs-i Geyikler'deki Körpe-oğlu Değirmeni her hafta Cuma gecesi câmi'-i mezbûrun hizmetine vakf olunmuştur <i>hâsılı belli değildir</i>	nefs-i Geyikler'deki Körpe-oğlu Değirmeni her hafta Cuma gecesi câmi'-i mezbûrun hizmetine vakf olunmuştur Hamam mahsûlünden hatib ve imâm için 1 kıt'a harîm icâresi imâmet ve hitâbet için vakf-ı âhar ki imâmete ve hitâbete vs. vezâife on bir dönüm bağ, on dokuz dönüm bağçe ve harîm mukataası	-	-
	1 bâb bağ	20					
	1 koz ağacı	15					
	1 bâb bağ	50					
	hamâm	<i>harâb</i>					
	harâc-ı bağ	90					
	10 kile hinta	50					
					250	250 (+)	

Geyikler şehrindeki tek zâviye olan Şeyh Durak Zâviyesi'ne ait gelirler ise şöyledir.

Tablo X: Evkâf Defterlerine Göre Geyikler'de Şeyh Durak Zâviyesi'ne tahsis olunan vâkıflar

Zâviye Adı	1528			1570-1571		
	Gelir türleri	Senelik	Yekûn	Gelir türleri	Senelik	Yekûn
Şeyh Durak Zâviyesi	yüz dönüm yer, yedi koz ağacı, âni'l-galle ve gayruhu	200	200	yüz dönüm yer, yedi koz ağacı, âni'l-galle ve gayruhu	250	373
				resm-i zemîn	123	

Bunların dışında vakıf müessesesi olarak Abdi Bey'in binâ ettirdiği Geyikler Câmisi'ne vakfedilmiş bir hamâm bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HOMA KAZÂSÍ KIR İSKÂN MERKEZLERİ VE NÜFUS

I. KAZÂNIN GENEL İSKÂN ÖZELLİKLERİ

A) KIR İSKÂN MERKEZLERİNİN KURULUŞ VE GELİŞMESİNE DÂİR BÂZİ BİLGİLER

Daha XI. yüzyılda doğudan çok kesif bir surette Anadolu'ya akan insan seli, Selçuklu hükümdarlarının kuvvetli idâresi altında, buranın Türkleşmesine hizmet etmeye başlamış¹⁴³, ardından Moğol istilâsıyla bu insan selinin Anadolu'ya akışı daha da hızlanmış ve Batı Anadolu'daki Türkmen kitlelerinin nüfusu üç milyona yaklaşmıştı¹⁴⁴. Öyle ki, bu Türkmen kitlelerinin tazyik ettiği Rumlar –hatta manastırlardaki papazlar bile- yerlerini bırakarak İznik'e doğru kaçıyorlar, Türkler de onların bıraktıkları yerlere yerleşiyorlardı. Mamafih, bâzı Ortodoks papazları dahi Türklerle anlaşarak Rum beldelerine onları, iskân bile ediyorlardı¹⁴⁵.

İşte Selçuk fütuhâtından sonra Anadolu'ya gelip yerleşen bu insan kitlelerinin büyük kısmını Oğuz Türkmenleri teşkil etmekle beraber, içlerinde Karluklar, Kalaçlar, Kıpçaklar, Ağaçeriler gibi muhtelif Türk zümreleri de bulunuyordu. Bu zümreler iskân oldukları yerlerde kendi isimleriyle köyler teşkil etmişler, daha önce yaşadıkları yerlerdeki bir takım köy, dağ ve nehir adlarını geldikleri bölgelere de berâberlerinde getirmişlerdir¹⁴⁶. Bununla birlikte Türklerin, Anadolu'daki daha eski unsurların verdiği adları da yaşattıkları ve bunların telaffuzlarını lisanlarına uyacak şekilde Türkçeleştirdikleri görülmüştür¹⁴⁷. Nitekim incelediğimiz bölgede kaza merkezi Homa,

¹⁴³ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1993, s. 183.

¹⁴⁴ Osman Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993, s. 304.

¹⁴⁵ aynı yer.

¹⁴⁶ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 40-41.

¹⁴⁷ Tuncer Baykara, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997, s. 70; Türklerde yer adı verme usulleri ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Yer-Adı Verme

başta olmak üzere Ulu-lorgas ve Aşağı Lorgaz bu kabîl yerleşmelerdendir. Yine kadîm merkezler yakınlarında yerleşmiş olan Türkler, bu eski merkezlerin hatırasını yaşatmak üzere hissiyâtlarının ifadesi olarak binlerce kasaba ve köyü *virân, ören, öyük ve höyük* şeklinde adlandırmışlardır. Öyle ki, Öyük, Boz-öyük, Kara-öyük, İzci-öyüğü, Moğolta-öyüğü, Kızıl-viran, Akça-viran, Hâlî-viran, Hamza-viranı, Arucak-viran, Kesir-viranı, Gâzi-viranı, Kemer-viran, Kulagozlu ve Kara-koymac bu tip yerleşmelere misâldir.

Bunlardan başka, Yörükler tarafından kurulmuş olan bâzı köylere, Türk boyları ve aşiretlerinin isimlerinin verildiği dikkati çekmektedir ki, Abdallu, Avdan, Bâdemlü, Bağluca, Boz-samed, Bölücek, Cühûdlü, Çandır, Çeltükci, Çerçin-ini, Çoban-kuyusu, Dânişmendlü, Dikici, Dolaklu, Eymürlü, Geyikler, Gökçe-kırı, Göynük, Güdül, Hisâr, İki-başlı, İl-deniz, İpek, İshaklu, Karaca, Karamanlu, Karalar, Kılıçcı, Kızılca, Kızıllu, Kozcu, Köpek, Kuzu-oğlu, Külef, Mûsâ, Polad, Payâmlu, Sakalı-uzun, Sâklu, Sevikli, Şeyhler, Tuğrul, Yağcı-kuyusu, Yavı, Yavı-kaşı, Yaylık, Yortan ve Yüreğir bunlara örnektir.

Yine, tabiat şartlarını andıran isimlere sâhip yerleşmeler de bulunmaktadır ki, bunlara misâl olarak Akça-saz, Ala-çayır, Baş-alanı, Baş-kaya, Bey, Bozca-kırı, Çaycugaz, Donuz-deresi, Duman-adası, Düden, İl-dere, Karaca-dağlu, Kara-kuyu, Kara-koğa, Kavak-kuyusu, Kız-çağar, Kızıl-kuyu, Kızıl-tepe, Koru-çandır, Kuyu-pınar, Öküz-ahuru, Pınar-başı, Saru-kavak, Sultan-söğüdü, Taş-boğaz, Üç-kavak, Ulu-dağ, Yedi-oluk'u verebiliriz.

Bunların dışında, isimlerini bâzı dervişlerin isimlerinden alan yerleşmelerin olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi, *kolonizatör Türk dervişleri* diye adlandırılan zümreler, ulaşım şartlarının zor olduğu ıssız ve muhataralı yerlerde zâviyeler kurarak buraları şenlendirdikleri gibi, bir taraftan da bu bölgelerde Türk iskânının temelini atıyorlardı¹⁴⁸. İşte bu zâviyeler etrafında zamanla ortaya çıkan yerleşmeler isimlerini ise bu zâviyelerin kurucusu dervişlerden alıyorlardı. Nitekim incelediğimiz kazadaki Seydi Melik köyü bu kâbildendir. Diğer taraftan Resul, Ahi Bektaş, Apa gibi bâzı şahıs isimleriyle anılan köyler de bulunmaktadır ki bunlar da bölgenin ileri gelen şahsiyetlerinden olmalıdırlar.

Usulleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Eylül 1984, Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1984, s. 25-41.

¹⁴⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I, İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri", *VD*, II, (1942), s. 279-386.

Sözün kısası yukarıdaki tespitler göstermektedir ki Homa Kazâsı'ndaki köy ve mezraaların büyük kısmı Türklerin gelişinden sonra teşkil edilmiştir.

B) KIR İSKÂN MERKEZLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Bir kazânın kır iskân merkezleriyle, o kazâ dâhilindeki köy ve mezraalar kastedilmektedir. Şehir iskânından ayrı olarak sâdece, toprak mahsûlleri yetiştiren, bununla geçinen, bağ, bahçe, tarla ve merası ile bir bütünlük arzeden kır iskânına *köy* denilmektedir¹⁴⁹. Ekseriyetle ahâlisi dağılmış ve sâdece ekinlik olarak kullanılan zirâî topraklar ise *mezraa* olarak adlandırılmaktadır¹⁵⁰. Lâkin, bu târifler hem köy hem de mezraayı tam olarak karşılamamakta, bu iki tâbir zamanın ve mekânın şartlarına göre birbirine karışabilmektedir. Gerçekten de Homa Kazâsı'nın XVI. yüzyıldaki köy ve mezraalarına bakıldığında, yerleşme izi olan bâzı mezraalarla hiçbir yerleşme izine rastlanmayan köyler birbirinden tefrik edilememekte, bu bakımdan bir yerin köy ve mezraa olarak tâyin edilmesinde neyin kıstas alındığı tam olarak anlaşıl原因mamaktadır.

Bununla birlikte, mufassal tahrir defterleri incelendiğinde Homa Kazâsı'nda köy ve mezraaların durumu ve geçirdikleri aşamaları tespit etmek mümkün olabilmektedir. Meselâ, II. Bâyezıd devrinde hiçbir yerleşme izi bulunmayan Kızı-oğlu karye kaydedilmiş iken, İzci-öyüğü adlı mezraada dört neferin bulunduğu görülmektedir¹⁵¹. Yine 1520 tarihinde 14 nefer bulunan Avdan Mezraası ile 19 nefer bulunan Leşkerî Mezraası'nın pek çok köyden hem nüfus hem de iktisâdî olarak önde gelmektedir¹⁵². Nitekim Avdan'ın bu hâli, 1530 ve sonrasında karye olarak kaydedilmesine sebep olmuştur¹⁵³. Bunun benzer örneklerini çoğaltmak mümkündür. Yine, II. Bâyezıd devri defterinde belirtildiği üzere daha önce Cânî Karyesi halkı, mezkur köy susuz olduğu ecilden köyün mezraası Arucak-viran'a yerleşmiştir. Buna karşın 1520'ye gelindiğinde, Cânî Karyesi artık harâb olduğundan köy halkının yerleştiği Arucak-viran Mezraası karye olarak kaydedilmiştir¹⁵⁴. Bunlardan başka yine II. Bâyezıd defterinde, önceki tarihlerde yörük iken bir şekilde yerleşik hayata geçmiş bulunan Boz-samed

¹⁴⁹ Ali Tanoğlu, “İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, *TM*, XI/12, (1954), s. 11.

¹⁵⁰ İnalçık, *Arvanid*, s. XXIX; Bununla birlikte bir yerin müstakil mezraa olduğunu tâyin için ise, o yerin harâbesi, suyu ve mezarlığı olup olmadığına bakılırdı. *Bkz.* Diyarbakır kanunu, Barkan, *Kânunlar*, s. 133.

¹⁵¹ BOA, *TD 45*, s. 393, 402.

¹⁵² BOA, *TD 49*, s. 939, 952-953.

¹⁵³ *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I*, s. 96.

¹⁵⁴ BOA, *TD 45*, s. 394; BOA, *TD 49*, s. 937.

Cemâati'nin köhne defterde karye kaydedildiği belirtilmiştir¹⁵⁵. Bir başka ilginç örnek ise, sâbıkâ sazlık olup zamanla zirâate kâbil olduğundan dolayı ahâlinin gelip yerleştiği Akçasaz'ın 1571 tarihinde karye olarak kaydedilmiş olmasıdır¹⁵⁶.

Tüm bu misaller göstermektedir ki, bir yerleşim merkezinin karye veyâhût mezraa addedilmesinde ne nüfus faktörü, ne de iktisâdî potansiyel tek başına âmil değildir. Lâkin, 1570-1571 defteri iyice incelendiğinde hem karye hem de mezraalar yazılırken nüfus ve iktisâdî faktörlerin gözönüne alındığı ve bu sâyede karye ve mezraaların daha net tefrik edildiği göze çarpmaktadır.

Kısacası, karye ve mezraa tâbirleriyle, birbiri arasındaki fark tam olarak anlaşılamayan kır iskân mahalleri, iskân ve tasarruf şekilleri bakımından bir takım özelliklere sâhiptir. Günümüzde dağ ve ova yerleşimleri gibi coğrafi husûsiyetlerine göre kabaca tasnif edilen yerleşim merkezleri, XVI. yüzyıl için ise nüfus çeşitliliği, iktisâdî şartlar ve tasarruf şekillerine göre tasnif edilmiştir. Buna göre:

a-) Umûmiyetle sipahilerin ikâmet ettiği, geçim faaliyetlerinin büyük kısmının zirâat ve hayvancılığa dayandığı, arazisinin hudûtları sınır taşları ile belirtilmiş ve geliri. hâs, zeâmet ve tîmâra tahsis edilmiş iskân mahalleri.

b-) Gelirinin tamamı vakfa tahsis edilmiş veyâ mülk olarak verilmiş köy ve mezraalarla, geliri vakıflar ile dirlik sâhibi arasında paylaşılmış, ancak toprağın kuru mülkiyet hakkının mîrîye ait olduğu iskân mahalleri.

c-) Sâdece konar-göçer teşekküllerin bir süre için gelip konakladıkları geçici iskân mahalleri.

d-) Piyâde ve müselleme çiftliklerinden müteşekkil ve adlarına sâdece söz konusu teşkilâtlara ait defterlerde tesâdüf edebildiğimiz iskân mahalleri¹⁵⁷.

Yukarıda tasnif edilen iskân tiplerinden *a* ve *b* kategorisinde yer alanlar hakkında ayrıntılı bilgileri gerek Mufassal ve gerekse Vakıf tahrir defterlerinden tespit etmek mümkündür. Bu sebeple de her birini ayrıntılı incelemek mümkündür. Lâkin *c* ve *d* kategorisine giren yerleşmeleri yeterince tespit etmek mümkün olamadığından, bunları teker teker ele almak imkânı bulunmamaktadır.

a ve *b* kategorisi köylerde sâkin olanlar, çoğunlukla dirlik sâhibine ya da bir

¹⁵⁵ BOA, TD 45, s. 401.

¹⁵⁶ BOA, TD 49, s. 921; TK, KKA, TD 48, vrk. 233a.

¹⁵⁷ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 118-119.

vakfa tâbi olup, *reâyâ* olarak adlandırılmaktadır¹⁵⁸. Mufassal defterlerde boş olarak kaydedilen köyler ise, içerisinde sipahiye bağlı reâyânın bulunmadığı köyler olup bunlar defterlerde *hâlî ani'r-re'âyâ* veyâ *hât hâlî ez-re'âyâ* şeklinde tâbir edilir. Bu köylerde herhangi bir reâyâ bulunmasa da, dışarıdan gelen *hâric ra'yyet* tarafından ekinlik olarak kullanılmaktaydı.

II. BAŞLICA KIR İSKAN MERKEZLERİ: KÖYLER VE MEZRAALAR

Şimdi söz konusu edilecek olan yerleşim merkezleri, bundan yaklaşık 400-500 hattâ daha eski iskân merkezleri olup, bâzıları sonraki dönemlerde bir şekilde harâb olmuş ve bugüne ulaşmamış, yâhût sonraki dönemlerde yer veyâ isim değiştirmiş olabilir. Bu sebeple, incelediğimiz köylerden bugüne ulaşanların yerleri tespit edilip ekler kısmındaki haritada gösterilmiştir.

Kazâ dâhilindeki kır iskân merkezleri hakkında tek tek bilgi verilirken, idarî taksimattan ziyâde köyler, mezraa ve çiftlikler tahrir defterlerine göre Homa ya da Geyikler'e tâbi olarak belirtilmesine göre tasnif edilmiştir. Bu tasniflere defterlerde yalnızca ismine rastlanan, detaylı bilgi sâhibi olamadığımız *c* ve *d* kategorisindeki köyler yer almamaktadır.

Aşağıda alfabetik sıra tâkip edilerek kaydedilen iskân merkezleri, Kütahya Sancağı'na ait muhtelif tahrir defterleri kullanılmak suretiyle tespit edilmiş olup, buralarda iskân olmuş zümreler, zirâî topraklar, yetiştirilen mahsuller, iktisâdî faaliyetler ve câmi, mescid, zâviye gibi vakıf eserler bakımından incelenmiştir.

A) HOMA'YA TÂBİ YERLEŞİM MERKEZLERİ

1. Köyler

1) **Bâdemli**¹⁵⁹: Adını ilk defa 1530 tarihli mufassal-icmâl defterde gördüğümüz Bâdemli Köyü'nde bu tarihte 9 hâne(=h.), 3 mücerred(=m.), 8 sipâhi-zâde mevcut iken; 1571'de ise 1 imâm, 33 h., 1 kara(=k.), 1 pir, 2 sâhib-i vakf, 1 muâf ve 7 sipâhi-zâde mütemekkindir. Köyde 1571 tarihli deftere göre buğday, arpa, yulaf, bostan, kızılıçık, afyon zirâati yapılmakta, bağcılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün hâsılı ise 1530'da 5157 akça iken, 1571'de ise yüzde yüzden ziyâde artarak 10785 akçaya yükselmiştir.

Bâdemli köyü bugün Dinar İlçesi Merkez Bucağı'na bağlıdır.

¹⁵⁸ Reâyâ tâbiriyle ilgili olarak bkz. İnalçık, *Arvanid*, s. XXXI-XXXIII.

¹⁵⁹ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 213b-214a.

2) **Boz-öyük**¹⁶⁰: 1528 tarihli vakıf mufassal defterinde bir mescid bulunduğunu tespit ettiğimiz köyle ilgili olarak, ayrıntılı bilgiyi ancak 1571 tarihli mufassal defterden elde edebilmekteyiz. Nitekim bu deftere göre köyde; 5 h., 51 çeltikçi mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, burçak, erzen, bostan, piyaz zirâati yapılan köyde, bunlara ilâveten hayvancılık ve meyvecilik ile uğraşılmaktadır. Köyün hâsılâtı ise 21567 akçadır.

Köy şimdi Dinar Merkez Bucağı'na bağlıdır ve adı Yeşilhöyük'tür.

3) **Bölücek [=Perlücek]**¹⁶¹: II. Bâyezıd devri defterinde bulunmayan köyde, 1520 ve 1530 tarihlerinde sipâhiye tâbi herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Bunun sebebi karye halkının bâzısının ölmesi ve kalanların da başka diyâra gitmesidir. 1571'de ise köye tekrar iskân olunanların bulunduğu görülmektedir. Nitekim bu tarihte köyde 3 h., 1 pîr bulunmaktadır. Zirâatle uğraşılan köyde buğday, arpa, soğan, bostan yetiştiriliyor; ayrıca bağcılıkla meşgul olunuyordu. Köyün gelirine gelince 1520 ve 1530'da 460 akça iken, 1571'de ise 1200 akçaya yükselmiştir.

4) **Bucak**¹⁶²: II. Bâyezıd döneminde 3 h. olan köy; 1520'de hâlî olup hâriçten ekilmektedir. 1530 ve 1570-1571 tarihli defterlerde ise köyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Buğday ve arpa zirâati yapılan köyün II. Bâyezıd devrinde 256 akça olan geliri, 1520'de ise 300 akçaya yükselmiştir.

5) **Çandır**¹⁶³: II. Bâyezıd döneminde 15 h., 3 m. olan köy; 1520'de 1 imâm, 14 h., 1 k., 3 m. ve 1 kötürüm; 1530'da 16 h., 8 m., 2 sipâhi-zâde; 1571'de ise 1 imâm, 19 h., 2 k., 1 m. ve 2 muâfdan müteşekkildir. Buğday, arpa, yulaf, burçak, mercimek, soğan, bostan zirâati yapılan köyde, ayrıca bağcılıkla uğraşılmakta, meyve yetiştirilmekteydi. Köyün hâsılı ise sırasıyla her dört tarihte 1413, 1268, 1286 ve 3272 akça idi.

Çandır Köyü, günümüzde Denizli-Çivril'in Gümüşsu (Homa) Bucağı'na bağlı bir köydür.

6) **Dânişmendlü**¹⁶⁴: 1530 tarihli mufassal-icmalde ilk defa geçen köyde bu tarihte sipâhiye tâbi bir reâyâ bulunmamakla berâber sâdece 5 sipâhi-zâde mevcuttur. 1571'de ise 8 h., 1 k., 4 muâf mütemekkindir. Köyde buğday, arpa, yulaf, erzen, ceviz,

¹⁶⁰ BOA, TD 369, s. 271; TK, KKA, TD 48, vrk. 192a-b.

¹⁶¹ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; BOA, TD 49, s. 953; TK, KKA, TD 48, vrk. 227a.

¹⁶² BOA, TD 45, s. 368; BOA, TD 49, s. 953.

¹⁶³ BOA, TD 45, s. 367; BOA, TD 49, s. 951-952; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 225a.

¹⁶⁴ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 220b.

afyon, bostan zirâati yapılmakta, ayrıca 1571 tarihinde köy sınırları dâhilinde 2 değirmen ile Yellü-mülk, Kavak, Emrûd-ovası, Divâne Mehmed Yurdu, Ayrılganlı ve İşlemez adıyla altı yaylak bulunmaktaydı. Köyün 1530'da 515 akça olan hâsılı ise 1571'de 2100 akçaya ulaşmıştır.

7) **Düzbel**¹⁶⁵: Sâdece II. Bâyezîd devri mufassal evkâf defterinde adına rastladığımız köyde, bu tarihte 14 h., 1 m. bulunmaktadır. Buğday, arpa zirâati yapılan, hayvancılıkla uğraşılan köyün hâsılâtı ise 1041 akçadır.

Bu köy günümüzde Gümüşsu Bucağı'na bağlıdır.

8) **Gâzî-virânî**¹⁶⁶: Vakıf tahrirlerinde nısf Gâzî-virânî şeklinde geçen bu köyde, II. Bâyezîd döneminde 8 muâf, 1528'de 7 sâhib-i berât, 1571'de ise herhangi bir nüfus bulunmayan köyün, her üç tarihte hâsılâtı ise sırasıyla 670, 250'şer akçadır.

9) **Göbek**¹⁶⁷: II. Bâyezîd döneminde 8 h., 1 sipâhi-zâdenin mütemekkin olduğu köyde; 1520'de 12 h., 2 k. ve 1 m.; 1530'da 10 h., 1 m., 1 sâhib-i berât, 4 sipâhi-zâde; 1571'de ise 22 h., 6 k., 1 m., 3 pir, 1 malûl, 1 mütevellî-i köprü ve 1 muâf bulunuyordu. Buğday, arpa, mercimek, soğan, bostan, ceviz zirâati yapılan köyde, ayrıca bağcılık ve arıcılıkla da meşgul olunuyordu. Köyün gelirleri II. Bâyezîd döneminde 750, 1520'de 517, 1530'da 1039 ve nihâyet 1571'de ise 2928 akçaydı.

10) **İshâklı**¹⁶⁸: Adına sâdece 1571 tarihli defterde rastladığımız bu köyde sipâhiye tâbi reâyâ bulunmamakta, sâdece Şeyh Ali Çiftliği adıyla 120 dönüm yer ve 10 dönüm bağdan müteşekkil bir vakıf çiftlik bulunmaktadır. Bu çiftlik hâricinde kalan yerler ise tîmâra kayd olunmuş ve karye tesis edilmiştir. Ancak söz konusu yerleşim biriminde herhangi bir nüfus bulunmamaktadır. Köyün 1571'deki hâsılı ise 800 akçadır.

İshaklı bugün Gümüşsu Bucağı'na bağlıdır.

11) **Karaca-dağlı**¹⁶⁹: Yine adına ilk defa 1571'de rastladığımız bu köyde bu tarihte 1 imâm, 7 h., 1 pir, 1 malûl, 2 meremmetçi ve 31 çeltikçi bulunmaktadır. Buğday, arpa, yulaf, mercimek, burçak, bostan zirâati, bağcılık ve arıcılık köylülerin uğraşları arasındaydı. Bunlara ilâveten çeltik zirâati köy için çok önemli bir uğraştı ve 25 müd çeltik ekilmekteydi. Nitekim köyde çeltik zirâat etmeyenler ise bennâklarını edâ

¹⁶⁵ BOA, MAD 262, s. 363-364.

¹⁶⁶ BOA, MAD 262, s. 361; BOA, TD 369, s. 276; TK, KKA, TD 560, vrk. 252b.

¹⁶⁷ BOA, TD 45, s. 384; BOA, TD 49, s. 952; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 226b-227a.

¹⁶⁸ TK, KKA, TD 48, vrk. 234a.

¹⁶⁹ Aynı Defter, vrk. 192b-193a.

etmekteydiler. Yine bu tarihte köyde harâb 1 değirmen mevcuttu. Köyün yekûn hâsılı ise 5424 akça idi.

12) Karahonlu¹⁷⁰: 1571 defterinde ilk defa geçen köyde herhangi bir nüfus mukayyed değildir. Buğday, arpa, yulaf, burçak, nohud, mercimek, bostan, meyve zirâatinin yapıldığı köyün, bu tarihteki yekûn hâsılı ise 2169 akçaydı.

13) Kara-kuyu¹⁷¹: İsmine sâdece mufassal-evkâf defterlerde rastladığımız köyde herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Buna mukâbil Şeyh Eyne Beğ vakfı olan bir çiftliğin olduğu bu köyün hâsılâtı II. Bâyezıd döneminde 220; 1528 ve 1571'de 400 akça idi.

Köy şimdi Dinar Merkez Bucağı'na bağlıdır.

14) Karalar ve Yenice¹⁷²: Köyde, II. Bâyezıd döneminde 16 h., 2 k. ve 1 m.; 1520'de 6 h., 2 k., 1 m., 1 muhassıl, 1 âmâ ve 2 sipâhi-zâde; 1530'da 11 h., 3 m., 1 âmâ ve 1 sipâhi-zâde; 1571'de ise 20 h., 4 k., 1 m. ve 1 malûl mukayyedir. Köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, soğan, marul, ceviz, bostan zirâati yapılmakta, bağcılık ve meyvecilikle uğraşılmaktaydı. Yine köyden çayır resmi alınmakta, gelirlerinin bir kısmıyla Homa şehrinin hitâbetinin karşılandığı 6 bâb değirmen bulunmaktaydı. Köy gelirlerine gelince ise, II. Bâyezıd döneminde 2163 akça, 1520'de 1643 akça, 1530'da 2530 akça, 1571'de 4020 akçaydı.

15) Karamanlu¹⁷³: 1571'de 19 h., 6 k., 1 malûl ve 2 de muâfin bulunduğu köyde buğday, arpa, yulaf, burçak, bostan zirâati yapılmakta, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün bu tarihteki yekûn hâsılı ise 1500 akça idi.

16) Kavacık-alanı nâm-ı diğer Çöpe-dökmez¹⁷⁴: Vakıf defterlerinde adına rastladığımız köyde, II. Bâyezıd döneminde 11 h., 1 k., 3 m.; 1528'de 12 h., 1 m., 1 pir, 6 sâhib-i berât; 1571'de ise 11 h., 1 k., 1 m., 1 sâhib-i berât, 12 muâf mevcuttur. Buğday, arpa, yulaf, bostan zirâati yapılan, hayvancılık ve bağcılık ile uğraşılan köyün gelir yekûnları ise II. Bâyezıd döneminde 2232; 1528'de 1350; 1571'de ise 1650 akçadır.

17) Kayıcak¹⁷⁵: Şeyh Mestan adlı vakıf çiftliğin bulunduğu bu köy hakkında

¹⁷⁰ TK, KKA, TD 48, vrk. 235b-236a.

¹⁷¹ BOA, MAD 262, s. 360; BOA, TD 369, s. 275; TK, KKA, TD 560, vrk. 252b.

¹⁷² BOA, TD 45, s. 382-383; BOA, TD 49, s. 953-954; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 191b.

¹⁷³ TK, KKA, TD 48, vrk. 234a.

¹⁷⁴ BOA, MAD 262, s. 359; BOA, TD 369, s. 274; TK, KKA, TD 560, vrk. 251b.

¹⁷⁵ BOA, MAD 262, s. 354; BOA, TD 369, s. 274; TK, KKA, TD 560, vrk. 253a.

başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

18) Kızıllu¹⁷⁶: 1571 tarihli defterde ilk defa adına rastlanılan köyde bu tarihte 49 h., 2 m. ve 1 pir bulunmaktadır. Köyde buğday, arpa, burçak, yulaf, bostan, afyon zirâati yapılmakta, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı.

Günümüzde Dinar Merkez Bucağı'na bağlıdır.

19) Öyük¹⁷⁷: II. Bâyezıd döneminde 10 h., 1 k., 4 m., 2 muhassıl ve 2 niteliksizin bulunduğu köyde; 1520'de yine 10 h., 1 m., 1 pir, 5 sipâhi ve 1 sipâhi-zâde; 1530'da 15 h., 4 m., 2 yaya-başu oğlu; 1571'e gelindiğinde ise 19 h., 3 k., 1 muhassıl, 1 divâne, 1 sipâhi, 1 sipâhi-zâde ve 2'de muâf bulunmaktaydı. Köyde buğday, arpa, soğan, bostan, yulaf, burçak, afyon zirâati yapılmakta, bağcılık ve meyvecilik ile uğraşılmaktaydı. Yine XVI. yüzyılın ilk yarısında köyde pamuk ekilmekte, boyalık yetiştirilmekteydi.

Köyün gelir yekûnu ise II. Bâyezıd döneminde 2496, 1520'de 2489, 1530'da 1934, 1571'de ise 3000 akçaydı.

20) Saklu¹⁷⁸: II. Bâyezıd döneminde 2 h., 1 m.; 1520'de 12 h., 1 k., 1 m., 1 muhassıl, 1 sipâhi-zâde ve 1 muâf; 1530'da 15 h., 1 m., 1 imâm, 1 muhassıl ve 1 sipâhi-zâde; 1571'de ise 15 h., 4 k. mütemekkindir. Köyde buğday, arpa, soğan, bostan, yulaf ve meyve zirâati yapılmakta, ayrıca bağcılık ve arıcılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün gelirler toplamı ise II. Bâyezıd döneminde 635, 1520'de 1206, 1530'da 1456, 1571'de ise 3100 akça idi.

21) Seydî Melik¹⁷⁹: 1571'de 37 h. olan köyde, ayrıca 13 k., 2 m., 1 muâf mütemekkindi. Buğday, arpa, burçak, erzen, afyon köyde zirâati yapılan mahsûllerdi. Yine köy ahâlisi bağcılık ve hayvancılıkla meşgul oluyordu.

Günümüzde Yakaköy adıyla Dinar Merkez Bucağı'na bağlı bir köydür.

22) Şeyhler¹⁸⁰: Köyde II. Bâyezıd döneminde 6 h., 3 m.; 1520'de 1 imâm-hatîb, 13 h., 1 k., 4 m., 1 ehl-i ilm, 1 pir ve 1 sipâhi-zâde; 1530'da 13 h., 1 m.; 1571'e gelindiğinde ise 18 h., 2 k., 1 imâm mütemekkindir. Buğday, arpa, soğan, bostan, yulaf, burçak, erzen ve meyve zirâatinin yapıldığı köyde, bunlara ilâveten arıcılık, bağcılık ve

¹⁷⁶ TK, KKA, TD 48, vrk. 213a-214b.

¹⁷⁷ BOA, TD 45, s. 382; BOA, TD 49, s. 906; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 205b.

¹⁷⁸ BOA, TD 45, s. 354-355; BOA, TD 49, s. 951; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 209a-b.

¹⁷⁹ TK, KKA, TD 48, vrk. 208a-b.

¹⁸⁰ BOA, TD 45, s. 366-367; BOA, TD 49, s. 951; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 227b.

hayvancılıkla da uğraşılmaktaydı. Köyün gelirleri II. Bâyezıd döneminde 1812, 1520'de 2371, 1530'da 1689 ve nihâyet 1571'de ise 3827 akçaydı.

23) Yavı¹⁸¹: Adına ilk kez 1520 tarihli defterde rastladığımız bu köyde aynı tarihte 3 h., 1 k. ve 2 m.; 1530'da 6 h., 1 kethüdâ; 24 h., 4 k., 2 m., 1 muhassıl, 1 malûl ve 1 muâf bulunmaktadır. Köyde buğday, arpa, soğan, yulaf, bostan yetiştirilmekte, bağcılıkla iştilgal olunmaktaydı. Yine köyün kendi adıyla anılan bir yaylağı mevcuttu. Köyün tarihlere göre yekûn gelirleri ise 1520'de 1318, 1530'da 1319 ve 1571'de 1315 akçaydı.

24) Yortan¹⁸²: 1530'da sipâhiye tâbi nüfus bulunmayan köyün 361 akça hâsılı vardı. 1571'de ise köyde 7 h., 1 k. mütemekkindi. Buğday, arpa, erzen, soğan, ceviz, bostan, afyon, çeltik zirâati yapılan mahsûller olup, ayrıca bağcılıkla da uğraşılıyordu. Yine köyde 1 değirmen mevcuttu. Köyün yekûn hâsılı ise 940 akçaydı.

2. Mezraalar

1) Çaputlar¹⁸³: Adına 1571 tarihli defterde tesâdüf olunan ve meskûn olmayan bu mezraada, sâdece hubûbât zirâati yapılmakta ve 810 akça hâsil elde edilmekteydi.

2) İl-dere¹⁸⁴: 1571 tarihli defterde kaydı bulunan ve meskûn olmayan mezraanın hubûbât ve resm-i zemînden 500 akça hâsılı mevcuttur.

3) Kara-kuyu¹⁸⁵: Aynı şekilde adına yalnızca 1571 tarihli defterde rastlanan ve meskûn olmayan mezraanın 400 akça hâsılı bulunmaktadır.

Bu mezraa şimdi Dinar Merkez Bucağı'na bağlı bir köydür.

4) Koru-çandır¹⁸⁶: Çandır Karyesi kurbündeki bu mezraa da meskûn olmayıp, hubûbâtdan 1490 akça hâsil elde edilmektedir.

5) Leşkeri¹⁸⁷: II. Bâyezıd döneminde hâlî olup hâriçten ekilen bu mezraada 1520 tarihinde 5 h., 8 k., 5 m. ve 1 pîr mukayyeddi. 1530'da ise köyde herhangi bir reâyâ bulunmamaktaydı. 1571'de ise mezraada 7 h., 1 k. mütemekkindi. Buğday, arpa, yulaf, burçak zirâati yapılan mezraadan, ayrıca otlak resmi de alınmaktaydı. Mezraanın

¹⁸¹ BOA, TD 49, s. 903; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 226a-b.

¹⁸² 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 223b.

¹⁸³ TK, KKA, TD 48, vrk. 235a.

¹⁸⁴ Aynı Defter, vrk. 234a.

¹⁸⁵ Aynı Defter, vrk. 235a.

¹⁸⁶ aynı yer.

¹⁸⁷ BOA, TD 45, s. 384; BOA, TD 49, s. 952-953; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 97; TK, KKA, TD 48, vrk. 223a.

hâsılına gelince; II. Bâyezıd döneminde 115 akça, 1520'de 300 akça, 1530 ve 1571'de 400 akçaydı.

B) GEYİKLER'E TÂBİ YERLEŞİM MERKEZLERİ

1. Geyikler Merkeze Tâbi Köyler

1) **Abdallu**¹⁸⁸: II. Bâyezıd döneminde 1 imâm, 6 h., 1 k., 1 m. ve 1 kürekçi bulunurken; 1520'de 14 h., 2 k., 4 m. ve 4 kürekçi; 1530'da 15 h., 8 m.; 1571'de ise 33 h., 11 k., 1 m. bulunmaktadır. Köyde buğday, arpa, soğan, yulaf, erzen, afyon ve bostan zirâati yapılmakta, ayrıca bağcılık, arıcılık ve hayvancılıkla da iştilal edilmekteydi. Yine köyde çeltik zirâati için Düden adlı bir ark mevcuttu. Bu ark, 1520 tarihinde Kızılbaş fetretinden dolayı ekilmediğinden hâriçten gelenlerce 15 müd çeltik ekilmiştir. Köyün hâsılı ise II. Bâyezıd döneminde 3145; 1520'de 4604; 1530'da 6000; 1571'de ise 9381 akçaydı.

2) **Akça-pınar**¹⁸⁹: Adına sâdece II. Bâyezıd devri defterinde rastladığımız köyde, bu tarihte 1 imâm, 6 h., 1 k. bulunup, buğday ve arpa zirâati yapılmakta ve 806 akça hâsıl elde edilmekteydi.

3) **Akça-virân**¹⁹⁰: Köyde II. Bâyezıd döneminde 6 h., 2 sipâhi-zâde mütemekkin iken; 1520'de 3 h., 2 k., 1 m., 1 pir ve 12 sipâhi-zâde; 1530'da 4 h., 1 pir ve 17 sipâhi-zâde; nihâyet 1571'de ise 7 h., 3 k., 1 muâf, 3 sipâhi-zâde ve 1 bî-zebân (dilsiz) mevcuttur. Söz konusu köyde buğday, arpa, yulaf, burçak, mercimek, afyon ve bostan yetiştirilmekte, bunun yanı sıra bağcılık, arıcılık ve hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün hâsılı ise II. Bâyezıd döneminde 1629; 1520'de 1669, 1530'da 1449; 15171'de ise 2500 akça idi.

4) **Akça-saz**¹⁹¹: Daha önceleri sazlık olan ve zirâate kâbil olmayan Akça-saz Köyü'nde 1530 ve 1571'de sipâhiye tâbi herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Köyün hâsılâtı ise 1530'da 699 akça; 1571'de ise 300 akçaydı.

5) **Apa**¹⁹²: Adına ilk defa 1520 tarihli defterde rastladığımız bu köyde, söz

¹⁸⁸ BOA, TD 45, s. 370-371; BOA, TD 49, s. 917; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 208a.

¹⁸⁹ BOA, MAD 262, s. 355.

¹⁹⁰ BOA, TD 45, s. 396-397; BOA, TD 49, s. 904; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 223a.

¹⁹¹ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 233a.

¹⁹² BOA, TD 49, s. 945-946; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 193b-194a.

konusu tarihte 1 imâm, 52 h., 11 k., 22 m., 2 muhassıl, 1 pir ve 4 sipâhi-zâde mütemekkindir. 1530'da ise 1 imâm, 82 h., 19m., 1 sâhib-i berât, 2 sâhib-i vakf, 1 muhassıl, 1 marîz, 7 sipâhi-zâde; 1571'de ise 2 imâm, 114 h., 28 k., 4 m., 3 pir, 1 malûl, 1 âmâ, 2 sipâhi ve 10 muâf bulunmaktadır. Köyde buğday, arpa, bostan, soğan, afyon mahsûlâtı elde edilmekte, yine hayvancılık, meyvecilik ve bağcılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün hâsılı 1520'de 3114; 1530'da 3044; 1571'de ise 4587 akçadır.

6) Arucuk-vîrân¹⁹³: II. Bâyezîd döneminde Cânî Köyü'ne tâbi bir mezraa olan, ancak söz konusu köy susuz olduğu sebepten köy ahâlisi Arucuk-vîrân Mezraası'na taşınmıştır. Bu durumda Cânî Köyü bir süre sonra harâp olduğundan mütevellid Arucuk-vîrân Mezraası karyeye tahvil eylemiştir. Nitekim II. Bâyezîd dönemindeki defteri müteâkip tüm defterlerde Arucuk-vîrân karye olarak mukayyedir. Köyde II. Bâyezîd döneminde 5 h., 6 sipâhi-zâde; 1520'de 2 h., 1 k., 8 sipâhi-zâde; 1530'da 4 h., 11 sipâhi ve nihâyet 1571'de ise 5 h., 1 k., 11 sipâhi-zâde mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, burçak, bostan zirâati yapılan köyde, bağcılık ve arıcılık ile de uğraşılmaktaydı. Köyün hâsılı II. Bâyezîd döneminde 1199; 1520'de 672; 1530'da 590; 1571'de ise 2318 akçadır.

7) Aşağı-lorgaz¹⁹⁴: Adına ilk defa 1520 tarihli defterde rastladığımız bu köyde, aynı tarihte 11 h., 1 k., 3 m. mukayyed iken, 1530'da 15 h., 2 m., 1 pir, 1 marîz bulunmaktadır. 1571'e gelindiğinde ise köyde 26 h., 4 k. ve 1 pir mütemekkindir. Köyde zirâati yapılan mahsûller buğday, arpa, yulaf, kepek, bostan, ceviz, afyondur. Bunun yanı sıra bağcılık, meyvecilik ve hayvancılık ile uğraşılmaktadır. 1520'de köyde harâb bir değirmen bulunmakta iken, sonraki tarihlerde bununla ilgili bir kayıt yoktur. Yine köy sınırları dâhilinde Evdek ve Yund-oluğu adlı iki yaylak mevcuttur. Köyün hâsılâtı ise 1520 ve 1530 tarihlerinde aynı olup 2301 akçadır. 1571'de ise köy hâsılâtı 3000 akçaya yükselmiştir.

Cumhuriyet döneminde Norgaz adıyla bilinen köy şimdi ise Pınarlı adıyla Dinar Merkez Bucağı'na bağlıdır.

8) Avdan¹⁹⁵: II. Bâyezîd döneminde Hamza-vîrânı Köyü'ne bağlı bir mezraa

¹⁹³ BOA, TD 45, s. 394; BOA, TD 49, s. 937; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 211a-b.

¹⁹⁴ BOA, TD 49, s. 944; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 212b-213a.

¹⁹⁵ BOA, TD 45, s. 392; BOA, TD 49, s. 939; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 207a.

olan Avdan, 1520 tarihinde yine Geyikler'e tâbi olarak belirtilen bir mezraa iken, sonraki tarihlerde karyeye tahvil eylemiştir. 1520'de Avdan Mezraası'nda 9 h., 1 k., 2 m., 1 pir ve 1 de Hisar Köprüsü meremmetçisi bulunurken; 1530'da 6 h., 1 m., 1 pir, 1 malûl, 1 haymâne, 1 köprü meremmetçisi mütemekkindir. 1571'de ise 11 h., 2 k., 9 köprü meremmetçisi mevcuttur. Köprü meremmetçilerinden birinin bu tarihte aynı zamanda imâm olduğu görülmektedir. Köyde yetiştirilen mahsûller buğday, arpa, yulaf, burçak, afyon ve bostandır. Hayvancılıkla uğraşıldığı da anlaşılmaktadır. Köyün hâsılı ise 1520'de 1298 akça; 1530'da 560 akça; 1571'de ise 1565 akçaydı.

Köy günümüzde Dinar Merkez Bucağı'na bağlı bir köydür.

9) Bağluca¹⁹⁶: Bu köy, II. Bâyezıd dönemi ve 1520 tarihinde Geyikler'e tâbi olarak kaydedilmişken, 1530 tarihinde ise Homa'ya tâbi olarak yazılmıştır. 1571'de ise burası köy değil mezraa olarak yine Homa'ya tâbi olarak mukayyedir. Lâkin biz köylerin tasnifinde ilk iki mufassal defteri esas aldığımızdan bu köyü Geyikler'e tâbi köyler arasında zikrettik. Köyde II. Bâyezıd döneminde 2 h., 1 sipâhi-zâde; 1520'de 1 h., 1 m. ve 14 sipâhi-zâde; 1530'da 2 h., 4 mazûl, 1 mütekâid ve 10 sipâhi-zâde mütemekkindir. 1571'de ise mezraada sipâhiye tâbi herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Köyde zirâati yapılan ürünler buğday, arpa ve yulaftır. Yine 1520 tarihinde köyde hayvancılık yapıldığı da anlaşılmaktadır. Köyün gelirlerine gelince II. Bâyezıd döneminde 369; 1520'de 482; 1530'da 380; 1571'de ise 1200 akçadır.

10) Baş-kaya¹⁹⁷: Tanrı-vermiş Subaşı kızının vakfı olan köy her türlü raiyyet rüsûmundan muâf olmakla berâber, gallesinin öşrünü II. Bâyezıd döneminde zâim Hamza Bey'e, sonraki tarihlerde sipahiye ödemekle mükellefti. Bununla birlikte köyde II. Bâyezıd döneminde 8 h., 1 m.; 1520'de sâdece 2 kürekçi mütemekkindir. Köyde 1530'da ve 1571'de ise herhangi bir nüfus bulunmuyordu. Köyde zirâati yapılan mahsûller buğday, arpa ve bostandır. Yine bağcılık köydeki uğraşlardan birisidir. Ayrıca köyde Sultan Argı adlı bir çeltik argı bulunmakta ve çeltik zirâati yapılmaktaydı. Köyün hâsılâtına gelince, II. Bâyezıd döneminde 3626 akça; 1520'de 2600 akça; 1530'da 900 akça; 1571'de ise 600 akçaydı.

¹⁹⁶ BOA, TD 45, s. 401-402; BOA, TD 49, s. 939-940; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 325a.

¹⁹⁷ BOA, TD 45, s. 370; BOA, TD 49, s. 945; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 97; TK, KKA, TD 48, vrk. 234a.

11) **Bey**¹⁹⁸: II. Bâyezîd dönemi ve 1520'de Geyikler'e tâbi olarak kaydedilmiş olan köy, 1530 ve 1571 tarihlerinde ise Homa'ya tâbi olarak yazılmıştır. Köyde nüfus olarak ise II. Bâyezîd döneminde 9 h., 1 muhassıl, 2 sipâhi-zâde, 2 ortakçı; 1520'de 4 h., 2 sipâhi-zâde; 1530'da 10h., 1 m.; 1571'de ise 32 h., 5 k., 1 m. ve 1 duâcı bulunmaktadır. Buğday, arpa, afyon, ceviz, erzen, yulaf, soğan, bostan, pamuk zirâati yapılan köyde, ot yetiştirilmekte, bağcılık, arıcılık ve hayvancılıkla uğraşmakta, yine buğdaydan elde edilen un için öşr verilmekteydi. Köy sınırları dâhilinde ikisi ding değirmeni olmak üzere 7 adet değirmenden başka, Bel-oluğu ve Uludağ adlı iki yaylak ve bir kışlak bulunuyordu. II. Bâyezîd döneminde köyde bulunan ortakçı çiftliklerinin geliri ise 400 akçaydı. Köyün hâsılâtına gelince, II. Bâyezîd döneminde 4268; 1520'de 2128; 1530'da 1419; nihâyet 1571'de ise 6653 akçaydı.

12) **Bozca-kırı**¹⁹⁹: Adına sâdece 1520 tarihli defterde rastladığımız bu köyde, bu tarihte herhangi bir nüfus bulunmamakta, hâlî olan köy hâriçten gelenlerce ekilmektedir. Köyde zirâati yapılan mahsûller buğday, arpa, yulaf, burçak, pamuktur. Köyün hâsılı ise 684 akçadır.

13) **Boz-samed**²⁰⁰: Defterlerde cemâat-i yörükân olarak kaydedilmesine rağmen mütemekkin oldukları ve meskûn buldukları yere de karye-i Boz-samed denildiği belirtilmektedir. Köyde II. Bâyezîd döneminde 23 h., 1 k., 1 gâib; 1520'de 9 h., 3 k., 5 m.; 1530'da 19 h. 4 m., 1571'de ise 22 h., 1 m. ve 1 duâcı mevcuttur. Köy halkı sâdece buğday zirâati yapmakta, bunun yanı sıra bağcılık ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Köyün hâsılı II. Bâyezîd döneminde 1359; 1520'de 1153; 1530'da 338; 1571'de ise 1263 akçaydı.

14) **Cühûdli**²⁰¹: II. Bâyezîd döneminde 4 h., 1 k., 1 ortak, 1 sipâhi-zâde bulunan köyde; 1520'de 1 hatîb, 7 h., 1 k., 1 m., 4 sipâhi-zâde; 1 hatîb, 9 h., 1 âmâ; 1571'de 6 h., 1 k., 1 m., 3 sipâhi ve 2 sipâhi-zâde bulunmaktadır. 1520 ve 1530 hatîb olarak kaydedilen kişi aslında Geyikler Câmisi'nin hatîbi olup köyde ikâmet etmektedir. Köyde zirâati yapılan mahsûllere gelince, buğday, arpa, yulaf, bostan, çeltik, soğan, burçak başlıcalarıdır. Yine bağcılık köy halkının uğraşları arasındadır. Köyün hâsılâtı ise II.

¹⁹⁸ BOA, TD 45, s. 385; BOA, TD 49, s. 903-904; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 212a-b.

¹⁹⁹ BOA, TD 49, s. 947.

²⁰⁰ BOA, TD 45, s. 401; BOA, TD 49, s. 928; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 217a.

²⁰¹ BOA, TD 45, s. 393-394; BOA, TD 49, s. 895; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 993; TK, KKA, TD 48, vrk. 206a.

Bâyezıd döneminde 1502; 1520'de 1134; 1530'da 1805 ve 1571'de ise 2999 akçadır.

15) Deveci²⁰²: II. Bâyezıd ve 1520 tarihli defterde Deveci olarak mukayyed olan köy, 1530 ve 1571'de ise Deveci-öyüğü şeklinde kaydedilmiştir. Bununla birlikte ilk iki tarihte Geyikler'e tâbi kaydedilen köy, sonraki iki tarihte ise Geyikler Kutlu-diğın'e tâbi olarak yazılmıştır. Köyde II. Bâyezıd döneminde 24 h., 2 m., 1 ortakçı bulunurken; 1520'de 1 imâm, 12 h., 2 k., 3 m.; 1530'da 1 hatîb, 17 h., 1 m., 2 muhassıl, 1 sâhib-i berât, 1 pir, 1 sipâhi-mazûl; 1571'de ise 1 imâm, 1 hatîb, 1 müezzin, 31 h., 1 k., 1'de pir mütemekkindir. Zirâati yapılan mahsûllere gelince buğday, arpa, yulaf, bostan, soğan, afyon, ceviz başta gelmektedir. Bağcılık ve meyvecilik önemli uğraşlardır. Bunlara ilâveten 1571 tarihinde köy sınırları dâhilinde bir değirmen, bir de Donbay-yurdu isimli yaylak bulunmaktadır. Köyün her dört tarihteki geliri ise sırasıyla 2350, 1928, 1388, 6200 akçaydı.

16) Dikici²⁰³: Köyde II. Bâyezıd döneminde 22 h., 1 ortakçı; 1520'de 19 h., 3 k., 1 m., 2 pir ve 5 sipâhi-zâde; 1530'da 25 h., 1 m., 1 pir, 17 sipâhi-zâde; 1571'de ise 35 h., 5 k., 2 m., 2 duâcı, 12 seyyid-zâde, 1 sipâhi ve 5 muâf mütemekkindir. Köyde zirâati yapılan başlıca mahsûller buğday, arpa, yulaf, afyon, ceviz ve çeltiktir. Bunlara ilâveten bağcılık ve meyvecilikle iştilal olunmaktadır. Köy sınırları içerisinde, 1571'de biri harâp olmak üzere altı değirmen ve Dikici-alanı adlı bir yaylak bulunmaktadır. Köyün hâsılâtı ise II. Bâyezıd döneminde 2067 akça, 1520'de 2104 akça, 1530'da ise 2364 akça, 1571'de ise 4000 akçaydı.

Bu köy şimdi Dinar Merkez Bucağı'na bağlıdır.

17) Duman-adası²⁰⁴: İlk defa 1520 tarihli defterde adına rastladığımız bu köyde, aynı tarihte 4 h., 1 k., 2 m., 2 pir ve 15 kürekçi; 1530'da 1 imâm, 33 h., 1 m.; 1571'de ise 14 h., 1 malûl ve 12 muâf bulunmaktadır. Köyde buğday, arpa, melez, afyon, burçak, nohud, bostan, soğan ve bol miktarda çeltik zirâati yapılmaktadır. Hayvancılık, bağcılık ve arıcılık da diğer uğraşlardır. Köyün hâsılâtı 1520'de 18279 akça; 1530 ve 1571'de ise 4084 akçaydı.

Köy şimdi Duman adı ile Dinar Merkez Bucağı'na dâhildir.

²⁰² BOA, TD 45, s. 386-387; BOA, TD 49, s. 897; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 215a-b.

²⁰³ BOA, TD 45, s. 398; BOA, TD 49, s. 937-938; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 210b-211a.

²⁰⁴ BOA, TD 49, s. 913; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 193a-b.

18) Gelincik-virâni²⁰⁵: II. Bâyezîd devri defterine göre 3 muâf 1528'de 1 muâf; 1571'de ise herhangi bir nüfus bulunmayan köyün, her üç tarihte geliri sırasıyla 160 ve 400'er akçadır.

Bu köy günümüzde Keklice adıyla Dinar Donbayova Bucağı'na bağlıdır.

19) Geri²⁰⁶: II. Bâyezîd döneminde 4 h., 1 m., 1 gâib, 4 kürekçi ve 1 reis-i çeltiğin bulunduğu köyde, sonraki tarihlerde herhangi bir nüfus bulunmamaktadır. Bunun sebebi köy halkının kimisinin fevt olması, kimisinin de Kızılbaşa katılmasıdır. Bu sûretle köy reâyâdan hâlî kalmış ve hâriçten ekilir olmuştur. Köyde zirâati yapılan mahsûller buğday, arpa, yulaf, burçak, soğan, bostan ve çeltik olup, ayrıca bağcılıkla uğraşılmaktadır. Köyün hâsılları ise II. Bâyezîd döneminde 3567 akça; 1520'de 4666 akça; 1530'da 1400 akça; 1571'de ise 2000 akçadır.

20) Göllüce²⁰⁷: II. Bâyezîd döneminde 13 h., 1 k., 1 m.; 1528'de 19 h., 4 k., 1 m., 1 muâf; 1571'e gelindiğinde ise 42 h., 5 k., 1 m.in mütemekkin olduğu köyde buğday, arpa, burçak, nohud, mercimek, afyon zirâati yapılmakta ve hayvancılık ile uğraşılmaktaydı. Köyün gelir yekûnu ise her üç tarihte sırasıyla 715, 2015 ve 2115 akçaydı.

Köy şimdi Küllüce adıyla Başmakçı İlçesi dâhilindedir.

21) Göynük²⁰⁸: II. Bâyezîd döneminde 8 h., 2 sipâhi-zâde; 1520'de 4 h., 1 k., 2 m., 1 pir; 1530'da 7 h., 1 m., 1 pir; 1571'de ise 19 h. ve 1 pir bulunmaktadır. Köyde zirâati yapılan mahsûller buğday, arpa, yulaftır. Bağcılıkla da uğraşılmaktadır. Ayrıca köy sınırları dâhilinde bir yaylak ve 2 değirmen mevcuttur. Köyün gelir yekûnu ise II. Bâyezîd döneminde 1205; 1520'de 1243; 1585; 1571'de ise 2400 akçaydı.

22) Hamza-vîrâni²⁰⁹: II. Bâyezîd döneminde Avdan Mezraası ile birlikte kaydedilen bu köy sonraki tarihlerde müstakil, 1571 tarihinde de Homa'ya tâbi olarak kaydedilmiştir. Köyde II. Bâyezîd döneminde sâdece 2 sipâhi-zâde mevcut olup, bu tarihte hâriçten gelenlerce ekilmektedir. 1520'de 5 h., 2 k., 1 m. bulunan köyde; 1530'da sâdece 8 h. mukayetti. 1571'e gelindiğinde ise 7 h., 1 k. mütemekkindi. Buğday

²⁰⁵ BOA, MAD 262, s. 371; BOA, TD 369, s. 273; TK, KKA, TD 560, vrk. 251a.

²⁰⁶ BOA, TD 45, s. 370; BOA, TD 49, s. 913; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 207a.

²⁰⁷ BOA, MAD 262, s. 370; BOA, TD 369, s. 271; TK, KKA, TD 560, vrk. 248b-249a.

²⁰⁸ BOA, TD 45, s. 388-389; BOA, TD 49, s. 911; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 214b-215a.

²⁰⁹ BOA, TD 45, s. 392; BOA, TD 49, s. 924; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 231b-232a.

zirâatinin yoğun olarak yapıldığı köyde, ayrıca arpa, yulaf, bostan yetiştirilmekte, meyvecilik ve hayvancılıkla da uğraşılmaktaydı. Köyün hâsılı ise II. Bâyezıd döneminde 876 akça, 1520'de 4200 akça, 1530'da 5492 akça, 1571'de ise 14261 akçaydı.

23) Hisar²¹⁰: II. Bâyezıd döneminde 8 h., 2 k., 2 m., 9 kürekçi, 1 âmâ, 2 muâfin bulunduğu köyde; 1520'de 1 imâm, 13 h., 2 k., 7 m., 1 pir, 1 sipâhi-zâde, 8 kürekçi; 1530'da 1 imâm, 22 h., 9 m.; 1571'de ise 23 h., 4 k., 1 sâhib-i berât bulunmaktadır. Buğday, arpa, yulaf, bostan, ceviz, burçak, soğan ve çeltik zirâati yapılmakta, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Ayrıca çeltik zirâatine oldukça etkisi olan Sultan isimli nehr-i çeltik köy sınırları dâhilindeydi. Köyün gelirler toplamı ise II. Bâyezıd döneminde 5830; 1520'de 5982; 1530'da 5570; 1571'de ise 6000 akçaydı.

Köy şimdi Hisaralan adıyla Dazkırı Merkez Bucağı dâhilindedir.

24) İl-deniz²¹¹: Adına ilk üç defterde rastladığımız bu köy hâli yer olup, hâriçten gelenlerce ekilmektedir. Köyde buğday, arpa, yulaf ve soğan zirâati yapılmaktadır. Köyün hâsılâtı ise II. Bâyezıd döneminde 760 akça, 1520'de 715 akça, 1530'da ise 986 akçaydı.

25) İpek²¹²: II. Bâyezıd döneminde 5 h., 2 m., 15 kürekçinin bulunduğu köyde; 1520'de 4 h., 1 k., 2 m., 1 muhassıl ve 14 kürekçi; 1530'da 22h., 8 m., 1 pir; 1571'de ise 43 h., 11 k., 1 m. mukayyedir. Köyde buğday, arpa, yulaf, soğan, çeltik, afyon ve oldukça az mercimek zirâati yapılmakla berâber, hayvancılık, arıcılık, bağcılık ve meyvecilikle de uğraşılmaktadır. Yine köyde, çeltik zirâati için bir çeltik arki ve yaylak bulunmaktadır. Köyün gelirleri ise II. Bâyezıd döneminde 11044 akça; 1520'de 7168 akça; 1530'da 3250 akça; 1571'de ise 5394 akçaydı.

26) İzci-öyüğü²¹³: II. Bâyezıd ve 1520 tarihli defterlerde mezraa olarak kayıtlı olan İzci-öyüğü tüm tarihlerde Gâzî-virân Mezraası ile birlikte kaydedilmiştir. Bununla birlikte, 1530 ve 1571 tarihli defterlerde İzci-öyüğü'nden karye olarak söz edilmektedir. II. Bâyezıd döneminde meskûn olmayan, 1520'de 4 h., 2 gâib; 1530'da hâli; 1571'de ise

²¹⁰ BOA, TD 45, s. 380; BOA, TD 49, s. 900-901; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 191a-192b.

²¹¹ BOA, TD 45, s. 399; BOA, TD 49, s. 938; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95.

²¹² BOA, TD 45, s. 380-381; BOA, TD 49, s. 908-909; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 200a-b.

²¹³ BOA, TD 45, s. 393; BOA, TD 49, s. 933; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 231a.

6 h., 2 k.nın mütemekkin olduğu köyde; buğday, arpa, yulaf, mercimek, burçak, piyaz, bostan, nohud zirâati yapılan köyde, bir de yaylak bulunmaktadır. Köyün hâsılâtı II. Bâyezîd döneminde 987; 1520'de 5158; 1530'da 3058; 1571'de ise 6361 akçadır.

27) Karaca-kuyu²¹⁴: Sâdece II. Bâyezîd dönemi defterinde adına rastladığımız köyde bu tarihte herhangi bir nüfus bulunmamaktadır. Hâriçten gelenlerce zirâat olunan köyde buğday ve arpa yetiştirilmektedir. Köyün hâsılı ise 400 akçaydı.

28) Kara-koymac²¹⁵: II. Bâyezîd döneminde 4 h. bulunan köyde; 1520'de sipâhiye tâbi herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Buna karşın 7 sipâhi-zâdenin olduğu köyde, 1530'da ise 9 sipâhi-zâdenin mütemekkindir. 1571'de ise köyde 4 h., 1 k. mevcuttur. Buğday, arpa, yulaf, çeltik zirâati yapılan köyde, bağcılık ve arıcılıkta yapılmaktadır. Köyün hâsılâtı II. Bâyezîd döneminde 1010 akça; 1520'de 830 akça; 1530'da 620 akça; 1571'de ise 1300 akçaydı.

29) Kavak-kuyusu²¹⁶: İlk defa 1520 tarihli defterden adını öğrendiğimiz köyün bir diğer adı Yenice-köy'dür. Köyde bu tarihte 5 h., 1 k., 2 m., 1 muhassıl mevcut iken; 1530'da 10 h., 3 m., 1 muhassıl ve 3 sipâhi-zâde vardır. 1571'de ise köyde 18 h., 6 k., 1 m. mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, bostan zirâati yapılan köyde, hayvancılıkla da uğraşmaktadır. Köyün gelirleri 1520'de 1605; 1530'da 1205; 1571'de ise 2753 akçaydı.

30) Kesr-vîrânî²¹⁷: II. Bâyezîd döneminde karşımıza karye olarak çıkan köyün adına 1520 ve 1530 tarihlerde rastlanılmamaktadır. Buna karşın 1571 defterinde bu köy mezraa olarak kayıtlıdır. II. Bâyezîd döneminde herhangi bir reâyânın bulunmadığı köyde, 1571'de de herhangi biri mukayyed değildir. Buğday, arpa, soğan, afyon ve burçak zirâati yapılan köyün II. Bâyezîd döneminde hâsılı 956 akça, 1571'de ise 2265 akçaydı.

31) Kılıçer²¹⁸: II. Bâyezîd döneminde 6 h., 1 k., 1 muhassıl ve 1 ortak bulunan köyde; 1520 ve 1530'da ise sipâhiye tâbi herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. 1571'de yine herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Buğday ve arpa zirâati yapılan köyün hâsılâtı II. Bâyezîd döneminde 718; 1520'de 767; 1530'da 750; 1571'de ise 500 akçaydı.

²¹⁴ BOA, TD 45, s. 397.

²¹⁵ BOA, TD 45, s. 396; BOA, TD 49, s. 912; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 203b-204a.

²¹⁶ BOA, TD 49, s. 935; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 209b.

²¹⁷ BOA, TD 45, s. 403; TK, KKA, TD 48, vrk. 205a.

²¹⁸ BOA, TD 45, s. 399; BOA, TD 49, s. 898; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 232a.

32) Kırka²¹⁹: II. Bâyezîd döneminde 6 h. bulunan köyde; 1520'de 1 h., 1 k., 1 m.; 1571'de 3 sipâhi-zâde mevcuttur. 1530'da ise köyde herhangi bir reâyâ mevcut değildir. Buğday, arpa, yulaf, burçak zirâati yapılan köyde, II. Bâyezîd döneminde çekirge istilâsı sebebiyle tüm gallât hâlî yazılmıştır. Köyün hâsılâtı ise bu dönemde 207; 1520'de 1188; 1530'da 2567; 1571'de ise 1200 akça idi.

Günümüzde bu köy Hırkaköy adıyla Başmakçı İlçesi'ne dâhildir.

33) Kızılcâ²²⁰: Adına ilk defa 1520 tarihli defterde rastladığımız bu köyde, bu tarihte 12 h., 2 k., 2 m., 2 pir ve 6 sipâhi-zâde bulunmaktadır. 1530'a gelindiğinde ise köyde 16 h., 3 m., 1 sâhib-i berât, 4 sipâhi-mazûl, 5 sipâhi-zâde mütemekkindir. 1571'de ise Homa'ya tâbi olarak kaydedilmiş olan köyde 40 h., 2 k., 4 m., 1 sipâhi-zâde, 2 pir ve 1 duâcı meskündür. Buğday, arpa, yulaf, bostan, afyon zirâati yapılan köyde, aynı zamanda, bağcılık, meyvecilik ve hayvancılık ta yapılmaktadır. Yund Mustafa, Toroslar-yurdu ve Çökemlek adlı üç yaylağın mevcut olduğu köyde, bir de çayır vardır. Köyün hâsılâtı ise 1520'de 4436 akça; 1530'da 2543 akça; 1571'de ise 8397 akçadır.

34) Kızıl-vîrân²²¹: II. Bâyezîd döneminde 14 h., 1 k., 1 m., 1520'de 9 h., 2 k., 5 m.; 1530'da 19 h., 3 m., 1 pir; 1571'de ise 37 h., 11 k., 1 m., 1 muâfin meskûn olduğu köyde, buğday, arpa, yulaf, bostan zirâati yapılmakta, bağcılık, hayvancılık ile iştilgal olunmaktadır. Köyün gelirler yekûnu ise her dört tarihte sırasıyla 1047, 1434, 1183 ve 2560 akça idi.

Günümüzde Kızılören adıyla bu köy Dazkırı İlçesi hudûtlarında yer almaktadır.

35) Kızıl-vîrân-ı diğēr²²²: Nâm-ı diğēr Kulagozlu olan köyün adını ilk kez 1520 tarihli defterde görmekteyiz. Bu tarihte 5 h., 1 k., 1 m., 5 sipâhi-zâdenin bulunduğu köyde; 1530'da 2 h.; 1571'de ise 9 h., 7 sipâhi-zâde mütemekkindir. Buğday, arpa, erzen zirâati yapılan köyde, bağcılık ta yapılmaktadır. Köyün hâsılâtı ise 1520'de 1545; 1530'da 456; 1571'de ise 1000 akçadır.

36) Kız[ı]-oğlu²²³: II. Bâyezîd döneminde herhangi bir nüfusun ikâmet etmediği

²¹⁹ BOA, TD 45, s. 397; BOA, TD 49, s. 924; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 233b.

²²⁰ BOA, TD 49, s. 923; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 216a.

²²¹ BOA, TD 45, s. 388; BOA, TD 49, s. 940; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 207b.

²²² BOA, TD 49, s. 940-941; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 208b-209a.

²²³ BOA, TD 45, s. 402; BOA, TD 49, s. 914; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 233a-b.

köyde, 1520'de 1 h., 11 sipâhi-zâde; 1530'da 5 h., 9 sipâhi-zâde; 1571'de ise 3 h. mukayyedir. Buğday, arpa, burçak, yulaf ve bostan zirâati yapılan köyün II. Bâyezîd dönemindeki hâsılâtı 620 akça; 1520'de 1545 akça; 1530'da 1784 akça; 1571'de ise 2500 akça idi.

37) Kızlar-kuyusu²²⁴: II. Bâyezîd döneminde 10 h., 2 m., 1 ortak ve 2 sipâhi-zâdenin bulunduğu köyde, 1520'de herhangi bir nüfus yoktur. Sonraki tarihlerde ise köyün adına tesâdüf edilmemektedir. Buğday, arpa zirâati yapılan, hayvancılıkla uğraşılan köyün, II. Bâyezîd dönemindeki hâsılı 824 akçaydı. 1520'de ise köyün hâsılâtı Payâmlu Köyü'ne dâhil edilmiştir. Fakat tutarın ne kadar olduğu anlaşılamamaktadır.

38) Körpe²²⁵: Dolaklı Mezraası ile birlikte kaydedilmiş bulunan köyde; II. Bâyezîd döneminde 17 h., 1 k., 1 m., 1 muhassıl, 1 ortak ve 4 sipâhi-zâde; 1520'de 7 h., 3 k., 4 m., 1 pir; 1530'da 18 h., 3 m., 1 pir, 1 sâhib-i vakf; 1571'de ise 33 h., 4 k., 1 sipâhi-zâde mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, bostan, çeltik, soğan zirâati yapılan köyde, bağcılık ve hayvancılıkla da uğraşılmaktadır. Ayrıca köyde bir dingi değirmeni bulunmaktadır. Diğer taraftan köy su ihtiyâcını Baş-kaya Köyü'ndeki Sultan Arkı'ndan sağlamaktadır. Yine, 1571 tarihinde Kavak-alanı, Bel-erdiñ, Ala-saz, Eğrice, Akdere, Merdimek, Evdek adlı yaylaklar mevcuttur. Köyün hâsılâtı ise II. Bâyezîd döneminde 1156 akça; 1520'de 1321 akça; 1530'da 1164 akça; 1571'de ise 2310 akçaydı.

Köy şimdi Körpeli adıyla Dinar Merkez Bucağı'na bağlıdır.

39) Kuruca²²⁶: Adına ilk kez 1530 tarihli mufassal-icmal defterde rastladığımız köyde, bu tarihte sipâhiye tâbi herhangi bir nüfus bulunmamaktadır. 1571'de ise 3 h., 2 k.nın meskûn olduğu köyde; buğday, arpa, yulaf, afyon, bostan zirâati yapılmaktadır. Köyün hâsılâtı 1530'da 525 akça; 1571'de ise 1700 akça idi.

40) Külef-korusu²²⁷: Hüdâvendigâr zamanından beri hâssa korusu olan, ayrıca Taşluca-kuyu adlı bir de mezraanın bulunduğu bu köyde hiçbir tarihte nüfus mevcut değildir. Kuru ve gayruhûdan elde edilen hâsılât ise tarihlere göre II. Bâyezîd döneminde 1200 akça; 1520'de 4000 akça; 1530'da 4500 akça; 1571'de ise 9500 akçadır.

²²⁴ BOA, TD 45, s. 391-392; BOA, TD 49, s. 898.

²²⁵ BOA, TD 45, s. 394-395; BOA, TD 49, s. 910-911; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 233a-b.

²²⁶ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 222b.

²²⁷ BOA, TD 45, s. 381; BOA, TD 49, s. 933; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 204a-b.

41) **Leşkeri**²²⁸: İsmine vakıf defterlerinde rastlanan köyde II. Bâyezıd döneminde 5, 1528'de ise 25, 1571'de ise 27 muâf h. bulunmaktadır. Bununla birlikte 1571'de köyde 1 duâcı, 5 te muhassıl mevcuttur. Köyün hâsılâtı ise tarihlere göre sırasıyla 520 ve 500'er akçadır.

42) **Mûsâ**²²⁹: II. Bâyezıd döneminde 4 h., 2 m., 2 göçer, 1 göçer-kara; 1520'de 5 h., 1 m.; 1530'da 3 h.; 1571'de ise 4 h. bulunmaktadır. Köy, önceki tarihlerde Geyikler'e tâbi yazılmış iken 1571'de ise Homa'ya tâbi kaydedilmiştir. Buğday, arpa, soğan, mercimek, bostan, afyon, çeltik, yulaf, erzen zirâati yapılan köyde, bunun yanı sıra bağcılık ve hayvancılık yapılmaktadır. Köyün hâsılâtına gelince; II. Bâyezıd döneminde 1291 akça; 1520'de 1082 akça; 1530'da 1964 akça; 1571'de ise 3690 akça idi.

43) **Payâmlu ve Yoldâcı Kışlası ve Kız-çağar Kışlağı**²³⁰: Adına ilk iki defterde rastladığımız köyde; II. Bâyezıd döneminde 21 h., 4 k., 1 m., 1 pir, 1 ortak; 1520'de ise 6 h., 3 m. ile 6 sipâhi ve sipâhi-zâde mevcuttur. Buğday, arpa, yulaf zirâati yapılan köyde, hayvancılıkla da uğraşılmaktadır. Köyün yekûn gelirleri; II. Bâyezıd döneminde 894 akça; 1520'de ise 2654 akçaydı.

44) **Polad**²³¹: Daha önceki tarihlerde Geyikler'e tâbi kaydedilmişken, 1571'de Homa'ya tâbi yazılmış olan köy, II. Bâyezıd döneminde 8 h., 1 m., 3 sipâhi-zâde; 1520'de 20 h., 2 k., 3 m., 1 sâhib-i berât, 4 sipâhi-zâde ile mütekâid; 1530'da 23 h., 2 m., 1 pir, 1 mazûl, 2 sipâhi-zâde, 1 sipâhi-mütekâid, 1 kadı mazûl, 1 sipâhi; 1571'de ise 1 imâm, 27 h., 5 k., 1 muhassıl, 1 pir, 1 malûl, 1 yekdest mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, bostan zirâati yapılan köyde, bağcılık ve hayvancılık ta yapılmaktadır. Ayrıca köyde bir hâssa çayır ile bir değirmen bulunmaktadır. Köyün hâsılâtı yıllara göre 929, 2240, 3422 ve 4121 akça idi.

45) **Rasûl**²³²: İlk kez 1530 tarihli defterde geçen bu köyde, söz konusu tarihte 7 h., 1 pir mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, afyon, bostan zirâati ile uğraşılan köyün hâsılâtı 1530'da 1093 akça; 1571'de 1700 akçaydı.

²²⁸ BOA, MAD 262, s. 366; BOA, TD 369, s. 276; TK, KKA, TD 560, vrk. 252b.

²²⁹ BOA, TD 45, s. 387; BOA, TD 49, s. 905; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 204a-b.

²³⁰ BOA, TD 45, s. 391; BOA, TD 49, s. 898.

²³¹ BOA, TD 45, s. 390; BOA, TD 49, s. 925; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 198a.

²³² 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 222a.

46) Sakalı-uzun²³³: II. Bâyezıd döneminde 8 h., 1 m. bulunan köyde, 1520'de 3 h., 1530'da 1 h. mütemekkindir. 1571'de ise köyde sipâhiye tâbi reâyâ meskûn değildir. Buğday, arpa, burçak, yulaf, bostan zirâati yapılan köyde, hayvancılık, arıcılık ve bağcılıkla da uğraşmaktadır. Köyün hâsılâtı II. Bâyezıd döneminde 641 akça; 1520'de 1146 akça; 1530'da 598 akça; 1571'de ise 1377 akçaydı.

47) Samed²³⁴: Defterlerde Gökçe-kırı ve Kozcu mezraaları ile birlikte yazılan köyde; II. Bâyezıd döneminde köyde 7 h., 1 k. bulunurken, 1520, 1530 ve 1571'de herhangi bir nüfus bulunmamaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, çeltik ve bostan zirâati yapılan köyün tarihlere göre hâsılâtı; II. Bâyezıd döneminde 2624 akça; 1520'de 2727 akça; 1530'da 3995 akça ve nihâyet 1571'de ise 2500 akçadır.

48) Saru-kavak²³⁵: Nüfusça kazânın en kalabalık köylerinden birisi olan Saru-kavak'ta; II. Bâyezıd döneminde 1 imâm, 88 h., 15 k., 6 m., 4 göçer, 1 muhassıl; 1520'de 1 imâm, 104 h., 21 k., 30 m., 4 muhassıl, 3 pir, 1 sâhib-i vakf, 9 sipâhi-zâde; 1530'da 1 imâm, 145 h., 17 m., 1 müstaid, 1 muhassıl, 6 pir, 1 mazûl, 12 sipâhi-zâde; 1571'de ise 1 imâm, 1 hatîb, 166 h., 38 k., 9 m., 1 âmâ, 3 muhassıl, 3 pir, 1 ser-piyâde, 2 merd-i tîmâr, 1 sipâhi, 1 malûl, 16 muâf mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, çeltik, afyon, bostan, palamud zirâati yapılan köyde, bağcılık, hayvancılık ta yapılmaktadır. Ayrıca köyde 1571'de iki değirmen, Âbâd-alanı, Tekye-pınarı, Kirazlı, Samanlık, Kabalca, Kuru-eni, Sazak, Ağ-alanı adlı sekiz de yaylak bulunmaktaydı. Yine köyde İmrece, Ak-pınar, Körlük, Koz-seydi, Oluk ve Bağçecik adlı pınarlar vardı. Ve bu pınarlardan köy halkı bağ ve bağçelerini sularlardı. Bunlara ilâveten köy sınırında bulunan bir inde köylüler peynirlerini saklamakta ve her beş tulum peynir için bir akça resm ödemekteydiler.

Köyün hâsılâtı, II. Bâyezıd döneminde 7344 akça; 1520'de 8729 akça; 1530'da 10675 akça; 1571'de ise 14000 akçaydı.

Köy şimdi ise Sarıkavak adıyla Dazkırı İlçesi sınırları dâhilindedir.

49) Sazak²³⁶: Adına vakıf tahrir defterlerinde rastlanan köyde II. Bâyezıd devrinde 7 muâf h.; 1528'de 2 sâhib-i vakf, 3 muâf h.; 1571'de ise 12 muâf hâne

²³³ BOA, TD 45, s. 393; BOA, TD 49, s. 921; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 233a.

²³⁴ BOA, TD 45, s. 392; BOA, TD 49, s. 936; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 232b.

²³⁵ BOA, TD 45, s. 400-401; BOA, TD 49, s. 893-894; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 227b-229a.

²³⁶ BOA, MAD 262, s. 354; BOA, TD 369, s. 272; TK, KKA, TD 560, vrk. 249b-250a.

meskündür. Köyün gelir yekûnu ise II. Bâyezıd döneminde 945 akça; 1528 ve 1571'de 300 akça idi.

50) Semer²³⁷: II. Bâyezıd döneminde 7 h., 1 k., 1 m., 2 ortak; 1520'de 12 h., 3 k., 2 m.; 1530'da 1 imâm, 18 h., 1 m.; 1571'de ise 37 h., 13 k., 1 m. ve 1 malûl meskündür. Buğday, arpa, yulaf, bostan zirâati yapılan köyde, hayvancılık ve bağcılıkla da uğraşmaktadır. Köyün hâsılâtı II. Bâyezıd döneminde 1180 akça; 1520'de 3012 akça; 1530'da 3012 akça; 1571'de ise 5500 akçaydı.

51) Sevıklü [=Sekülü]²³⁸: Adına ilk defa 1520 tarihli defterde rastlanan köyün adı defterlerde Sevıklü, Sekülü gibi imlâlarla yazılmaktadır. 1571'de köy, öncekilerden farklı olarak Homa'ya tâbi gözükmektedir. 1520 tarihinde 14 h., 3 k., 4 m., 1 şerifin bulunduğu köyde; 1530'da 25 h., 5 m.; 1571'de ise 17 h., 6 k. ve 1 pir bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, soğan, ceviz, çeltik, afyon zirâati yapılan köyde, hayvancılık, arıcılık ve bağcılıkla da iştil olmaktadır. Köyün hâsılâtı 1520'de 1560 akça; 1530'da 2589 akça; 1571'de ise 4500 akçadır.

52) Seydi²³⁹: Vakıf köylerinden olan ve adını köydeki zâviyeden alan Seydi Köyü'nde II. Bâyezıd döneminde 1 imâm, 71 h., 4 m., 4 muâf; 1528'de 34 h., 4 k., 1 m., 1 pir, 1 malûl, 1 muhassıl; 1571'de ise 1 imâm, 91 h., 7 k., 2 m., 1 kellâvî, 1 zâviyedâr, 1 kethüdâ, 2 pir, 3 muâf ve 1 muhassılın meskûn olduğu köyde; buğday, arpa, yulaf, burçak, darı, mercimek, bostan zirâati yapılmakta, bağcılık ve hayvancılık ile uğraşılmakta ve 2 değirmen bulunmaktaydı. Ayrıca köy sınırları dâhilinde Murad-pınar adlı bir yaylak ta vardı. Köyün tarihlere göre hâsılâtı ise sırasıyla 7607, 5606 ve 5616 akçaydı.

53) Sultan-söğüdü²⁴⁰: Önceki dönemlerde Geyikler'e tâbi olmasına rağmen, 1571'de Homa'ya tâbi olarak belirtilmiş olan köyde, II. Bâyezıd döneminde 16 h., 1 k., 1 sipâhi-zâde; 13 h., 3 k., 5 m., 1 pir, 1 âmâ; 1530'da 18 h., 1 m.; 1571'de ise 24 h., 5 k. meskündür. Buğday ile arpa mahsûlâtının elde edildiği köyde, ayrıca hayvancılık, arıcılık ve bağcılık ta yapılmaktadır. Köyün gelirler yekûnu ise II. Bâyezıd döneminde 1285 akça; 1520'de 1488 akça; 1530'da 2420 akça; 1571'de ise 3870 akça idi.

²³⁷ BOA, TD 45, s. 390; BOA, TD 49, s. 925; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 197b-198a.

²³⁸ BOA, TD 49, s. 902-903; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 226a.

²³⁹ BOA, MAD 262, s. 366-368; BOA, TD 369, s. 273; TK, KKA, TD 560, vrk. 250a-b.

²⁴⁰ BOA, TD 45, s. 387-388; BOA, TD 49, s. 905; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 198b-199a.

54) Şüberük²⁴¹: Daha önce Geyikler'e tâbi olmasına rağmen, 1571'de Homa'ya tâbi olarak kaydedilmiş olan köyde; 1520'de 3 h., 1 k.; 1530'da 6 h., 2 m.; 1571'de ise 7 h., 2 k. mütemekkindir. Mahsûlât olarak buğday, arpa, çeltik, afyon elde edilen köyde, bağcılık yapılmakta, bir kışlak ile Yerce isimli bir çiftlik bulunmaktaydı. Köyün hâsılâtı 1520'de 562 akça; 1530'da 1177 akça; 1571'de ise 2214 akça idi.

55) Ulu-lorgaz²⁴²: II. Bâyezıd döneminde 27 h., 1 k., 4 m., 1 pir; 1520'de 1 imâm, 22 h., 1 k., 3 sipâhi-zâde; 1530'da 21 h., 2 m., 1 pir, 1 malûl, 2 sipâhi-zâdenin meskûn olduğu köyde; 1571'de ise 61 h., 8 k., 4 m., 1 pir mevcuttur. Buğday, arpa, bostan, yulaf, ceviz, erzen, mercimek, afyon zirâati yapılmakta, bağcılık, hayvancılık ve meyvecilikle uğraşılmaktadır. Köyde altışar ay çalışan iki değirmen mevcuttur. Bunlara yüzyıl sonunda bir değirmen daha eklenmiştir. Ayrıca köy sınırları dâhilinde Kızıl-depe, Hüseyin-alanı, Köşkler-yurdu, Küçük-ayverdi adlı yaylaklar bulunmaktadır. Köyün gelirleri ise II. Bâyezıd döneminde 2097 akça; 1520'de 2254 akça; 1530'da 2299 akça; 1571'de ise 6291 akça idi.

56) Üç-kavak²⁴³: II. Bâyezıd döneminde 1 h., 1 m., 6 kürekçi bulunan köyde, 1520'de ise herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Çünkü köy halkının bir kısmı çeşitli sebeplerden fevt olmuş, bâzısı da Kızılbaş'a katılmış ve köyü terk etmiştir. Bu sûretle köy bu tarihte hâriçten ekilmektedir. Buna rağmen çeltik arkı uzun zaman battâl kalmıştır. 1530'a gelindiğinde ise köye 5 h.nin yerleştiği dikkati çekmektedir. Köyde meskûn olanların sayısı 1571'de ise 3 h.dir. Buğday, arpa, soğan ve çeltik zirâati yapılan köyde, Üç-kavak adlı bir çeltik arkı mevcuttur. Köyün hâsılâtı II. Bâyezıd döneminde 1498 akça; 1520'de 1045 akça; 1530'da 300 akça; 1571'de ise 845 akça idi.

57) Yavı-kaşı ve Kara-öyük²⁴⁴: Hiçbir tarihte meskûn olmayan köyde gallât ve gayruhûdan; II. Bâyezıd döneminde 200 akça; 1520'de 375 akça; 1530'da 400 akça; 1571'de ise 1400 hâsıl elde edilmektedir.

58) Yaycı-kuyusu²⁴⁵: II. Bâyezıd döneminde 8 h., 3 sipâhi-zâde; 1520'de 5 h., 2

²⁴¹ BOA, TD 49, s. 905; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 223a-b.

²⁴² BOA, TD 45, s. 386; BOA, TD 49, s. 896; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 210a-b.

²⁴³ BOA, TD 45, s. 371; BOA, TD 49, s. 915; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 232b-233a.

²⁴⁴ BOA, TD 45, s. 397; BOA, TD 49, s. 918; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 203b.

²⁴⁵ BOA, TD 45, s. 403; BOA, TD 49, s. 929-930; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 230a.

k., 2 m., 9 sipâhi-zâde ve sipâhi-mütekâid; 1530'da 6 h., 1 divâne, 5 sipâhi-zâde; 1571'de ise 1 hatîb, 10 h., 3 k. mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, burçak, bostan zirâati yapılan köyde, hayvancılık ta uğraş alanıdır. Köy sınırları dâhilinde 1571'de bir de Kayadlı adlı yaylak bulunmaktadır. Köyün hâsılâtı II. Bâyezîd döneminde 682 akça; 1520'de 1524 akça; 1530'da 2000 akça; 1571'de ise 600 akçaydı.

59) Yedi-oluk ve Kızıl-kuyu²⁴⁶: Adına ilk kez 1530 tarihli defterde rastladığımız köyde, bu tarihte 5 h. bulunmaktadır. 1571'de ise 3 h., 1 k. mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, bostan zirâati yapılan köyün yekûn gelirleri 1530'da 205 akça; 1571'de ise 405 akça idi.

60) Yüreğir²⁴⁷: II. Bâyezîd döneminde 26 h., 4 k., 2 m.; 1520'de 37 h., 4 k., 11 m., 1 pir; 1530'da 1 imâm, 53 h., 7 m., 1 marîz, 1 pir; 1571'de ise 1 imâm, 66 h., 10 k., 3 m., 1 merd-i tîmâr, 4 muâfin mütemekkin olduğu köyde; buğday, arpa, yulaf, burçak zirâati yapılmakta, hayvancılık ve bağcılıkla uğraşılmaktaydı. Köy sınırları dâhilinde bir de kışlak bulunuyordu. Köyün hâsılâtı II. Bâyezîd döneminde 2036 akça; 1520'de 3964 akça; 1530'da 4994 akça; 1571'de ise 8500 akçaydı.

Bu köy günümüzde Yüreğil adıyla Dazkırı İlçesi sınırlarındadır.

2. Geyikler Kutlu-diğîn'e Tâbi Köyler

1) Çaycugaz²⁴⁸: 1520'de 8 h., 2 m., 1 pir bulunan köyde; 1530'da 5 h., 1 pir; 1571'de ise 5 h. mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, burçak, afyon, bostan zirâati yapılan köyde, bir de Küçük-oluk adlı yaylak bulunmaktadır. Köyün gelirler yekûnu 1520'de 2464 akça; 1530'da 1173 akça; 1571'de ise 2365 akçadır.

2) Çeltükci²⁴⁹: 1520'de 14 h., 2 m.; 1530'da 13 h., 1 pir, 1 divâne; 1571'de ise 10 h., 3 k., 1 muâf meskûndur. Buğday, arpa, yulaf, afyon, bostan, mercimek, burçak zirâati yapılan köyde, bağcılık ve hayvancılık ta yapılmaktadır. Köyün hâsılâtı 1520'de 4062 akça; 1530'da 3500 akça; 1571'de ise 4499 akçaydı.

²⁴⁶ BOA, TD 45, s. 395-396; BOA, TD 49, s. 930; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 218a.

²⁴⁷ BOA, TD 45, s. 389; BOA, TD 49, s. 928-929; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 196b-197a.

²⁴⁸ BOA, TD 49, s. 932; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 225a-b.

²⁴⁹ BOA, TD 49, s. 897-898; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 220a.

3) **Çerçin-ini**²⁵⁰: 1520'de 13 h., 1 k., 3 m., 1 muhassıl, 7 sipâhi-zâde; 1530'da 17 h., 1 m., 1 müstaid, 1 sâhib-i berât, 9 sipâhi-zâde; 1571'de ise 19 h., 4 k., 5 muâf, 1 sipâhi, 3 sipâhi-zâdenin mütemekkin olduğu köyde, buğday, arpa, nohud, yulaf, çörek otu, kepek, mercimek, bostan, burçak, afyon mahsûlâtı elde edilmekte, yine arıcılık, hayvancılık yapılmaktaydı. Köyün hâsılâtı 1520'de 4031 akça; 1530'da 2000 akça; 1571'de ise 4282 akça idi.

4) **Çoban-kuyusu**²⁵¹: 1520'de 4 h., 3 k., 3 kürekçinin mevcut olduğu köyde; 1530'da 11 h.; 1571'de ise 21 h., 5 k., 3 m., 1 müezzin mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, burçak, mercimek, bostan mahsûllerinin elde edildiği köyde, hayvancılık ta yapılmaktaydı. Ayrıca köyde, Gün-samsam, Ulu-çağı, Gündüz Ulu-çağı ve Eski Ulu-çağı yaylakları bulunmaktaydı. Köyün gelir yekûnu ise 1520 ve 1530'da 1475 akça; 1571'de ise 4161 akçadır.

5) **Donuz-deresi**²⁵²: 1520'de 7 h., 2 k., 1 m., 3 pir, 4 sipâhi-zâde; 1530'da 7 h., 1 pir, 7 sipâhi-zâde; 1571'e gelindiğinde ise 21 h., 4 k., 1 pir meskündür. Mahsûlât olarak buğday, arpa, yulaf, burçak, erzen, bostan, afyon elde edilen köyde, bağcılık ve hayvancılık yapılmakta, ayrıca bir değirmen ve çayır bulunmaktaydı. Köyün hâsılâtı 1520'de 2371 akça; 1530'da 1789 akça; 1571'de ise 2975 akçadır.

6) **Düden**²⁵³: 1520'de 1 imâm, 38 h., 2 k., 10 m., 1 müezzin, 2 sipâhi-zâde bulunan köyde; 1530'da 47 h., 4 m., 2 köprücü, 3 sâhib-i berât, 6 sipâhi-zâde; 1571'de ise 51 h., 9 k., 2 m. meskündür. Buğday, arpa, yulaf, burçak, bostan, afyon, mercimek, fık zirâati yapılan köyde, hayvancılık, arıcılık, bağcılıkla da uğraşılıyordu. Turgud-oğlu ve Gölcük adlı yaylakların bulunduğu köyde, ayrıca Derbend, Kızılca Yusuf ve Yenice-işık adlı hâssa çiftlikler mevcuttu. Köyün hâsılâtı ise tarihlere göre 1520'de 6961 akça; 1530'da 4033 akça; 6628 akça idi.

7) **Güdül**²⁵⁴: Köyde; 1520'de 8 h., 1 k., 3 m., 2 muâf, 2 sipâhi-zâde; 1530'da 9 h., 2 sipâhi-zâde; 1571'de ise 9 h., 4 k., 1 m., 3 sipâhi mütemekkindir. Buğday, arpa,

²⁵⁰ BOA, TD 49, s. 922-923; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 224a-b.

²⁵¹ BOA, TD 49, s. 920; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 219b.

²⁵² BOA, TD 49, s. 941-942; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 224b-225a.

²⁵³ BOA, TD 49, s. 907-908; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 220b-221a.

²⁵⁴ BOA, TD 49, s. 921-922; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 196b-197a.

yulaf, bostan, afyon, nohud zirâati yapılan köyde, bağcılık ve hayvancılık ile de uğraşılmaktadır. Yine köyde Kuyucak adlı yaylak bulunmaktadır. Köyün yekûn gelirleri ise tarihlere göre sırasıyla 1520'de 2000, 1530'da 1265 ve 1571'de 3685 akçadır.

8) Karaca²⁵⁵: 1520'de 1 h.nin bulunduğu köyde; 1530'da ise sipâhiye tâbi herhangi bir nüfus bulunmamaktadır. 1571'de ise 14 h., 1 m., 5 sipâhi-zâde mevcuttur. Buğday, arpa, yulaf, burçak, mercimek, afyon, bostan zirâati yapılan köyde, bir değirmen ve Gökçe-kuyu adlı yaylak mevcuttur. Köyün gelirler yekûnu ise 1520'de 352 akça; 1530'da 843 akça; 1571'de ise 4100 akça idi.

9) Konacı²⁵⁶: II. Bâyezid döneminde 8 h., 3 m., 2 sipâhi-zâde; 1520'de 2 k., 6 m., 4 sipâhi-zâde; 1530'da 13 h., 2 pir, 9 sipâhi-zâde; 1571'de ise 15 h., 5 muâf mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, mercimek, bostan mahsûlâtı elde edilen köyde, hayvancılık, arıcılık ve bağcılıkla da uğraşılmaktadır. Köyün hâsılâtı ise II. Bâyezid döneminde 887 akça; 1520'de 1657; 1530'da 2838; 1571'de ise 3134 akça idi.

10) Konacı diğer²⁵⁷: Adına ilk kez 1520 tarihli defterde rastladığımız bu köyde söz konusu tarihte, 3 h., 1 k., 1 m.; 1530'da 6 h., 1 m., 1 divâne, 2 sipâhi-zâde; 1571'de ise 22 h. mevcuttur. Buğday, arpa, yulaf, nohud, bostan ziyâreti yapılan köyün tarihlere göre hâsılâtı ise, 1520'de 595; 1530'da 349; 1571'de 1200 akçadır.

11) Moğolta-öyüğü²⁵⁸: 1520'de 6 h., 1 m., 1 malûl, 5 sipâhi-zâdenin bulunduğu köyde; 1530'da 11 h., 1 m., 1 malûl, 6 sipâhi-zâde; 1571'de ise 17 h., 4 k. meskündür. Buğday, arpa, yulaf, burçak, mercimek, bostan, afyon zirâati yapılan köyde, bağcılık ve hayvancılık ile de uğraşılmaktadır. Yine Boz-samed ve Turgudlar-yurdu adlı yaylaklar köy sınırları dâhilinde mevcuttur. Köyün hâsılâtı ise 1520'de 1816; 1530'da 1600; 1571'de 8594 akçaydı.

12) Moğolta-öyüğü diğer²⁵⁹: 1520'de 1 h., 1 m.in bulunduğu köyde; 1530'da 3 h., 2 m.; 1571'de ise 6 h. mütemekkindir. Buğday, arpa, yulaf, afyon yapılan köyün hâsılâtı 1520'de 1512 akça; 1530'da 938 akça; 1571'de ise 2094 akça idi.

²⁵⁵ BOA, TD 49, s. 944; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 196b-197a.

²⁵⁶ BOA, TD 45, s. 395-396; BOA, TD 49, s. 930; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 218a.

²⁵⁷ BOA, TD 49, s. 931; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 97; TK, KKA, TD 48, vrk. 217b-218a.

²⁵⁸ BOA, TD 49, s. 943; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 219a-b.

²⁵⁹ BOA, TD 49, s. 943-944; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 218b.

13) Nısf Ala-çayır²⁶⁰: II. Bâyezıd dönemi defterinde adına rastlanılmayan köyde, 1520'de 4 h., 2 k., 2 m., 4 sipâhi-zâde; 1530'da 5 h., 1 âmâ, 7 sipâhi-zâde; 1571'de ise 1 imâm, 13 h., 4 k., 1 muâf meskûndur. Köyde elde edilen mahsûller; buğday, arpa, burçak, yulaf, bostan, mercimektir. Yine bağcılık ve hayvancılıkla uğraşılan köyde, kızılılık için resim de alınmaktadır. Köyün gelir yekûnu 1520'de 895 akça; 1530'da 1344 akça; 1571'de ise 2109 akçadır.

14) Nısf Ala-çayır²⁶¹: 1520'de 3 h., 5 sipâhi-zâdenin meskûn olduğu köyde; 1530'da 2 h., 1 m., 6 sipâhi-zâde; 1571'de ise 9 h., 3 k., 1 malûl, 1 müezzin bulunmaktadır. Buğday, arpa, burçak, yulaf, bostan, mercimek, afyon mahsûllerinin elde edildiği köyün tarihlere göre hâsılâtı ise, 1520'de 889; 1530'da 1236; 1571'de 2080 akça idi.

15) Pınar-başı²⁶²: 1520'de 25 h., 4 k., 4 m., 2 sipâhi-zâde; 1530'da 28 h., 4 m., 1 sipâhi-mazûl; 1571'de ise 1 imâm, 19 h., 1 m., 1 sipâhi-zâdenin mütemekkin olduğu köyde; buğday, arpa, yulaf, burçak, afyon, nohud, bostan mahsûlleri elde edilmekte, hayvancılık ve arıcılık yapılmaktaydı. Ayrıca köyde bir hâssa çiftlik mevcuttu. Köyün hâsılâtı ise 1520'de 4868; 1530'da 4622; 1571'de 6022 akça idi.

16) Tuğrul²⁶³: Zaman zaman tahrir defterlerinde Dunrul olarak ta kaydedilmiş olan köyde, 1520'de 13 h., 1 k., 4 m., 1 hatîb, 1 malûl, 1 muâf, 6 sipâhi-zâde; 1530'da 22 h., 1 m., 1 malûl, 1 şeyh-i dervîş, 9 sipâhi-zâde; 1571'de ise 22 h., 1 âmâ, 1 pir meskûndur. Buğday, arpa, yulaf, mercimek, afyon zirâatinin yapıldığı köyde, hayvancılık, arıcılık, bağcılık ta uğraş alanıdır. Köyün gelir yekûnu ise 1520'de 3140; 1530'da 3188; 1571'de ise 7499 akçaydı.

16) Uşaklı²⁶⁴: Adına sâdece 1530 tarihli mufassal-icmal defterde rastladığımız köyde, bu tarihte herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Köyün hâsılâtı ise 456 akçadır.

²⁶⁰ BOA, TD 49, s. 906-907; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 218b.

²⁶¹ BOA, TD 49, s. 934; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 225b-226a.

²⁶² BOA, TD 49, s. 932-933; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 217b.

²⁶³ BOA, TD 49, s. 931; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 215b.

²⁶⁴ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96.

17) **Yaylık**²⁶⁵: II. Bâyezıd döneminde 8 h.; 1520'de 5 h.; 1530'da 6 h., 1 m., 1 müezzın, 1 muhassıl; 1 imâm, 21 h., 1 pir bulunmaktadır. Zirâi ürün olarak buğday, arpa, yulaf, bostan, burçak, nohud, mercimek elde edilen köyde, köyün adıyla aynı adlı bir de yaylak mevcuttur. Köyün hâsılâtı ise tarihlere göre; II. Bâyezıd döneminde 1668; 1520'de 2028; 1530'da 1470; 1571'de 2500 akça idi.

3. Mezraalar

1) **Akça-virân**²⁶⁶: İlk üç tarihte Geyikler'e tâbi olarak kaydedilen mezraa, 1571'de ise Homa'ya tâbi idi. Buğday ve arpa zirâati yapılan mezraanın hâsılâtı II. Bâyezıd döneminde 220; 1520'de 225; 1530'da 205; 1571'de 271 akçaydı.

2) **Bâbil-kuyusu**²⁶⁷: Payâmlu Karyesi nezdinde olan ve meskûn olmayan mezraanın hâsılâtı II. Bâyezıd döneminde 100; 1520'de 100; 1530'da 108.5; 1571'de ise 615 akçadır.

3) **Banâz**²⁶⁸: Adına 1520 ve 1530 tarihli defterlerde rastladığımız mezraa meskûn değildir. 1520'de 650 akça hâsılâtı olan mezraanın, 1530'daki hâsılâtı ise 850 akçaydı.

4) **Baş-alanı**²⁶⁹: Adına ilk kez 1571 tarihli defterde rastladığımız mezraa Kozcu Köyü yakınlarındadır. Bu tarihte mezraanın hâsılâtı 600 akçaydı.

5) **Bozca-öyük**²⁷⁰: Ulu-lorgas Köyü yakınlarında bulunan bu mezraada da herhangi bir reâyâ bulunmamaktadır. Köyün hâsılâtı ise 1520'de 150 akça; 1530'da 546 akça; 1571'de ise 1000 akçaydı.

6) **Çalı-virân**²⁷¹: 1530'da 270; 1571'de 350 akça hâsılâtı olan mezraada herhangi bir nüfus yoktur.

7) **Dümnaz**²⁷²: İki-başlı Köyü nezdindeki mezraada buğday, arpa, yulaf zirâati yapılmaktadır. Mezraanın hâsılâtı II. Bâyezıd döneminde 350 akça; 1520'de 436 akça;

²⁶⁵ BOA, TD 45, s. 402; BOA, TD 49, s. 929; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 216b-217a.

²⁶⁶ BOA, TD 45, s. 403; BOA, TD 49, s. 896; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 93; TK, KKA, TD 48, vrk. 199a.

²⁶⁷ BOA, TD 45, s. 397; BOA, TD 49, s. 929; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 235a.

²⁶⁸ BOA, TD 49, s. 909; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96.

²⁶⁹ TK, KKA, TD 48, vrk. 222b.

²⁷⁰ BOA, TD 49, s. 897; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 97; TK, KKA, TD 48, vrk. 199a.

²⁷¹ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 214b.

²⁷² BOA, TD 45, s. 398; BOA, TD 49, s. 911; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 95; TK, KKA, TD 48, vrk. 230b.

1530'da 250 akça; 1571'de ise 400 akçaydı.

8) Eymürlü²⁷³: Adına ilk kez 1520 tarihli defterde rastladığımız köyde, herhangi bir reâyâ meskûn değildi. Buğday, arpa, yulaf, burçak zirâati yapılan köyün gelir yekûnu 1520'de 454 akça; 1530'da 450 akça; 1571'de ise 2000 akçaydı.

9) Kara-koğa²⁷⁴: Adına sâdece 1520 tarihli defterle 1571 tarihli defterde rastladığımız mezraada her iki tarihte de nüfus bulunmamaktadır. 1520'de hâsılı olmayan köyün 1571'deki hâsılâtı ise 1149 akçaydı.

10) Kızı²⁷⁵: Sâdece II. Bâyezid defterinde mukayyed olan köy, İl-deniz Köyü yakınlarındadır. Hâsılâtı ise söz konusu köyün hâsılâtına dâhildir.

11) Kuru-oğlu²⁷⁶: Adına 1530 tarihli defterde rastlamadığımız, 1571 tarihli defterde ise Kozcu-oğlu olarak rastladığımız köyde iskân yoktur. II. Bâyezid döneminde 480 akça olan köyün hâsılı; 1520'de 410; 1571'de ise 1000 akçaydı.

12) Küçük-kırka²⁷⁷: Adına sâdece ilk üç defterde rastladığımız mezraada herhangi bir nüfus mütemekkin değildir. Mezraanın hâsılâtı II. Bâyezid ve 1520'de 160 akça; 1530'da ise 3034 akçadır.

13) Nohud-ovası²⁷⁸: 1530'da 420 akça; 1571'de ise 1511 akça olan mezraada her iki tarihte de nüfus yoktur.

14) Öküz-ahûru²⁷⁹: Boz-samed yörükünün zirâat ettiği bu mezraada nüfus yoktur. Hâsılâtı ise II. Bâyezid döneminde 200; 1520'de 200; 1530'da 141; 1571'de ise 800 akça idi.

III. HOMA KAZÂSİ PİYÂDE VE MÜSELLEM TEŞKİLÂTI

Bilindiği üzere, Osmanlıların askerî gücünü, bilhassa ilk devirlerde piyâde ve müsellemler teşkil ediyordu. İlk zamanlarda daha ziyâde gönüllü çiftçi halk içerisinde seçilen piyâde ve müsellemler, sefere gittikleri takdirde ve sefer süresince 2 akça ulûfe alıyorlardı. Lâkin bunlar Osmanlı ordu teşkilâtının, fütûhâtın yayılması ile birlikte geçirdiği değişiklikler yanında, yeniçeri (kapıkulu) teşkilâtının teşekkülü neticesinde,

²⁷³ BOA, TD 49, s. 940; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 229b.

²⁷⁴ BOA, TD 49, s. 898; TK, KKA, TD 48, vrk. 220a.

²⁷⁵ BOA, TD 45, s. 399.

²⁷⁶ BOA, TD 45, s. 401; BOA, TD 49, s. 896; TK, KKA, TD 48, vrk. 230b.

²⁷⁷ BOA, TD 45, s. 398; BOA, TD 49, s. 935; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96.

²⁷⁸ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 96; TK, KKA, TD 48, vrk. 222a.

²⁷⁹ BOA, TD 45, s. 398; BOA, TD 49, s. 902; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 94; TK, KKA, TD 48, vrk. 217a.

yavaş yavaş ehemmiyetlerini yitirmişlerdir. Bundan sonra, tasarruflarında bulunan çiftlikler mukâbilinde ordunun geri hizmet kıtalarını oluşturmak ve memleket içindeki mâden, tersâne, inşâat, nakliyât vs. hizmetlerde kullanılmak gibi vazîfeleri yapmaya başlamışlardır²⁸⁰. Piyâde ve müsellemler görev itibarıyla aynı statüye tâbi olmakla birlikte müsellemlerin atlı olarak sefere iştirak ettikleri ve yaya menşeli oldukları anlaşılmaktadır²⁸¹. Yayaların esas kaynağını yörükler ile köylerde oturan reâyâ teşkil etmekle birlikte, zamanla teşkilâtteki bozulma ile birlikte haymâne yâni başıboş kimselerin, bağışlanmış kulların, hattâ gayr-ı müslimlerin dahi kaydedildiği olmuştur²⁸².

Altı aylık nöbetler hâlinde sefere ve hizmete eşen piyâde ve müsellemler, ocaklar şeklinde teşkilâtlanmışlardır. Bir yaya ile yamakları tarafından tasarruf olunan bir çiftliğe mukâbil, belirli bir hizmet ile mükellef olan ve bunun karşılığı avâriz-ı divâniye ile tekâlif örfiyeden muâf bulunan *askerî* statüye tâbi bir yaya ile muhtelif sayıda yamaklardan mürekkep üniteye *ocak* adı verilmektedir²⁸³. Çoğunlukla Anadolu ve Rumeli eyâletlerinde teşkilâtlanmış olan piyâde ve müsellemlerin, kesif sûrette buldukları sancaklardan birisi de Kütahya Sancağı'dır. Giriş kısmında belirttiğimiz gibi Kütahya Sancağı defterleri içerisinde kazâmıza ait bilgilerin de olduğu 6 adet defter olup, bunlardan birisi 1545 tarihli Karahisâr-ı Sâhib piyâde ve müsellemler defteridir²⁸⁴. Bununla birlikte söz konusu defterde Kütahya'nın bâzı kazâlarındaki müsellemler de kayıtlı bulunmaktadır. Bunun sebebi ise piyâde ve müsellemlerin sancaklar bâzında ayrı teşkilâtlara sâhip olmasıdır. Nitekim, 1550-1551 tarihli bir sancak tevcih defterine göre Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib ve Hamîd Livâsı müsellemlerinin bir teşkilâtlandığı, buna mukâbil Kütahya Livâsı piyâdelerinin sâdece bu livânın adıyla teşkilâtlandığı

²⁸⁰ Bu teşkilât ile ilgili olarak bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, I, TTK yay., Ankara 1988, s. 1-2; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, I, Cem yay., İstanbul 1995, s. 327-331; Muzaffer Arıkan, *XV. Asırda Yaya ve Müsellemler Ocakları*, AÜDTCF, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1968; Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren yay., İstanbul 1990; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askerî Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, (Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA yay., İstanbul 1994, s. 337, 355-356.

²⁸¹ Umûmiyetle bu iki tâbirin birbiri yerine kullanıldığı kabul edilse de Kütahya Sancağı'nda yaya ve müsellemler için ayrı ayrı defterler tanzim edildiği görülmektedir.

²⁸² Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 143; Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 43, hüküm nr. 81.

²⁸³ aynı yer.

²⁸⁴ BOA, TD 237.

görülmektedir²⁸⁵. Buna göre defterlerden elde ettiğimiz neticeler, çeşitli tablolar vâsıtasıyla aşağıda gösterilmiştir.

Tablo XI: Homa Kazâsı'nda piyâdeler

Sene	Köy sayısı	Çiftlik sayısı	Yaya-yamak sayısı	Mürde	Gâib	Hâsıl
1466	4	25	122	-	-	-
1530-1531	2	22	140	67	13	3.127
1571	3	22	177	128	12	3.603

Tablo XII: Homa Kazâsı'nda müsellemler

Sene	Köy sayısı	Çiftlik sayısı	Yaya-yamak sayısı	Mürde	Gâib	Hâsıl
1545	19	28	114	69	7	6.170

Yukarıdaki icmâl tabloların tetkikinden anlaşılacağı üzere, 1466'dan 1571'e Homa Kazâsı'ndaki piyâdelerin, gerek çiftlik sayısı ve gerekse yaya-yamak sayısı bakımından arttığı görülmektedir. XVI. yüzyılda piyâde teşkilâtının ehemmiyetini yitirmesi yanında bu sayıların artışı dikkat çekicidir.

1466'da bir çiftlik, 1-5 yamaktan müteşekkil iken, mürde(=ölü) ve gâib sayıları belli değildir. Piyâdeliğin ehemmiyetini yitirdiği 1530-1531 ve 1571 tarihlerinde ise, bir çiftlik 1-8 ve 1-18 yamaktan mürekkebtir. Lâkin bunların büyük kısmını küçük çocukların oluşturduğunu belirtmeliyiz. Çünkü her iki defterde de piyâde yamaklarının isimlerinin altında, hizmete eşemeyecek kadar küçük olanların yaşları yazılmıştır. Bununla birlikte bu yaş sıralaması 1530-1531'de 4-15, 1571'de ise 1 yaş altıyla 25 arasındır. Ancak, bu tarihte 20 yaş üstü sâdece iki kişinin mevcudiyetine rağmen, defterlerde ekseriyetle *yarayınca eşer* tâbiriyle 1-16 yaş arasının kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu taktirde hizmete gitmenin taban yaşı 16'dır. Yine defterlerde bunların yaşlarının özellikle belirtilmesi, gerek ocakların tekâmülü ve hizmete eşebilecek yayaların sayılarının tespiti bakımından mühimdir. Nitekim aşağıdaki tablo, küçük yaştaki yamakların yaş durumlarına göre sayılarının tarihlere göre dağılımlarını göstermektedir.

Tablo XIII: Homa Kazâsı'nda piyâde nâ-reside yaş grupları ve âdetleri

sene	sagır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(16+)
1531	-	-	-	-	5	6	2	2	6	-	-	-	4	7	22	1	-	-
1571	6	3	2	4	4	6	3	4	3	5	6	4	4	3	1	2	1	2

Tablo XIV: Homa Kazâsı'nda müsellemler nâ-reside yaş grupları ve âdetleri

sene	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1545	3	5	6	1	3		1	1

²⁸⁵ Feridun Emecen-İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I", *Belgeler*, XIX/23, (1999), s. 64-65.

Piyâdelere ait tablodan anlaşılacağı gibi, yaş grupları arasında en fazla olanı, 1530-1531'de (14), 1571'de ise (5) ve (10) yaş gruplarıdır. Her iki tarihteki yaş gruplarını karşılaştırdığımızda ise; 1530-1531'de küçük yaştaki yamakların 4-8 ile 12-15 yaşları arasında toplandığı görülürken, 1571'de ise her yaş grubuna dağıldığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte küçük yaştaki yamakların yekûn yamak sayısına nispeti 1530-1531'de % 44, 1571'de ise % 36.5'tur. Bu husûs, kazâdaki yaya-yamak nüfusunun 1530-1531'de daha genç olduğuna delâlet etmektedir.

Müsellemelere ait tabloya baktığımızda ise yaş grupları (1) ile (8) arasında toplanmıştır. En fazla sayının olduğu yaş grubu ise (3) yaş grubudur. Küçük yaştaki yamak nüfusunun toplam yamak nüfusuna nispeti ise % 26.6'dır.

Bundan başka, 1530-1531 ve 1571 tarihli her iki piyâde defterinde ve 1545 tarihli müsellem defterinde *mürde* olarak kayd olanların *atık* ve *cedîd* şeklinde iki kategoride belirtildiği dikkati çekmektedir. Yine 1530-1531 tarihli defterde gâibler de aynı şekilde yazılmışlardır. Bu husûsların, hem eski tahrirdeki, hem de yeni tarihteki mürde ve gâiblerin belirlenmek istenmesinden ve bu sûretle yamakların sayısının daha doğru şekilde tespiti endişesinden kaynaklandığı sanılmaktadır.

Yine 1466 tarihli defterde dikkati çeken bir başka unsur ise, çiftlik adları ile yaya ve yamak adlarından bir çoğunun orijinal Türkçe adlar olmasıdır. Bu durumda kazâdaki piyâdelerin Türkmen-Yörük menşeli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu defterdeki yayaların bir çoğunun adının çiftlik adlarıyla aynı oldukları görülmektedir ki, bu da bu çiftliklerin söz konusu şahıslar tarafından kurulduğuna işâret etmektedir.

Piyâde teşkilâtında XVI. yüzyıldaki bir takım bozulmalara mukâbil teşkilâtın gittikçe ehemmiyetini yitirdiği vakit kaldırılmasıyla, Kütahya piyâdeleri 1582-1586'da yeni bir tahrire tâbi tutulmuşlardır. Bundan sonra artık çiftçi=reâyâ statüsüne dâhil olmuş bulunan sipâhilerin bu tarihteki durumları ise şöyle bir vaziyet arz etmekteydi:

Hâne = 172; *Mücerred* = 56; *Pir ve marîz* = 8; *Sipâhi*, *sipâhi-zâde* ve *bâzdâr* = 5; *Meremmetçi* = 24; *Köy sayısı* = 17; *Çiftlik sayısı* = 41; *Çiftlik dönüm miktarı* = 3247; *Hâsıl* = 79111.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, çiftliklerin tîmâra verilmesi sebebiyle, çiftlik sayıları ve dönüm miktarları artmış, piyâdeler de çift, bennâk, mücerred vs. şeklinde tavsif edilerek, çiftliklerinin bağlı buldukları köylere tâbi yazılmışlardır.

Piyâde ve müsellemler çiftliklerinin bulunduğu köyler daha önce açıkladığımız üzere (a) ve (b) kategorisine giren, haklarında tafsilâtı bilgi verdiğimiz köyler olmakla birlikte, sâdece bu çiftliklerin bulunduğu (d) kategorisine giren köyler de mevcuttur. Nitekim Atmaca bu kâbil köylerdendir. Piyâde ve müsellemler çiftlikleri Homa Kazâsı dâhilinde tek bir idarî ünite hâlinedirler. Bu ünitenin başında ise bir *ser-piyâde* bulunmaktadır. Teşkilâtın kaldırılmasıyla beraber bu husûsî idarî ünite lağv edilmiş ve çiftlikler kazâdaki normal idarî üniteye göre yazılmışlardır.

Piyâde ve müsellemlerin buldukları çiftliklerden bâzılarının zamanın şartları neticesinde yamak sayısı ve zirâî kapasite bakımından azaldıkları, hattâ mevkûf kaldıkları görülmektedir. Böyle durumlarda yamak sayısı veyâ zirâî kapasitesi azalmış ya da mevkûf kalmış çiftliklerin sonraki tahrirlerde diğer çiftliklere ilhâk olduğu, bilhâssa defterler tetkik edildiğinde daha iyi sûrette görülmektedir.

Birbirlerine yamak yazılmak sûretiyle, hizmet vukû buldukça altışar aylık dönemlerde hizmete giden²⁸⁶ Homa piyâdelerinin ne gibi vazîfeleri yerine getirdiğine gelince; bu husûsta etraflıca bir araştırmamız olmamıştır. Lâkin defterlerdeki bilgilerden Homa piyâdelerinden bâzılarının, kazâ sınırları dâhilindeki İshak Paşa Köprüsü'nün meremmetine ve Homa ile Geyikler arasında Akdağ'da bulunan Düzbel Derbendi'nin muhâfazasına memûr oldukları anlaşılmaktadır.

Bu ve benzeri hizmetleri yerine getirmelerine rağmen piyâde çiftlikleri, Kütahya Sancağı piyâde teşkilâtının ref' edildiği 1582-1586 tarihleri arasında kaldırılmış ve daha önce de söylediğimiz gibi çiftlik arazileri ve piyâdeler tîmâra tahsis edilmiştir.

IV. KONAR-GÖÇER ZÜMRELER: YÖRÜKLER

XI-XIII. yüzyıllarda Türkistan, Horasan ve Azerbaycan taraflarından Anadolu'ya büyük kitleler hâlinde göç eden Türklerin büyük bir çoğunluğunu Oğuz veyâhût Türkmen adıyla bilinen göçebeler oluşturuyordu²⁸⁷. Bunlardan, genellikle Anadolu'da Kızılırmak'tan batıda Marmara ve Ege denizlerine kadar uzanan coğrafya ile Rumeli'de yaşayan, hayvancılıkla uğraşan, yaylak-kışlak mahalleri arasında mevsimlere göre yer değiştirenleri *yörük* olarak bilinmekteydi²⁸⁸. Bunlar yaylak-kışlak mahalleri arasında

²⁸⁶ Piyâdelerin ne şekilde hizmete eşdikleri hakkında bkz. Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 149-151.

²⁸⁷ Oğuzların Anadolu'ya göçleri husûsunda bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1992.

²⁸⁸ Yörük lafzıyla ilgili olarak bkz. Aynı Yazar, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye, ve Irak'da Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", *İFM*, XI/1-4, (1952), s. 511-522; Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlad-ı Fâtihân*, İÜEF yay., İstanbul 1957, s. 1-9; Salâhaddin Çetintürk, "Osmanlı

sürekli bir hareket hâlinde olduklarından *göçebe* olarak adlandırılmakta iseler de, tam bir göçebe hayat tarzı içinde olmadıklarından²⁸⁹, resmî vesikalarda *konar-göçer*, *göçer-evli*, *göçer-evliler*, *göçerler*, *göçer-yörük* ve *konar-göçer yörük* gibi şekillerde zikredilmiştir²⁹⁰.

Osmanlı dönemindeki bâzı göçebe gruplarının isimlerinden anlaşılacağı üzere, Halep, Şam, Ankara, Bolu ve Kütahya gibi yaşadıkları vilâyetlerin adları verilmiştir. Bâzı göçebe grupları ise, Osmanlı tâbiyetine girmeden önce mensup oldukları Dulkadirli, Dânişmendlü gibi beyliklerin adını almışlardır. Bâzısı da Eski-il, Yeni-il, Boz-ulus ve Kara-ulus gibi *il* ya da *ulus* adlarıyla anılmaktaydılar. Ancak bunlar büyük göçebe gruplar olup, bunların dışında muhtelif sancak ve kazâlarda yaşayan göçebe grupları da mevcuttu ki bunlar, nüfus bakımından az ve perâkende idiler. Bunların nüfusça az ve perâkende olmalarından dolayı müstakil bir idarî-malî statü içine alınmadıkları, bunun yerine yaşadıkları sancak veyâ kazâdaki idarî-malî statüye tâbi oldukları anlaşılmaktadır²⁹¹.

Konar-göçer halk, üzerinde buldukları toprakların ayrıldığı şekle göre tîmâr, zeâmet veyâ hâs reâyâsı olarak bulunuyordu. Adet-i ağnâm, kışlak ve otlak resmi dışında bir kısım vergileri ödemekle mükellef²⁹² konar-göçer grupları arasında sosyal yapı bakımından bâzı farklılıklar olmasına rağmen, bunlarda sâdece iki temel kurumu görmek mümkündür: *Aile* ve *cemâat*. Bizim tetkik mevzûmuz olan kazâda ise sâdece cemâat kurumu söz konusudur.

Cemâat, hemen hemen bütün konar-göçer teşekküllerin temel yapısı idi. Birbirleriyle uzak veyâ yakın akraba olan ve birbirlerini oldukça iyi tanıyan, 10 ile 80 arasında, bâzen 100'ün üzerinde hânedan müteşekkil cemâatlerin başında idâreci olarak, o cemâat içerisinde seçkinleşmiş olan bir ailenin reisi olan *kethüdâ* bulunmaktaydı. İdarî bakımdan bir kethüdâ tarafından temsil edilen cemâatlerde, nüfusun fazlalığına mukâbil birden fazla kethüdâ olabilirdi. Aşiret ihtiyârlarının isteği, boy beyi ve voyvodanın

İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *AÜDTCFD*, II, (1943), s. 107-110; Bunlara ilâveten M.A. Erdoğan yürük lafzının XVI. yüzyıl sonlarında zirâat ehli olan, zirâatle uğraşan, bağlar ve bahçeler edinen ve hattâ ticâretle uğraşan kişiler için de kullanıldığını belirtmektedir. *Bkz.* Mehmet Akif Erdoğan, "Karaman Vilâyeti Kânunnâmeleri", *OTAM* 4, (1993), s. 494-496.

²⁸⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren yay., İstanbul 1987, s. 13.

²⁹⁰ İlhan Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu Göçebelerin İdarî ve Sosyal Yapısı", *TED*, nr. 15, (1997), s. 254-255.

²⁹¹ Aynı Makale, s. 257-258; Aynı Yazar, "Osmanlı Devrinde Konar-göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dâir Bâzı Mülâhazalar", *TED*, XIII, (1987), s. 196-197.

²⁹² Orhonlu, *a.g.e.*, s. 16, 23-26.

hükümete arzı mucibince hükümetten gelen berât ile tâyin olunan kethüdâlık makâmı, kişi güvenilir, vazifeye layık ve vergi toplamaya muktedir olduğu hâllerde babadan oğula veyâ kardeşe de geçebiliyordu. Kethüdâların temel vazifesi ise, vergi toplamak, uhdelerinde bulunan aşiretlerin nizâmını sağlamak, tahririn yapılacağı zaman emirlere yardımcı olmaktı²⁹³.

Bu genel izâhattan sonra Homa Kazâsı'ndaki konar-göçer teşekküllere gelince bunlar, kazâ dâhilinde yaylak-kışlak hayatı yaşayan, hayvancılıkla uğraşan, bir kısmı kendine yetecek ölçüde zirâat yapan ve kazânın idarî-malî statüsüne tâbi küçük yörük cemâatleriydi. Bu cemâatlerin adları ise; Engerekler, Tuzcuyân, Külef, Hâs nâm-ı diğer Sünnetçi²⁹⁴, Yakub-ece, Köpek-oğlanları ve Beğlü-oğlu, Mâl(?), Gediklü, Karacaşeyhlü, Bayâd, Gözsüzler, Harhır ve Homa'dır. Bunlardan başka adına sâdece 1530 tarihli mufassal-icmâl defterde rastladığımız Kapak adlı bir yörük cemâati daha bulunmaktadır ki, bu cemâat Kütahya yörüklerine dâhildir²⁹⁵. Bu konar-göçer teşekküllerin nüfus durumları tarihlere göre, icmâlen şöyle bir durum arz etmektedir:

Tablo XV: Homa Kazâsı'ndaki yörük teşekküllerinin nüfus vaziyetleri

	cemâat sayısı	hâne	mücerred	kethüdâ	imâm, hatib, müezzin	muhassı l	pir, duâcı, sâhib-i berât, âmâ, kötürüm, mecnûn	sipâhi, sipâhi-zâde, merd-i tîmâr
II. Bâyezîd	10	518	30	-	7	1	1	-
1520	13	701	184	1	5	6	28	-
1530	14	1.056	163	2	6	-	22	-
1571	13	1.339	-	-	11	2	12	6

Görüldüğü üzere, bunların nüfusları hâne bâzında yaklaşık bir yüzyıl içerisinde % 158.5 nispetinde artmıştır. Mücerred sayısı ise II. Bâyezîd dönemine oranla 1520'de % 513 nispetinde artmış, on sene zarfında 1530'da ise biraz azalmıştır. Mücerredlerin sayısı 1571'de belirtilmediği için vaziyetleri hakkında bir bilgimiz yoktur.

Cemâatların iktisadî hayatlarına baktığımızda ise hayvancılığın bunların hayatında önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ödedikleri vergilerin tamamına yakını resm-i ganem teşkil etmektedir²⁹⁶. Bununla birlikte bu konar-göçer

²⁹³ Şahin, "Anadolu Göçebeleri", s. 260-262; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, "Bozulmuş Türkmenleri 1540-1640"*, Bilge yay., Ankara 1997, s. 113-114; İlhan Şahin, "Osmanlı İmparatorluğunda Konar-göçer Aşiretlerin Hukûkî Nizâmları", *Türk Kültürü*, XX/227, (Mart 1982), s. 285-294; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK yay., Ankara 1997, s. 14-25.

²⁹⁴ Bu yörük cemâatinin adı 1571 tarihli mufassal tîmâr defterinde ise "Yörükân-ı Hâs nâm-ı diğer Başmakçı" şeklinde geçmektedir. Bkz. TK, KKA, TD 48, vrk. 199a.

²⁹⁵ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I, s. 23.

²⁹⁶ Ancak konar-göçer teşekküllere ait vergi kalemlerinde tüm vergi gelirlerinin tek kalem altında zikredilmesinden ötürü koyun sayısını tespit etmek mümkün olamamıştır.

zümreler içerisinde bâzı kimselerin az da olsa zirâatle uğraştıkları, bunun karşılığı olarak ta çift, nîm-çift, bennâk resmi ödedikleri görülmektedir. Yine bu cemâatler içerisinde bulunan imâm, müezzin, hatib, kethüdâ, muhassıl vb. devletin resmî görevlilerinden bâzılarının da bu vergilere tâbi oldukları dikkati çekmektedir ki, bu husûs bunların da zirâatle uğraştıklarından olsa gerektir.

V. KAZÂNIN GENEL NÜFUS DURUMU

Şimdiye kadar verdiğimiz bilgiler, Homa Kazâsı'ndaki iskân merkezlerindeki çeşitli zümrelerin nüfus yapısını, hukukî, iktisadî ve idarî statüleri hakkındadır. Kır yerleşmeleriyle ilgili bu tespitlere, Homa ile Geyikler şehirlerinin nüfuslarının da eklenmesiyle, Homa Kazâsı'nın yekûn nüfusuna dâir tahminî bir rakam elde etmek mümkün olacaktır ki, bunu aşağıda tablo ve şemâlar hâlinde izah etmeye çalıştık.

Tablo XVI: Homa Kazâsı'nın tarihlere göre hâne ve mücerred olarak toplam nüfusu

Zümreler		Hâne				Mücerred			
		II. Bâyezîd	1520	1530	1571	II. Bâyezîd	1520	1530	1571
Çiftçi= Köylü reâyâ	Muâf olmayan	1.121	814	980	1.642	77	196	143	52
	Muâf	98	268	278	366	-	-	-	-
	Toplam	1.219	1.082	1.258	2.008	77	196	143	52
Konar-göçerler	Yörük	518	701	1.075	1.339	30	184	167	-
	Muâf	9	40	30	32	-	-	-	-
	Toplam	527	741	1.205	1.371	30	184	167	-
Şehirli	Muaf olmayan	151	159	207	498	8	32	30	5
	Muâf	18	32	22	45	-	-	-	-
	Toplam	169	191	229	543	8	32	30	5
Piyâde = Yamak		71*	60**	58	115	59*	55**	55	63
Sipâhi		40	62	60**	74	-	-	-	-
Yekûn		2.026	2.076	2.810	4.111	174	412	395	120

*Bu rakamlar, II. Bâyezîd döneminde Homa Kazâsı'na ait bilgilerin olduğu bir piyâde defteri olmadığından 1466 tarihli piyâde defterine göre tespit edilmiştir.

** Bu rakamlar diğer defterlere bakılarak tahminî olarak verilmiştir.

Yukarıdaki tablodan her ne kadar, Homa Kazâsının nüfus vaziyeti hakkında bir fikir elde etmek mümkünse de, tablodaki rakamların yine de, bölge nüfusunun bugün ile mukâyessesine imkân sağlamak ve neticelerin şemaya aksettirmek bakımından husûsî bir işleme tâbi tutulması gerekmektedir. Buna göre muâf olsun veyâ olmasın *hâne*yi “5” katsayısı ile çarparak²⁹⁷, elde ettiğimiz rakamlara mücerredleri eklemek sûretiyle,

²⁹⁷ Hânenin kaç kişiden oluştuğu husûsu oldukça tartışmalıdır. Bâzıları, bu husûsta bölgelerin vaziyetlerine göre çeşitli rakamlar vermektedirler (Bu konuda ileri sürülen rakamlar hakkında bkz. Nejat Göyünç, “«Hâne» Deyimi Hakkında”, *IÜTD*, XXXII, (1979), s. 332-334). Bununla birlikte bir çok araştırmacı bir hânenin kaç kişiden mürekkep olduğu husûsunda Ö.L. Barkan'ın teklif ettiği “5”

kazânın II. Bâyezıd, 1520, 1530 ve 1571'de nüfusunu yaklaşık olarak ortaya koymak mümkündür. Nitekim aşağıda, yukarıdaki detaylı tabloda (Tablo XVI) yer alan bilgiler az önce bahsettiğimiz şekilde husûsî bir işleme tâbi tutularak yaklaşık nüfus ortaya konmuş, nüfus artış yüzdeleri ve zümrelerin birbirine oranları belirtilmiştir.

Tablo XVIIa: Homa Kazâsı'nın tahminî nüfusu, artış oranı, zümrelerin birbirlerine göre dağılımı*

Zümreler	II. Bâyezıd		1520		Nüfus artış oranı	1530		Nüfus artış oranı	1571		Nüfus artış oranı
	Nüfus	Toplam nüfusa oranı	Nüfus	Toplam nüfusa oranı		Nüfus	Toplam nüfusa oranı		Nüfus	Toplam nüfusa oranı	
Çiftçi = köylü	3.888	% 59	3.834	% 49.1	(-) % 1.4	4.203	% 43.7	% 9.2	6.180	% 48.7	% 47
Konar-göçerler	1.671	% 25.2	2.775	% 35.5	% 66.1	4.116	% 42.8	% 48.3	4.113	% 32.4	(-) % 0.7
Şehirli	531	% 8	669	% 8.6	% 26	777	% 8.1	% 16.1	1.648	% 13	% 112
Piyâde = Yamak	390	% 6	345	% 4.4	(-) % 11.5	339	% 3.5	(-) % 1.7	534	% 4.2	% 57.5
Sipâhi	120	% 1.8	186	% 2.4	% 55	180	% 1.9	(-) % 3.2	222	% 1.7	% 23.3
Toplam	6.600	100	7.809	100	% 18.3	9.615	100	% 23.1	12.697	100	% 32

* Nefer sayısı "3" katsayısı çarpılarak yapılan nüfus hesaplaması

Tablo XVIIb: Homa Kazâsı'nın tahminî nüfusu, artış oranı, zümrelerin birbirlerine göre dağılımı*

Zümreler	II. Bâyezıd		1520		Nüfus artış oranı	1530		Nüfus artış oranı	1571		Nüfus artış oranı
	Nüfus	Toplam nüfusa oranı	Nüfus	Toplam nüfusa oranı		Nüfus	Toplam nüfusa oranı		Nüfus	Toplam nüfusa oranı	
Çiftçi = köylü	6.172	% 60	5.606	% 50.3	(-) % 9.2	6.433	% 44.5	% 14.7	10.092	% 48.8	% 56.8
Konar-göçerler	2.665	% 25.8	3.889	% 45.9	% 31.4	6.192	% 42.9	% 59.2	6.855	% 33.2	% 10.7
Şehirli	850	% 8.2	987	% 8.9	% 16.1	1.175	% 8.1	% 19	2.720	% 13.2	% 131.4
Piyâde = Yamak	414	% 4	355	% 3.2	(-) % 14.2	345	% 2.4	(-) % 2.8	638	% 3	% 84.9
Sipâhi	200	% 2	310	% 2.7	% 55	300	% 2.1	(-) % 3.3	370	% 1.8	% 23.3
Toplam	10.301	100	11.147	100	% 8.1	14.445	100	% 29.6	20.675	100	% 30.1

* Hâne sayısı "5" katsayısı ile çarpılmış, çıkan rakama mücerredler ilâve edilmiştir.

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere, her iki hesaplama yöntemine göre tüm tarihlerde çiftçi = köylü nüfusu en kalabalık zümreyi teşkil etmektedir. Ardından konar-göçer zümre gelmektedir. Çiftçi = köylü zümresinin artış oranı ilk hesaplama

katsayısını ("Tarihi Demografi Araştırmaları", s. 11-12) kabul ederken (Meselâ bkz. Göyünç, *Mardin Sancağı*, s. 86; Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 137; Emecen, *Manisa Kazası*, s. 156; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s. 237), bazı araştırmacılar da defterlerdeki hâne ve mücerred hiçbir katsayı ile çarpılmadan da bir fikir verebileceğini belirtmişlerdir (Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, EÜ Edebiyat Fakültesi yay., İzmir 1988, s. 74; Yuza Nagata, "16. Yüzyılda Manisa Köyleri, 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Ait Bir Tahrir Defterini İnceleme Denemesi", *İÜTD*, XXXII, (1979), s. 737). Ancak yukarıda bahsettiğimiz üzere rakamların daha iyi anlaşılmasını sağlamak için hânenin "5" katsayısı ile çarpılması tarafımızdan esas alınmıştır.

yöntemine göre % 1.4 ile % 47, ikinci yönteme göre % 9.2 ile % 56.8 arasında değişmektedir. Konar-göçerlerde ise artış oranı ilk tabloya göre % 0.7 ile 66.1, ikinci tabloya göre % 10.7 ile 59.2 arasındadır. Konar-göçerlerde 1530'a kadar yüksek oranlarda olan artış oranının 1571'de oldukça düştüğü görülmektedir. Bunun sebebi, muhtemelen yörük teşekküllerin yerleşik hayata geçmiş olmalarıyla ilgilidir. Zirâ 1530'a oranla 1571'de çiftçi = köylü nüfusunun büyük oranda arttığı görülmektedir. Yine kazâ nüfusunun tarihlere göre ilk tabloda % 43.7 ile 59, ikinci tabloda % 44.5 ile 60 arasında değişen kısmını teşkil etmesi, kazâdaki nüfusun büyük bir çoğunluğunun kır kesiminde yaşadığına delâlet etmektedir. Öte yandan her iki durumda da, 1530-1571 devresinde nüfus artışının % 30 ile 32 dolaylarında kalması Manisa Kazâsı ile benzerlik göstermekte ve bu durum Emecen tarafından da işaret olunduğu üzere Fernand Braudel'in XVI. yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz havzası için öngördüğü büyük ölçülü nüfus artışlarıyla uyuşmamaktadır²⁹⁸.

²⁹⁸ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 157.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HOMA KAZÂSÎ'NİN ZİRÂÎ BÜNYESİ VE TOPRAK İDÂRESİ

I. ZİRÂÎ BÜNYE

A) KAZÂNIN GENEL ZİRÂÎ ÖZELLİKLERİ VE EKİLEBİLİR TOPRAK DURUMU

Ekonomisinin temelini tarımın teşkil ettiği ve halkının büyük bir kesiminin geçimini zirâatten sağladığı Osmanlı Devleti'nde, Rumeli ve Anadolu'da geniş zirâat sahaları mevcuttu. Balkanlar'daki zirâat sahaları bir yana, Anadolu'daki verimli toprakların büyük kısmı ise Batı Anadolu'da bulunmaktaydı. Coğrafi özellikleri sebebiyle tarım için oldukça elverişli olan Batı Anadolu'nun en iç kesiminde ise tetkik mevzûmuz olan Homa Kazâsı yer almaktaydı ve verimli zirâat sahalarına sâhipti. Büyük Menderes Nehri ve buna bağlı kollardan su ihtiyacının karşılandığı tarım alanları, kazâyı çevreleyen dağlar arasında uzanmaktaydı²⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılda tahrir defterlerinden anladığımız kadarıyla zirâat sahalarının, tasarruf şekilleri, miktar ve ölçülerine göre, bir takım isimlerle belirtildiği görülmektedir. Buna göre kır kesiminde toprak ile uğraşan halkın elinde bulunan zirâat sahaları *çift* (*çiftlik*), *nîm-çift*, *zemîn* şeklinde adlandırılmıştır. Çiftlik, XVII. yüzyılda büyük mâlikânelerin ortaya çıkışına kadar, nadas ve ekim işlerinin bir çift öküzle yapılabildiği büyüklükte, muayyen miktarda tahıl ekimine müsâit zirâî işletme şeklinde kabul edilmektedir³⁰⁰. Çiftlikler tahrir defterlerinde, sipâhiye tâbi reâyâ=çiftçinin ismi altında, elindeki toprak miktarına göre, bir çift (ج), iki çift (ج ج),

²⁹⁹ Bu konuda *Birinci Bölüm'e* bkz.

³⁰⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *İA*, III, s. 392; Halil İnalçık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos 1989*, Ankara 1990, s. 1, 4-5; Aynı Yazar, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Edt. Çağlar Keyder-Faruk Tabak), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1998, s. 18-19.

nâdiren üç çift (ح ح ح); bir çiftten az olduğu taktirde yarım çift (نیم) şeklinde belirtilmektedir. Bir çiftliğin ölçüsü ise, bölgenin coğrafi husûsiyetine ve toprağın kabiliyetine göre farklılıklar arz etmekteydi. *Alâ*, *evsât* ve *ednâ* olarak nitelendirilen ve ölçüleri sancak kânunnâmeleri ile belirlenmiş bu toprak parçaları Batı Anadolu için genelde 60 ile 150 dönüm arasında değişmekteydi³⁰¹. Kütahya Sancağı'nda ise bu ölçüler 60 ile 120 dönüm arasıydı. Nitekim Kütahya Sancağı'nda *alâ* yer 60 dönüm, *evsât* yer 80 dönüm, *ednâ* yer ise 120 dönümdü³⁰².

Diğer taraftan, reâyâ tasarrufundaki bu topraklardan başka, doğrudan doğruya sipâhinin elinde bulunan ve bir çiftlik kadar yeri ihtivâ eden toprak parçaları mevcuttur ki, bunlar da *hassa çiftlik* şeklinde tasvir olunmuştur³⁰³. Sipâhinin boş toprakları kendi üzerine çekmek istemesi³⁰⁴ dolayısıyla ortaya çıkan ve ehemmiyetini gittikçe yitiren *hassa çiftlikler*, bilhâssa XVI. yüzyılın ikinci yarısında sayı bakımından oldukça azalmıştır³⁰⁵. Barkan, bu husûsu XVI. yüzyılda uzun süren seferler sebebiyle sipâhinin toprağıyla ilgilenememesine bağlamaktadır³⁰⁶. Buna karşı İnalçık ise, sipâhinin raiyyet topraklarını kendi topraklarına eklemeye çalıştığını, buna karşı devletin bir çok *hassa çiftliği* raiyyet çiftliğine çevirme yoluna gittiğini belirtmektedir. Her iki varsayıma da değinen Emecen ise devletin, askerî gâyelere ilâveten iktisadî gâyelerle de reâyânın lehine, sipâhilerin bilfiil toprak sâhibi olmalarına engel olduğu sonucuna varmıştır³⁰⁷.

Bunların dışında, tahrir defterlerinde *zemîn* adı verilen toprak parçalarına tesâdüf edilmektedir ki, bunlar hâsıdan ayrı sâhiplerinin isimleriyle zikredilmekteydi. *Zemînler* bir çiftten büyük olabilecekleri gibi, *cerîb* gibi çok küçük bir toprak parçası da olabilirdi. Bu tür toprak parçalarının bâzısı köy raiyyetinin elinde bulunmakla birlikte, büyük bir kısmı köye hâriçten gelip zirâat yapan kimselerin elindeydi ki, raiyyeti olmayan veyâ çok az olan köylerde bu tür toprak parçalarına daha ziyâde rastlanmaktadır³⁰⁸. Bunlara ilâveten, kanunnâmelerde belirtildiği üzere *zemîn* resminin

³⁰¹ Barkan, *a.g.m.*, s. 392; Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren yay., İstanbul 1998, s. 37-38.

³⁰² 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu I, s. 11.

³⁰³ Barkan, *a.g.m.*, s. 393-394.

³⁰⁴ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 224.

³⁰⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, Gözlem yay., İstanbul 1980, s. 756-757.

³⁰⁶ Aynı Yazar, "Tımar", *İA*, XII/1, s. 305.

³⁰⁷ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 224.

³⁰⁸ Aynı Eser, s. 224-225.

iki dönüme bir akça alındığından³⁰⁹ yola çıkılarak, bu tip toprak parçalarının dönüm olarak karşılıklarını bulmak mümkün olabilmektedir. Nitekim aşağıdaki tabloda yer alan zemîn diye nitelendirilen toprak parçalarının dönüm karşılığı bu sûretle hesaplanmıştır.

Zemînler dışında bir de husûsî çiftlikler bulunmaktadır ki, bunlardan da kazâmız dâhilinde mahdût sayıda mevcuttur.

İşte tüm bu açıklamaya çalıştığımız toprak parçalarının husûsî bir sûrette hesaplanmasıyla kazâdaki zirâate kâbil toprakların en az ne kadar olduğunu tespit etmek mümkündür.

Tablo XVIII: Homa Kazası'nda zirâate tahsis olunan en az toprak miktarı*

	II. Bâyezîd		1520		1571	
	çiftlik sayısı	dönüm karşılığı	çiftlik sayısı	dönüm karşılığı	çiftlik sayısı	dönüm karşılığı
Reâyâ çiftliği	363.5	29.080	372.5	29.800	428	34.240
Hassa çiftliği	-		1	80	-	
Husûsî çiftlik	1	80	2	160	8	640
Ortakçı çiftliği	-		3	240	-	
Zemîn(dönüm olarak)		424		3.696		42.174
Yekûn		29.584		33.976		77.054

* Bir çiftlik; kazâ topraklarının verimliliği ve asgarî bir netice aksettirebilmek amacıyla 80 dönüm olarak kabul edilmiştir.

Üstteki tabloda yer alan dönüm miktarlarını, piyâde çiftlikleri miktarlarıyla birleştirdiğimizde ise şöyle bir durum arz etmektedir.

Tablo XIX: Homa Kazası'nda zirâate kâbil asgarî toprak miktarı

Seneler	Toplam dönüm miktarı	Hektar olarak karşılığı
II. Bâyezîd	29.584	3.000 hektar
1520	33.976 + 2.068* = 36.044	3.600 hektar
1571	77.054 + 2.790* = 79.844	8.000 hektar

* İşareti, piyâde çiftliklerine ait dönüm miktarlarını göstermektedir. Ancak, II. Bâyezîd döneminde Homa Kazası'na ait bilgileri içeren bir piyâde defteri bulunmadığından ve en yakın tarihli olan 1466 tarihli defterde de piyâde çiftliklerinin hâsılâtlarına dâir herhangi bir bilgi bulunmaması sebebiyle bu kısma ait bilgi tespit edemedik. Yine 1520 tarihiyle ilgili olarak, bu tarihte de herhangi bir piyâde defteri olmadığından en yakın tarihli defter olan (1531) TD 447'deki bilgileri kullandık.

Her iki tabloda yer alan rakamlar, zemîn resminin bâzen diğer vergilerle birlikte yazılması, bağıcılığa tahsis edilen arâzilerin ve bennâklerin elinde bulunan toprak parçalarının tam olarak bilinmemesi sebebiyle tahminî bir sonucu aksettirmektedir.

Defterlerdeki bilgilerden anlaşıldığına göre, Homa Kazası'ndaki zirâat sahalarının daha ziyâde bugünkü Dinar ile Çivril önünde uzayıp giden ova üzerinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Dağ köylerinde zirâate kâbil sahalar ise hâliyle daha azdır. Zirâat

³⁰⁹ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu I, s. 11.

sahalarının sulamasına gelince; bu husûs ile ilgili defterlerde sarîh bilgiler bulunmamaktadır. Ancak, çok miktarda su gereken çeltik tarlaları için *nehr-i çeltik*lerin açılmış olduğu göz önüne alınır, yine pınar ve kaynak sularından istifade edildiği³¹⁰ düşünülürse, bu ihtiyâcın nasıl giderildiği az çok anlaşılır. Bununla birlikte pek çok köyde değirmenlerin mevcudiyeti, köy yakınlarında genelde su kaynaklarının bulunduğunu akla getirmektedir.

Bunlardan başka, defterlerde bağ, harîm gibi miktarları hakkında yeterince bilgi bulunmayan küçük zirâat alanlarının varlığı görülmektedir ki, buraları muhtemelen, köy hudûtları dâhilinde, ekseriyetle reâyânın kendi ihtiyâcını karşılamak amacıyla sebze yetiştirdiği küçük tarlalar veyâhût evleri önündeki bahçelerdir³¹¹.

B) ZİRÂÎ KESİMDE ÇALIŞANLARIN HUKUKÎ STATÜLERİ

Az önce bahsettiğimiz zirâat sahalarında çalışanlar ise; hâs, zeâmet-tîmâr ünitelerindeki köyler ile vakıf ve mülk arâzilerde oturan köy halkı, yâni kısacası çiftçiler idi. Bunlar oturdukları köylerin tasarruf biçimine göre *tîmâr raiyyeti*, *hâs raiyyeti* ya da *vakıf raiyyeti* şeklinde adlandırılmışlardır. Bununla birlikte bunlar, daha önce de söylediğimiz gibi, sâhip oldukları toprak miktarı ve medenî durumlarına göre çeşitli şekillerde târif edilmişlerdir ki, bu durum, onların bir takım hukukî ve iktisadî mükellefiyetlerini göstermekteydi. Buna göre, toprak sâhibi olanlar *hâne*, ellerinde toprak olmayan veyâhût çok az toprak sâhibi olanlar *bennâk* (بِنَّاك), kisbe kâdir bekarlar *kara* (قَرَا), kisbe kâdir olmayan bekârlar ise *mücerred* (مُجَرَّر) şeklinde tâbir olunmuştur³¹².

Homa Kazâsı'nda toprağı işleyen çiftçiler XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyılda, işledikleri toprağın tam çift olması hâlinde 32 akça *resm-i çift*, nîm çift için ise bunun yarısını vermekle mükelleftiler. Bununla birlikte Anadolu Eyâleti'nin diğer sancaklarında çift resminin geçirdiği tekâmüle bakacak olursak, Saruhan Sancağı'nda

³¹⁰ Meselâ Körpe Karyesi halkı su ihtiyâcını Karye-i Baş-kaya'daki Sultan Arkı'ndan karşılıyordu. BOA, TD 45, s. 395; BOA, TD 49, s. 911; Yine Sarı-kavak Karyesi halkı su ihtiyâcını köy sınırları dâhilinde bulunan pınarlardan temin ediyordu. TK, KKA, TD 48, vrk. 227b-229a

³¹¹ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 228.

³¹² *Mücerred* ve *kara* tâbirleri yer yer birbirine karıştırılmaktadır. Bununla birlikte bir takım kânunnâmelerden anlaşıldığına göre mücerred ile henüz kisbe kâdir olmayan çocuklar, kara ile ise, kisbe kâdir, bülûğa ermiş bekâr gençler kastedilmektedir. Nitekim 1478 tarihli Hüdâvendigâr kânunnâmesinde, âilesi yanında bulunan ehl-i kisb olmamış mücerredlerden ehl-i kisb oluncaya kadar resm alınmadığı belirtilmektedir (Barkan, *Kanunlar*, s. 2). Söz konusu durum Kütahya Sancağı için de geçerlidir. Mamafih Kütahya Sancağı'nda karadan altı akça resm alınırken, mücerredten resm alınmamaktadır (438 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu I*, s. 11).

1531'de çiftçi tam çift için 33, yarım çift için ise 16.5 akça resm vermektedir³¹³. Buna karşılık Aydın Sancağı'nda ise çift resmi 1455'de 30 akça iken, 1528'de ise 33 akçaya yükselmiştir³¹⁴. Bu yüzden Kütahya Sancağı'nda çift resminin gerek Saruhan, gerekse Aydın sancağı ile benzer bir gelişme gösterdiği söylenemez. Bunlardan başka bâzı sancak ve kazâlarda görüldüğü üzere çift resmi alınmasında husûsî bir uygulama tarzına³¹⁵ Homa Kazâsı'nda hiçbir tarihte rastlanmamaktadır.

Yukarıda yer alan tüm açıklamalardan çift resminin, bir bakımdan toprağa bağlı bir vergi, bir bakımdan da şahsî bir vergi yâhût hâne vergisi olduğu anlaşılmaktadır ki³¹⁶, Halil İnalçık bu husûsu *çift-hâne* sistemi yâni küçük âile işletmeleri olarak nitelendirmektedir ve ona göre bu sistem, her hâneye bir çiftlik tahsisini esâs almaktadır³¹⁷.

Bu açıklamalardan sonra Homa Kâzası'ndaki hânelerin ellerinde bulundurdukları toprakların vaziyeti ile miktarları şu şekildedir.

Tablo XX: Kır kesiminde zirâatle meşgul olanların sayıları ve ellerindeki topraklar

İki çift	Birbuçuk çift	Tam çift			Nîm çift			Bennâk		
		1571	II. Bâyezıd	1520	1571	II. Bâyezıd	1520	1571	II. Bâyezıd	1520
1	2	274	201	143	155	544	526	251	270	1.048

Görüldüğü üzere Homa Kazâsı'nda, çiftlik sayısının II. Bâyezıd dönemine göre 1571'de neredeyse yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte nîm çift sayısı ile bennâk sayısının oldukça yüksek şekilde arttığı dikkati çekmektedir. Tam çift sayısındaki düşüş 131 iken, nîm çift sayısındaki artış 371, bennâk sayısındaki artış ise 797'dir. Bu durumda, 131 tâm çiftliğin tamamı nîm çiftlik veyâhût daha küçük toprak parçaları hâline gelmiştir. Bundan başka yeni toprakların zirâate açıldığı anlaşılmaktadır.

Aslında bu küçük zirâî işletmelerin, yâni çiftliklerin parçalanmasını devlet her ne kadar arzu etmese ve bunu kânunlarla önlemeye çalışsa da³¹⁸, çiftliklerin parçalanması ve çiftlikten daha küçük zirâî işletmelerin ortaya çıkması, kır kesiminde 1530 ile 1571

³¹³ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 229.

³¹⁴ İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s. 40. Burada Osmanlı Devleti bünyesindeki sancakların hangisinde ne kadar çift resmi alındığına dâir bir liste bulunmaktadır.

³¹⁵ Mesela Manisa Kazâsı'nda 1531'den önce bâzı tîmârlarda çift resminden başka, ayrıca tam çiftten 4 akça, nîm-çiftten 2 akça samanlık ve odunluk alındığını bilinmektedir. Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 229.

³¹⁶ İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s. 37.

³¹⁷ İnalçık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s. 4-7.

³¹⁸ *Aynı Makale*, s. 2-3.

arasında görülen yaklaşık % 57'lik nüfus artışı sonucu, herkese toprak temini endişesinden kaynaklanmış olsa gerektir³¹⁹.

1571'de nîm çift sayısındaki artışın yanı sıra, zemîn adı verilen toprak parçalarının miktarındaki artış (*bkz. Tablo XVIII*), dikkati *bennâk* kayıtlı şahıslar üzerine çekmektedir. Bilindiği üzere *bennâk*ler, bâzı kânunnâmelerde, *ekinlü* ve *caba* *bennâk* şeklinde tasrih olunmuştur. Bunlardan *ekinlü* *bennâk* elinde az miktarda toprak bulunanlara, *caba* *bennâk* ise hiç toprağa sâhip olmayan evli şahıslara denilmektedir³²⁰. Lâkin tetkik ettiğimiz defterlerden Kütahya Sancağı'nda böyle bir tefrike gidilmediği anlaşılmaktadır. Bunun yerine *bennâk* kaydedilenlerin hepsi 12'şer akça resm vermekteydiler³²¹. Mamafih 1571 tarihli defterden açıkça anlaşıldığı üzere *bennâk*lerin büyük kısmı bâzı toprak parçalarına tasarruf etmekteydiler ve bu toprak parçalarının resmlerini de *bennâk* resminden ayrı olarak ödemekteydiler. Buna göre Homa Kazâsı'ndaki *bennâk*leri çift-nîm çift sâhipleriyle, birlikte gösterecek olursak *bennâk* sayısındaki artışın toprakların parçalanması keyfiyetiyle irtibâtı daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo XXI: Çift, nîm çift ve *bennâk* sayıları, birbiri ile oranları

Sene	Hâne yekûnu	Çift-nîm çift	Oran	Bennâk	Oran
II. Bâyezıd	618	475	% 76.86	143	% 23.14
1520	1.225	699	% 57.06	526	% 42.94
1571	1.569	521	% 32.21	1.048	% 66.79

Görüldüğü gibi, II. Bâyezıd döneminde tasarruflarında çift-nîm çift bulunan raiyyetin sayıları *bennâk*lerden fazla iken, 1571'de bunun tersine döndüğü görülmektedir. Nitekim, hâne yekûnuna oranla, çift-nîm çift kaydedilenlerde % 76.86'dan % 32.21'e varan düşüş mevcut iken; *bennâk*lerin sayısı % 23.14'ten % 66.79'a ulaşmıştır.

Tablo XX'de yekûnlara dâhil ettiğimiz, fakat ayrı olarak zikretmediğimiz vakıf raiyyetleri de mevcut oldukları köylerde zirâatle uğraşmaktaydılar. Bunları her ne kadar ayrı olarak işlemediyse te, II. Bâyezıd devrine oranla 1571'de tam çiftlerin sayısı 56'dan 7'ye; nîm çiftlerin sayısı 22'den 18'e düşerken; *bennâk*lerin sayısı 46'dan 73'e çıkmıştır. Yekûnda ise vakıf raiyyeti hâne sayısı 124'ten 98'e düşmüştür. Bu husus

³¹⁹ Nitekim benzer şekilde Manisa Kazâsı'nda da tam çiftlik sayısının azaldığı, nîm çift ve *bennâk*lerin sayısının arttığı görülmektedir. Emecen bu husûsu kazâdaki kır nüfusunun 1530 ile 1571 arasında % 54 oranında artmasına yormuştur. *Bkz. Emecen, Manisa Kazâsı, s. 232.*

³²⁰ Hüdâvendigâr kânununa göre *ekinlü* *bennâk* 12 akça, *caba* *bennâk* 9 akça resm vermekle mükellef kılınmıştır (*Barkan, Kanunlar, s. 2*). Ancak bu tür vergilendirmenin her sancakta olmadığı da bilinmektedir (*Bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyadan Alınan Vergiler", AÜDTCFD, V, (1947), s. 491.*

³²¹ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu I, s. 11.

olağan olabileceği gibi, vakıf raiyyetinden bir kısmının sipâhi tîmârına ait köylere göçmüş olması ile de alakalı olabilir.

Şimdiye kadar bahsedilen topraklı reâyâdan dışında, defterde mücerred şeklinde kaydedilen *kisbe kâdir* bekâr nüfusun da toprak ile uğraştığı âşikârdır. Mamafih, bunlar genelde babalarının topraklarında çalışmakla birlikte, bâzılarının da kendi tasarruflarında küçük toprak parçalarının bulunduğu akla gelmektedir. Nitekim defterlerde *becâ-yı pederiş* şeklinde rastlanan kayıtlarla babalarının yerine toprağa tasarruf eden mücerredlerin kastedildiği muhtemeldir.

Yine, Homa Kazâsı'nda muâf zümrelere mensup olanlardan bâzılarının da, bir miktar topraklara tasarruf ettikleri görülmektedir ki, bunlar da tasarruflarındaki toprak parçalarının resmini ödemekteydiler.

Reâyâsı az olan veyâ hiç olmayan köylerde, dışarıdan gelen ve *hâric raiyyet* olarak adlandırılan insan gücü tarafından toprak zirâat olunurdu. Bu kişiler daha ziyâde nüfusça kalabalık köylerden gelen ve toprağı kendine yetmeyen çiftçilerdi. Bunların büyük kısmını da, bilhâssa bennâk ve mücerredlerin teşkil etmiş olması muhtemeldir. Lâkin Halil İnalçık, *hâric raiyyet* deyince akla ilk gelmesi gerekenlerin konar-göçer teşekküller olması gerektiğini belirtmektedirler³²².

Homa Kazâsı'ndaki konar-göçer teşekküllere baktığımızda, bilhâssa II. Bâyezîd ve 1520 tarihli defterlerde görüldüğü üzere yörüklerin bâzılarının ufak çapta da olsa zirâatle uğraştıkları görülmektedir. 1571'de ise bunların zirâat yaptıklarına dâir herhangi bir kayıt yoktur. Ancak bu son defterde köy vergi kalemleri içerisinde rastlanan duhan, kışlak, yaylak ve yurd gibi resimler bu yörük teşekküllerinin sipâhiye vergi ödediğini göstermekte, dolayısıyla da köy civarında bulduklarına işâret etmektedir. Nitekim aşağıda tarihlere göre duhan, yaylak-kışlak, yurd vergilerinin yekûnu bulunmaktadır.

Yaylak-kışlak, güzle, duhan, yurd, otlak ve çayır rûsûm yekûnu		
II. Bâyezîd	1520	1571
2.966	3.037	7.873
	artış nispeti: % 1.5	artış nispeti: % 162

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, II. Bâyezîd dönemiyle 1520 arasında belli bir düzeyde kalan vergi gelirlerinin, 1571 % 162 oranında artmış olması, konar-göçer teşekküllerin iskân merkezleri yakınlarında daha kesif sûrette ikâmet

³²² İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s. 47; Osmanlı Devleti'nde *hâric raiyyetlere* dâir bir araştırma için bkz. Oktay Özel, "XV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Hariç Raiyyet", *TDAD*, s. 43, (1986), s. 159-171.

etmeye, dolayısıyla zirâatle uğraşıp yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başladıklarının bir göstergesi olmalıdır.

Bunlardan başka (Tablo XVIII)'de yer alan husûsî çiftliklerin işletilme şekillerine de değinmenin faydası vardır. Bu tip toprak parçaları; ekseriyetle büyük olup dirlik erbâbına ait köylerde bulunmakta, toprağın resmi ile yetiştirilen mahsûlün öşrü, yine köy hâsılâtına dâhil edilmektedir. Bu çiftliklerin sonraki yüzyıllarda yaygın olarak görülen büyük çiftliklerin ilk numûnelerini teşkil ettiği kabul edilmektedir³²³. Nitekim defterlerdeki kayıtlar bu tür toprakların daha ziyâde resmî görevliler elinde bulunduğunu göstermektedir. Meselâ Düden Köyü'ndeki Kâtib Ahmed ve Ali'ye ait çiftlikler bu kâbil topraklardandır.

Diğer taraftan, Homa Kazâsı'nda toprak işçiliği ile ilgili dikkat çekici bir husus, 1571 olmamakla birlikte, özellikler II. Bâyezîd dönemiyle 1520'de ortakçılığa tesâdüf edilmesidir. Ortakçılar, tohumu ve çift hayvanını sâhip-i arzdan alıp, yetiştirdiği mahsûlü onunla paylaşan çiftçilerdi. Bunlar, bilhâssa Karaman, İçel, Teke, Hamid, Aydın, Saruhan, Kütahya, Ankara, Bolu ve Hüdâvendigâr'da bulunmaktaydılar. II. Bâyezîd döneminde itibâren vaziyetlerinde bir takım değişiklikler yapılan ortakçılık sistemi, I. Selim döneminde kaldırılmışsa da, sonraki dönemlerde muhtelif bölgelere ait defterlerde bunlara tesâdüf olunmaktadır³²⁴.

Homa Kazâsı'nın muhtelif köylerinde bir veyâ iki hâne şeklinde tesâdüf olunan ortakçıların statülerine dâir defterlerden bilgi edinmek mümkün değildir³²⁵. Bununla birlikte bunların, Barkan'ın belirttiği gibi kul asıllı ortakçılar³²⁶ olmadığı, aksine bu şahısların isimleri tetkik edildiğinde büyük kısmının yörük menşeli oldukları anlaşılmaktadır.

Tüm bu bilgilerden anlaşılan Homa Kazâsı'nın gerek arâzî niteliği ve miktarı, gerekse üzerinde çalışanlar bakımından iklimin elverdiği ölçüde bir çok mahsûlün yetiştirilmesine müsâitti.

³²³ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 237; XVII. yüzyılda büyük çaplı çiftliklerin ortaya çıkışıyla ilgili geniş bilgi için bkz. İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu", s. 20-35; Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, s. 38-56.

³²⁴ İrene Beldiceanu-Steinherr, "XV. ve XVI. Asırlarda Anadolu'da Ortakçılar", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara 1981, s. 1321-1326.

³²⁵ Homa Kazâsı'nda ortakçıların üretim ve vergi ödemeleriyle ilgili bilgiler, köy hâsılâtlarında hâsıl-ı ortak şeklinde bir yekûndan ibârettir.

³²⁶ Ömer Lütü Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", *Toplu Eserler I*, s. 623.

C) ALINAN VERGİLERE GÖRE YETİŞTİRİLEN ZİRÂÎ MAHSÜLLER

1. Hubûbât ve Bakliyât

Osmanlı zirâatının başlıca mahsûllerini buğday ve arpa teşkil etmektedir. Tahrir defterlerinde, köylerin vergi kalemlerinin belirtildiği *el-mahsûl yâhût hâsil* kısmında, gerek çeşit, gerekse alınan vergi miktarı bakımından kaydedilen buğday ve arpanın, bu bilgiler ışığında Homa Kazâsı'nın hemen hemen bütün köylerinde yetiştirildiği görülmektedir. *Öşür* adı altında belirtilen verginin miktarı, tahrir defterlerinde, *kile* veya *müd* gibi ölçülerle belirtilmektedir. Ardından dirlik değerleri akça olarak gösterildiğinden cârî fiyatlara göre *tahrir kıymeti* kaydedilmektedir³²⁷. Buna göre Homa Kâzası'nda yetiştirilen hubûbât ve bakliyâtın çeşitleri ve tahrir kıymetleri şöyledir:

	II. Bâyezıd	1520	1571
Buğday	5	5	10
Arpa	3	3	5
Yulaf	3	3	4
Burçak	3	3	4
Mercimek, Nohud	5	5	10
Erzen	-	-	4
Kuru soğan	4	5	3

Görüldüğü üzere, kile bazında tahrir kıymetlerinde, her üç tarihe bakıldığında; buğday ile mercimek ve nohudun tahrir kıymeti, ilk iki tarihte sâbit kalmış, 1571'de ise 5 akça artmıştır. Aynı şekilde 1520-1571 tarihleri arasında arpada 2, yulafta ve burçakta 1 akça artış olmuştur. Kuru soğanın fiyatı ise II. Bâyezıd döneminde 4 akça iken, 1520'de 1 akça artarak 5 akça olmuş, 1571'de ise 2 akça düşerek 3 akçaya inmiştir. Ancak kile üzerinde verdiğimiz bu fiyatlarda nerenin kile ölçüsünün kullanıldığı tespit edilememiştir. Bununla birlikte hubûbâtın 1/8 nispetinde öşr alınmaktadır³²⁸.

Tablo XXII: Bakliyât ve Hubûbâtın alınan aynı öşrün tarihlere göre miktarı (kile olarak)

Buğday			Arpa			Yulaf			Burçak		
II. Bâyezıd	1520	1571	II. Bâyezıd	1520	1571	II. Bâyezıd	1520	1571	II. Bâyezıd	1520	1571
5.267	9.298	15.464	4.960	8.365	9.921	16	1.105	1.809.5	215	150	968
Mercimek			Nohud			Kuru soğan			Melez*	Darı	
II. Bâyezıd	1520	1571	II. Bâyezıd	1520	1571	II. Bâyezıd	1520	1571	1520	1571	
9	14	38	-	13	33	544	582	799	40	255	

* Arpa ile darı karışık bir cins buğday.

Yukarıdaki tablo, Homa Kazâsı'nda, hubûbât ve bakliyâtın alınan kile olarak aynı vergi toplamını göstermektedir. Aşağıdaki tabloda ise yukarıda dökümü yapılan

³²⁷ Lütü Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İÜ İktisat Fakültesi yay., İstanbul 1964, s. 58-59.

³²⁸ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu I, s. 11.

hubûbât ve bakliyat çeşitlerinin toplam istihşâli bulunmaktadır. Ancak Kütahya'da hangi kilenin kullanıldığını bilmediğimizden toplam istihşâlin kilogram olarak karşılığını tespit edemedik.

Tablo XXII: Hubûbât ve Bakliyatın istihşâl yekûnu

Mahsûl adı	II. Bâyezıd		1520		Artış %	1571		Artış %
	Öşr yekûnu	İstihşâl yekûnu	Öşr yekûnu	İstihşâl yekûnu		Öşr yekûnu	İstihşâl yekûnu	
Buğday	5.267	42.136	9.298	74.384	76.5	15.464	123.712	66.3
Arpa	4.960	39.680	8.365	66.920	68.6	9.921	79.368	18.6
Yulaf	16	128	1.105	8.840	6806	1.809.5	14.476	63.8
Burçak*	215	2.150	150	1.500	(-) 30	968	9.680	545.3
Mercimek*	9	90	14	140	55.5	38	380	171.4
Nohud*	-	-	13	130	-	33	330	153.8
Soğan*	544	5.440	582	5.820	7	799	7.990	37.3
Darı*	-	-	-	-	-	255	2.550	-
Melez*	-	-	40	400	-	-	-	-

* işâreti taşıyanlar, öşrün 1/10 alındığı mahsûllerdir.

Yukarıdaki iki tablodan çıkan netice, Homa Kazâsı'ndaki ekili toprakların büyük kısmının hubûbât ve bakliyat zirâatine tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Hubûbât ve bakliyat mahsûlleri istihşâllerinde tarihlere göre umûmiyetle bir artış görmek mümkün iken, sâdece burçağın istihşâl yekûnunda II. Bâyezıd dönemine göre 1520'de bir düşüş söz konusudur. Bununla birlikte istihşâl hakkında bir fikir vermesi için buğday ve arpanın, nüfusa göre durumunu verdiğimizde ise şöyle bir durum arz etmektedir.

Tablo XXIII: Kazâda, kişi başına düşen buğday ve arpa miktarı (kile olarak)

	II. Bâyezıd	1520	1571
Buğday	2	1.2	1.3
Arpa	2.1	1.3	2.1

Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, II. Bâyezıd dönemine oranla 1520'de kişi başına buğday ve arpa tüketimi azalmış, 1571'de ise artmıştır. Bunun öncelikli sebebi nüfus artışıyla, buğday ve arpa istihşâlindeki artışın birbirine paralel olmamasındandır.

Bunlara ilâveten belirtmemiz gereken bir husûs, Homa Kazâsı'ndaki istihşâle olumsuz yönde etki eden başka faktörlerin varlığıdır. Bunlar da zaman zaman kişi başına düşen tüketim miktarını etkilemekteydi. Nitekim çekirge istilâsı, susuzluk başlıca mahsûlât istihşâlini etkileyen başlıca faktörlerdendi.

Homa Kazâsı'nda hubûbât ve bakliyat dışında, bir kısım sulak arâzî ise p i r i n ç zirâatine ayrılmıştır. Defterlerde müd ve kile bazında istihşâlleri ve akça olarak kıymetleri verilen pirinç üretimi Homa Kazâsı'nda şöyle bir vaziyet göstermektedir.

Tablo XIX: Homa Kazâsı'nda çeltik zirâati (kile olarak)

Çeltik zirâati yapılan köy sayısı			II. Bâyezıd			1520			Artış % (akça)	1571			Artış % (akça)
II. Bâyezıd	1520	1571	kürek -çi	kile	akça	kürek -çi	kile	akça		kürek -çi	kile	akça	
8	9	11	36	3.924	26.684	33	4.136	26.755	0.3	82	4.851	2.9148	9

Bu tespit edilen rakamlar her ne kadar defterlerdeki bilgileri yansıtırsa da, bâzı köylerdeki arkların 3 yılda bir ekildiğine dâir kayıtlar bu yekûnların kesin olmadığını göstermektedir. Böyle olsa bile neticede yekûnlar çok az bir değişiklik arz edeceğinden üzerinde durmanın gereği yoktur.

Homa Kazâsı'nda sâdece tîmâr topraklarda yapılan çeltik zirâati³²⁹, bol suya ihtiyaç hissettirmekte, suyun azlığına veyâ çokluğuna göre istihsâl değişebilmekteydi. Homa Kazâsı'ndaki çeltik zirâat sahaları daha ziyâde nehirler ve nehir sularının yönlendirilmesiyle açılan arkların yakınlarındaydı.

Çeltik zirâati ile ilgili bir husûs çeltik tohumunun sipâhi tarafından verildiğidir. Sipâhinin tamam tohum vermediği zamanlarda ise çeltik zirâati düşük oluyordu³³⁰.

Çeltik toplandıktan sonra, bir takım işlemlerden geçirilerek pirinç hâline getirilirdi. Nitekim bu işleme çapma adı verilirdi³³¹. Bunlardan başka çeltik zirâati yapılan yerlerde çeltikçi ve çeltik kürekçilerinin istihdâm edildikleri görülmektedir ki, bu şahıslar söz konusu hizmetler karşılığında avârız-ı divâniyeden muâf tutulmuşlardır³³². Bu şekilde işlenen çeltiğin ne şekilde tüketildiğine dâir defterlerde bir bilgi tespit edilememiştir.

2. Sınâî Nebâtlar

XV-XVI. yüzyıllarda Homa Kazâsı'nda pamuk, boyalık, palamud ve afyon gibi bir takım sınâî nebâtların hâsıl olduğu görülmektedir. Bu sınâî mahsûllerden afyon doğal olarak ilk sırayı almaktadır. Tahrir defterlerinde müd veyâ kilesi belirtilmeden öşrü verilen afyonun bu sebeble istihsâlinin ne kadar olduğuna dâir bilgimiz yoktur. Bununla birlikte tarihlere göre afyon hâsılâtı şöyledir.

³²⁹ XV-XVI. yüzyıllarda Anadolu'da çeltik zirâati ile ilgili olarak bkz. Zeki Arıkan, "XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Çeltik Üretimi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos 1989*, Ankara 1990, s. 477-481.

³³⁰ BOA, TD 49, s. 909.

³³¹ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 249.

³³² Çeltikçilik babadan oğula geçen bir statüde idi. Çeltikçilerin hukûkî statüleriyle ilgili olarak bkz. Halil İnalçık, "Rice Cultivation and the Çeltükci-reâyâ System in the Ottoman Empire", *Turcica*, XVI, (Paris 1982), s. 100-103.

Tablo XXX: Homa Kazâsı'nda afyon hâsılâtı

II. Bâyezîd	1520	1571	Artış %
-	278	1.772	537

İstihsâli yapılan afyonun ne şekilde pazarlandığına dâir bir bilgimiz yoksa da bu mahsûl bilhâssa sonraki yüzyıllarda Avrupalıların yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır³³³.

Afyon dışında yetiştirilen sınıî nebâtlar ise pamuk, boyalık ve palamuddur. II. Bâyezîd dönemiyle 1520'de rastladığımız pamuk mahsûlüne, 1571'de tesâdüf edilmemektedir. Aynı şekilde II. Bâyezîd dönemiyle 1520'de defterlerde görülen *hâsıl-ı boyalık* şeklindeki kayıtlar, Homa'nın bir köyünde *kök boya* üretiminin yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte 1571'de kök boya yerine *palamud*(=mazı) üretimine rastlanılmakta, bu da sâdece Saru-kavak Köyü'ndedir. Bu nebâtlara ait bilgiler şöyledir:

Tablo XXXI: Diğer sınıî nebâtlar ve akça olarak öşür miktarları

Pamuk		Azalış %	Boyalık		Artış %	Palamud	
II. Bâyezîd	1520		II. Bâyezîd	1520		1571	
72	30	58	200	300	50	300	

3. Bağ, Bağçe ve Bostan Mahsûlleri

Homa Kazâsı'nda köylerin hemen hepsinde bağcılık yapıldığı dikkati çekmekle berâber, bostan, ceviz, armud, kızılıçık gibi meyvelerin de yetiştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte 1571 tarihli defterde "*öşr-i kevvâre*" veyâ "*resm-i meyve*" şeklinde bir kısım meyveler topluca tefrîk edilmiştir. Bunlara hangi meyvelerin dâhil olduğu ise bu kayıtlardan anlaşılamamaktadır. Ancak defterlerdeki mevcut bilgilerden tespit edilebildiği kadarıyla bağ, bağçe ve bostan mahsûllerinin öşür miktarları aşağıdadır

Tablo XXXII: Homa Kazâsı'nda hâsıl olan meyve cinsleri ve öşür miktarları (akça olarak)

Bağ			Bostan			Meyve		
II. Bâyezîd	1520	1571	II. Bâyezîd	1520	1571	II. Bâyezîd	1520	1571
3.059	7.284	11.766	789	1.657	1.932	-	-	825
Ceviz			Kızılıçık			Armud		
II. Bâyezîd	1520	1571	II. Bâyezîd	1520	1571	II. Bâyezîd	1520	1571
443	370+2 müd	526	-	40	75	30	30	-

Görüldüğü gibi, bağcılıktan sonra, kazâda en ziyâde bostan mahsûlü yetiştirilmekteydi. Bununla birlikte ceviz, kızılıçık, armud gibi meyvelerden de istihsâl edildiği anlaşılmaktadır.

Homa'nın hemen hemen her köyünde bulunan bağlardan, dönümüne göre resm alınmaktaydı. Nitekim Kütahya kânunnâmesinde yazıldığı üzere bağların, alâsından on,

³³³ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1580-1838)*, TKAE yay., Ankara 1974, s. 68-74.

ednâsından beş akça alınmaktadır³³⁴. Mamafih, reâyâyâ ağır gelmemesi için öşür miktarına tahminî bir kıymet takdir edilmesi durumunda *harâc-ı baĝât* tâbir olunan bir vergi alınmaktaydı. Öşür takdir olunan yerlerde ise istihsâle göre *öşr-i hâsıl* alınır³³⁵. Baĝ haracı ise, baĝın iki başı mühürlü urgan ile ölçülüp, dönüm miktarına göre takdir edilirdi³³⁶.

D. HAYVANCILIK, ARICILIK, BALIKÇILIK VE TUZLALAR

Homa Kazâsı'nda konar-göçer teşekküllere ilâveten, köy halkının da koyun, keçi ve büyük baş hayvan besledikleri anlaşılmaktadır ki, bunu köylerin vergi kalemlerinde mevcut *ganem* resminden anlamaktayız. Köy vergi kalemleri içerisinde yer alan bu ganem resmi, köy reâyâsı elinde bulunan koyunlardan alınan vergidir. Buna göre Homa Kazâsı'nda koyun, kovan ve balıktan elde edilen vergi yekûnu şöyledir.

Tablo XXXIII: Kazâda koyun, kovan, dalyan, tuzla bulunan köy sayıları ve vergi miktarları

koyun											
II. Bâyezıd				1520				1571			
köy sayısı		resim miktarı		köy sayısı		resim miktarı		köy sayısı		resim miktarı	
19		3.446		21		3.982		41		6.415	
kovan											
II. Bâyezıd				1520				1571			
köy sayısı		resim miktarı		köy sayısı		resim miktarı		köy sayısı		resim miktarı	
11		608		20		536		2		180	
dalyan						tuzla					
II. Bâyezıd		1520		1571		II. Bâyezıd		1520		1571	
köy sayısı	resim miktarı	köy sayısı	resim miktarı	köy sayısı	resim miktarı	resim miktarı	köy sayısı	köy sayısı	resim miktarı	köy sayısı	resim miktarı
-	-	1	472	1	472	1	7.000	2	7200	1	7.000

Osmanlı Devleti'nde XV-XVI. yüzyıllarda kânun gereğince, resm-i ağnam 2 koyuna bir akçadır³³⁷. Bu bakımdan ağnam resminden hareketle, koyun sayısını yaklaşık olarak bulmak mümkün olabilmektedir. Buna göre Homa Kazâsı'nda II. Bâyezıd döneminde 6982; 1520'de 7964; 1571'de ise 12830 koyun bulunmaktadır. Mamafih, Homa Kazâsı'nda büyük baş hayvanların yetiştirildiğine dâir bir bilimiz ise yoktur.

Homa Kazâsı'ndan özellikle II. Bâyezıd dönemiyle ve 1520'de arıcılık yaygın olarak yapılmakla birlikte, 1571'de sâdece iki köyde kovan resmine tesâdüf edilmektedir. Kovan resmi, Kütahya Sancağı'nda aynen Aydın'da olduğu gibi kovan

³³⁴ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu I, s. 11

³³⁵ aynı yer.

³³⁶ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 262.

³³⁷ Barkan, *Kanunlar*, s. 12.

başına iki akçaydı³³⁸. Buradan hareketle Homa Kazâsı'ndaki kovan sayısını da yaklaşık olarak bulmak mümkün olabilmektedir. Nitekim II. Bâyezıd döneminde kazâda 304; 1520'de 263; 1571'de ise 90 adet kovan bulunmaktadır. Bu rakamlardan anlaşılmaktadır ki, bal üretimi her dönemde düşüş göstermiştir.

Homa Kazâsı'nda bir de balık dalyanı mevcuttur. Bu dalyanın yeri tam olarak bilinmemekle birlikte tahminen Homa Kasabası yakınlarında olmalıdır. Ancak bu dalyana ait resm miktarı, Manisa Kazâsı'ndaki sekiz dalyanın gelirinden³³⁹ daha fazla olduğuna göre üretimi oldukça yüksektir.

Bunlardan başka kazâ dâhilinde umûmiyetle bir, 1520'de iki tuzla bulunmaktadır³⁴⁰. Bu tuzlalardan büyük olanı ve her tarihte tespit edileni Saru-kavak Köyü'ndedir. Sâdece 1520 tarihli defterde geçen çorak tuzla ise Sâklu Köyü sınırındadır. Bu tuzlalardan elde edilen tuzun ne şekilde tüketildiğine gelince, öncelikle kazânın ihtiyaçlarının karşılandığı âşikârdır. Bununla birlikte muhtemelen yakın kazâ ve kasabalara da tuz ihrâç edilmiş olmalıdır³⁴¹.

E. DEĞİRMENLER VE KIR KESİMİNDEKİ PAZAR YERLERİ

Kır iskân merkezlerindeki küçük işletmelerin başında değirmenler gelmektedir. Genellikle tahılın öğütülüp un hâline getirildiği yerler olan değirmenler, tahrir defterlerinde çalışma şekillerine ve faaliyet türlerine göre kaydedilmiştir. Homa Kazâsı'nda sipâhinin muayyen bir resm aldığı değirmenler iki şekilde telakkî edilmelidir. Bunlardan birincisi su ile çalışan ve tahıl öğüten değirmenler ve *ding* adı verilen değirmenlerdir. Aşağıdaki tabloda kaç köyde, kaç değirmenin bulunduğu ve ne kadar vergi alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo XXXIV: Homa Kazâsı kasabaları ile kır kesiminde değirmen sayısı ve alınan resim miktarı

su değirmeni								
II. Bâyezıd			1520			1571		
Köy sayısı	Değirmen sayısı	Resim (akça)	Köy sayısı	Değirmen sayısı	Resim (akça)	Köy sayısı	Değirmen sayısı	Resim (akça)
8	49	3.835	8	49	3.445	14	61	3.260

³³⁸ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu I, s. 11.

³³⁹ Manisa Kazâsı'ndaki sekiz dalyanın yekûn hâsılı 1531 ve 1575'te 385 akçadır. *Bkz.* Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 265.

³⁴⁰ Osmanlı Devleti'nde tuzlaların işletme nizâmı ile ilgili olarak *bkz.* Lütfi Güçer, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisârı ve Tuzlaların İşletme Nizâmı", *İFM*, XXIII/1-2, (1963), s. 97-143.

³⁴¹ Nitekim en yakın ve büyük kazâlardan biri olan Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'nın çarşısında Tuz-pazarı adıyla bir çarşı bulunmaktadır. *Bkz.* TK. KKA., *TD 575*, vrk. 7b-20a.

ding değirmeni								
II. Bâyezîd			1520			1571		
Köy sayısı	Değirmen sayısı	Resim (akça)	Köy sayısı	Değirmen sayısı	Resim (akça)	Köy sayısı	Değirmen sayısı	Resim (akça)
2	5	1.030	4	8	160	3	4	130

Kanun mecmûalarına göre, değirmen resmi, büyük yıl çalışan değirmenler için 60 akça, 6 ay çalışanlar için 30 akça, üç ay çalışan ve su gelince yürüten değirmenlerden 15 akçadır. Bununla birlikte bâzen değirmen resminin aynî olarak ta alındığı olmuştur. Mamafih Anadolu Eyâleti'nde tam yıl çalışan değirmenler için Bursa müddü ile 1 müd buğday ile 1 müd arpa vergi kaydedilmişse de, tahıl fiyatlarındaki oynamaların reâyânın bu vergiyi aynen ödemesini zorlaştıracağından, tahıl bahâsının karşılığı muayyen bir vergi alınması kararlaştırılmıştı.

Ding adıyla anılan değirmenler ise Anadolu'nun bir çok yerinde bulunan, su veyâ hayvan gücü ile çalışan değirmendi. Bu değirmenler umûmiyetle çeltiğin işlenmesinde kullanılırdı³⁴².

Kır kesimindeki pazar yerlerine gelince; Homa Kazâsı'nda XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl boyunca iki tane pazar bulunmaktaydı. Bilindiği üzere, kır kesiminde yetiştirilen mahsûller, sipâhi tarafından aynî olarak alınmakta ve sipâhinin elinde nakde çevirmek için pazara sürebileceği bir miktar mahsûl bulunmakta idi. Kânunnâmelerde belirtildiği üzere sipâhi mahsûlünü muhâfaza edebilecek bir anbar yapmak ve mahsûlünü en fazla bir günlük mesâfedeki "akreb bâzâra" taşımakla mükellefi³⁴³. Bununla birlikte nakdî vergilerini ödemek ve ihtiyâçlarını karşılayabilmek için mahsûlün bir kısmını elinde tutan köylüler de, gerektiğinde mahsûlünü satmak mecbûriyetindeydi. Başlıca bu husûslar kır iskân kesiminde pazarların kurulmasını zorunlu kılmıştır³⁴⁴. Pazar yerinin tâyininde ise en başta Cuma namazının kılınabileceği bir mescidin bulunması kıstastı ki, bu bakımdan Homa Kazâsı'ndaki pazarlardan biri Homa, diğeri de Geyikler şehrinde bulunmaktaydı.

Homa'daki pazar gelirleri, şehrin niyâbet gelirleri ile birlikte yazılmıştır. Geyikler'deki pazarın bâc-ı bâzâr gelirleri ise sâdece 1530 ve 1571'de müstakil

³⁴² Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 259-260.

³⁴³ "Ve her köyün behresi için reaya kendü köylerinde bir mahfûz ev veyâhût bir anbar buluvirmek ve vakı' olan behrelerini akreb bazara iletmek kanun-ı mukarrerdir Akreb bazar dahi nihayet bir günlük yoldur Ziyadeye iletmek reayanın borcu değildir teklif olunmaya" kaydından anlaşıldığı gibi köylü mahsûlünü en yakın pazara iletmek zorundaydı ve bu pazar bir günden ziyade uzaklıkta olamazdı. Bu ve benzeri kayıtlar için bkz. Barkan, *Kanunlar*, s. 131, 175, 321, 387.

³⁴⁴ XVI. yüzyıl Anadolu pazarlarına dâir bir araştırma için bkz. Suraiya Faroqhi, "16. Asırda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar", s. 39-85.

kaydedilmiştir ve bu tarihte pazarın gelirleri mukâtaa yoluyla toplanmaktadır.

Tablo XXXV: Kazâdaki pazar yerleri

Pazar yeri	Pazar bâcı gelirleri				Pazar yerinin nüfusu			
	II. Bâyezid	1520	1530	1571	II. Bâyezid	1520	1530	1571
Homa	4.472	6.000	8.172	8.000	563	765	874	2.192
Geyikler	7.000	7.300	2.500*	2.000*	271	202	297	546

* Bu iki tarihte vergi gelirlerinin önceki tarihlere göre düşük olmasının sebebi bâc-ı bâzâr gelirlerinin niyâbet gelirlerinden hâric yazılmasındandır.

Söz konusu pazar yerlerinden Homa'daki şehir nüfusunun Geyikler'e nispetle fazla olmasından büyük olduğu düşünülebilir. Ancak Geyikler'in de çevresinde bir çok köyün bulunması bu pazarın da büyük olabileceği ihtimâlini akla getirmektedir. Ne var ki Homa'nın pazar gelirlerinin bilinmemesi sebebiyle her iki pazarı gelirler bakımından net bir şekilde karşılaştırmak mümkün olamamaktadır.

II. TOPRAK İDÂRESİ

Arâziye dâir, İslâm hukukunda ve siyâset kitaplarında değişik tanımlar bulunmakla birlikte, İslâm hukukunda arâzi üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan birincisi *arz-ı öşrî* veyâ *arâzi-i öşriyye*, ikincisi *arz-ı harâcî* veyâ *arâzi-i harâciye* ve nihâyet üçüncüsü de *arz-ı emiriye* yâni *arâzi-i emiriyedir*. Toprağın bu şekilde ayrılması yeri ya da mahsûller bakımından değil, sâhipleri bakımındandır³⁴⁵.

Osmanlı Devleti, fetihlerle birlikte hem topraklarının genişlemesi, hem de teşkilât bakımından geliştikçe, kendilerinden önceki Selçuklular ve Anadolu beylikleri gibi toprağı taksim etmişlerdir. Buna göre Osmanlılarda arâzi; *mîrî*, *mülk*, *vakıf*, *metrûk* ve *mevât* arâzi olmak üzere beş kısma ayrılmıştır³⁴⁶. Ancak, araştırmamızın husûsiyeti bakımından bu arâzi türlerinden ilk üçü bizim için büyük önem taşımaktadır. Bunlardan mîrî arâzinin sâhipliği doğrudan doğruya devlete; tasarrufu ise, devlete veyâ devlet adına şahıslara aitti. Vakıf ve mülk arâzinin sâhipliği ve tasarrufu ise tümüyle şahısların elindeydi³⁴⁷. Bununla birlikte devlet mîrî arâziyi, askerî hizmetler, bâzı vazife ve mükellefiyetler mukâbilinde gelirin büyüklüğüne göre *hâs*, *zeâmet* ve *tîmâr* şeklinde

³⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK yay., Ankara 1996, s. 88.

³⁴⁶ Aynı Eser, s. 89-92; Arâzi ve türleri için geniş bilgi için bkz. Halil Cin, *Mîrî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi yay., Konya 1987, s. 19-86; Aynı Yazar, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Selçuk Üniversitesi yay., Konya 1992, s. 24-48.

³⁴⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Malikâne-divânî Sistemi", *Toplu Eserler I*, s. 154-157; Aynı Yazar, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti (1)", *Toplu Eserler I*, s. 153.

tevcih ederdi³⁴⁸. Devlet için mîrî arâzî her zaman büyük önem taşımakla birlikte, zaman zaman mülk ve vakıf arâzîler, merkezîyetçiliği sağlamak adına kat'î bir otorite altına alınırdı. Hatta Fâtih Sultan Mehmed döneminde merkezîyetçi siyâsetin karşısında en büyük engel olan vakıflara ait arâzîler ile mülk topraklar müsâdere edilerek mîrî hâline getirilmiş³⁴⁹, sonrasında bu topraklar II. Bâyezîd döneminde sâhiplerine iâde edilmiştir³⁵⁰. Bununla birlikte XVI. yüzyıl sonlarında mîrî arâzî devlet topraklarının % 87'sini teşkil ediyordu ki³⁵¹, mîrî arâzinin devlet toprakları içerisinde bu derece geniş bir alan kaplaması, kapsamlı fetih seferleri içerisinde bulunan devletin askere olan ihtiyâcı çerçevesinde, tîmârlı sipâhi sayısının artmasıyla birlikte, bunlara daha fazla toprak tahsisi arzusundandır³⁵².

Bu izâhâtdan sonra Homa Kazâsı'nda toprak idâresi hakkındaki tespitlerimize geçebiliriz.

A) TOPRAĞIN TASARRUF ŞEKİLLERİ

1. Vakıf ve Mülk Arâzî

Homa Kazâsı'nda yukarıda belirtmiş olduğumuz şekilde Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi arâzinin büyük kısmı mîrî arâzî statüsünde olup ve tîmârlara taksim edilmiş durumdadır. Bununla birlikte az da olsa vakıf arâzî mevcuttur. Buna göre kazâda, II. Bâyezîd döneminde 10; 1528 ve 1571'de 9 köy bulunmaktadır. Bunların gelirleri ise kazâdaki muhtelif âbidelere tahsis olunmuş durumdadır. Bununla birlikte köyler içerisinde mâlikâne-divânî sisteminin tesirine yâni bir kısmı vakıf, bir kısmı tîmâr olan köylere tesâdüf olunmamaktadır.

Vakıflara tahsis olunmuş köylerin bâzısının Germiyanogulları döneminden beri vakf olduğu ve Osmanlıların da bu köylerin berâtlarını yeniledikleri dikkati çekmektedir. Hattâ bu kâbil köylere, Fatih'in vakıfları nesh ettiği zaman bile dokunulmadığı görülmektedir. Zâten Homa Kazâsı'nda da bu devirde nesh edilen vakıf sayısı da çok azdır (nesh olunan vakıf sayısı sâdece 3'tür).

³⁴⁸ Aynı Yazar, "Tımar", s. 314-315.

³⁴⁹ Halil İnalçık, "Mehmed II", *İA*, VII, s. 533

³⁵⁰ Fâtih ve Bâyezîd dönemindeki bu uygulamalar ile ilgili olarak bkz. Zeki Arıkan, "Hamid Sancağı'ndaki Tımar Düzenine İlişkin Araştırmalar", *TED*, XII, (1982), s. 101-111.

³⁵¹ Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-28) Malî Yılına Âid Bir Bütçe Örneği", *İFM*, XV/1-4, (1955), s. 251-329.

³⁵² Halil İnalçık, *The Ottoman Empire, The Classical Age (1300-1600)*, Londra 1973, s. 110-111.

Yukarıda zikrettiğimiz muhtelif âbidelere tahsis olunmuş vakıf köylerin toplam gelirleri ise II. Bâyezıd döneminde 15.020; 1528'de 10.721; 1571'de ise 11.131 akça idi.

Vakıf köylere ilâveten kazâda bâzı vakıf çiftlikler bulunmaktadır ki, bunlar vakıf defterlerinden anlaşıldığına göre, köylerdeki zâviyelerin şeyhlerine, dervişlerine ve ümerâdan beylere tahsis olunduğu tespit edilmektedir. Bunların da sayıları II. Bâyezıd döneminde 9; 1528'de 10; 1571'de ise 9'dur. Yıllık hâsılları ise, II. Bâyezıd döneminde 2.840; 1528'de 3.555 ve nihâyet 1571'de 2.980 akçadır.

Bu çiftliklerden bâzılarının normal çiftlikten daha büyük olduğu, bâzılarının da küçük birer yerleşme merkezini andırdığını anlaşılmaktadır. Nitekim Leşkerî Karyesi'ndeki Hacı oğlu Çiftliği'nde II. Bâyezıd döneminde 5 muâf hâne³⁵³; 1528'de 25 muâf hâne³⁵⁴; 1571'de ise 27 muâf h., 1 duâcı ve 5 muhassıl bulunmaktadır³⁵⁵.

Bir takım şeyh ve dervişlere tahsis edilmiş bu çiftliklerde, bunların tekye ve zâviyelerinin bulunması muhtemel iken, buna dâir kayıtlar oldukça azdır. Nitekim Homa Kazâsı kır iskân kesiminde olan ve defterlerden isimleri açıkça tespit edilen tekye ve zâviye sayısı II. Bâyezıd döneminde 3; 1528'de 7; 1571'de ise 8'dir. Bunların isimleri şöyledir.

- 1 -) Ahi Aydoğmuş Zâviyesi (Hisar Köyü'nde)*
- 2 -) Şeyh Arab Zâviyesi (Sazak Köyü'nde)
- 3 -) Seydî Zâviyesi (Seydî Köyü'nde)
- 4 -) Mukaddem-oğlu Zâviyesi (Sekülü Köyü'nde)**
- 5 -) Karaca-eyne Gâzî Zaviyesi (Göbek Köyü'nde)
- 6 -) Ece Zâviyesi (yeri tespit olunamamıştır)
- 7 -) Şeyh Osman Tekyesi (yeri tespit olunamamıştır)
- 8 -) Aşık Seğid Zâviyesi (Aşıklar Köyü'nde)***

* İlk üç zâviyenin adına, II. Bâyezıd dönemi defterinde tesâdüf olunmaktadır.

** Bundan sonraki dört zâviyenin adına ilk kez 1528 tarihli defterde rastlanılmaktadır.

*** Adı sâdece 1571 tarihli defterde geçmektedir.

Bu bilgilerden sonra kazâdaki vakıf ve mülk toprakların türleriyle hâsılât toplamları aşağıdaki gibidir:

³⁵³ BOA, MAD 262, s. 366

³⁵⁴ BOA, TD 369, s. 271-272.

³⁵⁵ TK. KKA., TD 560, vrk. 252b.

	II. Bâyezıd	1528	1571
Vakıf köy sayısı	10	9	9
Vakıf çiftlik sayısı	9	10	9
Gelir toplamı	17.860	14.276	14.111

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, Homa Kazâsı'ndaki vakıf gelirleri her dönemde düşüş göstermiştir.

2. Mirî arâzî: Zeâmet ve Tîmârlar

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde, kuvvetli bir merkezî idârenin teşkil edilmesi ve bir kısım siyasî şartların ortaya çıkardığı Osmanlı tîmâr sistemi, ülkenin askerî gücüne olduğu kadar, iktisadî ve sosyal vaziyetine de doğrudan etki etmiştir. Nitekim bu sistem, devlet nazarında geçimlerini temin yâhût hizmetlerine karşılık bir kısım asker ve memurlara çeşitli bölgelerin gelirinin tahsis edildiği bir sistemdir³⁵⁶. Mirî arâzîde uygulanan bu sistemde, yapılan umûmî tahrirlerin neticesine göre, önce *hâs*lar tespit edildikten sonra, 20.000 ile 100.000 akça arasındaki gelirler *zeâmet*, 20.000'den az olanlar ise *tîmâr* dilimlerine ayrılıyordu.

Tîmâr sistemi bünyesindeki *hâs*, *zeâmet* ve *tîmârlar* hakkında en kullanışlı bilgiler mufassal defterlere dayanılarak hazırlanmış *tîmâr icmâl* defterlerinde bulunmaktadır. Gerçi mufassal defterlerde de *tîmâr* veyâ *zeâmete* tasarruf eden kimsenin adı yer almaktaysa da, bunlardan hisseli *tîmârların* sâhiplerinin isimlerinin tam olarak öğrenilememesi ve hisselerin de düzgün bir şekilde tespit edilememesi bunların kullanılabilirliğini kısıtlamaktadır³⁵⁷.

Defterlerdeki bilgilerden Homa Kazâsı'nda *hâssa* tahsis edilmiş bir arâzî mevcut değildir. Mamafih kazâdaki mirî arâzînin tamamı *zeâmet* ve *bilhâssa* *tîmârlara* ayrılmış durumdadır.

Homa Kazâsı'ndaki *zeâmet* sâhipleri II. Bâyezıd döneminde 2; 1520'de ise 1 kişidir. Bundan sonraki tarihlerde Homa Kazâsı'nda herhangi bir *zeâmet* sâhibine tesâdüf edilmemektedir. Aşağıda yer alan listelerde *zeâmet* sâhiplerinin isimleri, kazâdaki *zeâmet* hisselerinin yekûnu gösterilmiştir.

³⁵⁶ Barkan, "Tîmâr", s. 286; Osmanlı tîmârı hakkında ayrıca bkz. Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tîmar*, (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), Teori yay., Ankara 1985.

³⁵⁷ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 275.

Tablo XXXVI: Homa Kazâsı'ndaki Zeâmetler

1. II. Bâyezıd döneminde kazâdaki zeâmet sâhipleri

zeâmet sahibi	vazifesi	kazadan tahsis olunan gelir nevi	kazadaki geliri
Hamza Bey	-	niyabet-i Homa ve Geyikler nahiyelerinde serbest olmayan timarların cürm-i cinayet ve resm-i arusiyye ve resm-i ağnamın nısfı, nefsi-i Homa, nefsi-i Geyikler, 8 tk., 10 tc., 1 hy.	63.198
Ahmed v. Kara Bey	-	3 tk., 1 t emlak, 1 tuzla, niyabet-i Geyikler ve Homa ve yave ve beytül-mal ve cürm-i cinayet-i sipahiyân-ı köhne ve resm-i arusâne	41.144
toplam			104.342

2. 1520'de kazâdaki zeâmet sâhipleri

zeâmet sahibi	vazifesi	kazadan tahsis olunan gelir nevi	kazadaki geliri
be-nâm-ı İshak	-	2 tk., 2 tm., 1 tc.	12.846

tk.= tam karye; hk. = hisseli karye; tm. = tam mezraa; tc. = tam cemâat; hm. = hisseli mezraa; hc. = hisseli cemâat.

Zeâmet gelirlerine baktığımızda, II. Bâyezıd döneminde zeâmet gelirlerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak her tarihte de zâimlerin görevlerini tespit etmek mümkün olmamıştır.

Kazâdaki daha küçük gelirler kategorisine, yâni *tîmârlara* gelince bunlar ekseriyetle bir kişinin tasarrufunda olmakla birlikte, bâzen iki, üç, dört, hattâ daha fazla kişi tarafından da birlikte tasarruf olunabilirdi. Böyle durumlarda şahıslar *tîmârı* ya *hisseli* ya da *müşterek* şekilde tasarruf ederlerdi. Hisseli *tîmârlarda* köyler ve hisseler ayrı olmayıp, herkesin bir berâtı varken ve bunlar sefere nöbetleşe giderken, müşterek *tîmârlarda* ise ölen bir kişinin *tîmârını* çocuklarına veyâhût herhangi bir şekilde birbirine yakın kimselere, *tîmârı* parçalamak mümkün olmadığından toptan vermesi söz konusudur. Diğer taraftan *Hisse*, Halil İnalçık'a göre öncelikle bir *tîmâr* parçasını, ikinci olarak ta köyden ayrılmış bir parçayı isnâd etmektedir. Mamafih bir köy hissesi muhtelif köy hisselerinden de oluşabilirdi.³⁵⁸

Tîmâr hakkındaki bu kısa izâhattan sonra Homa Kazâsı'ndaki *tîmârların* husûsiyeti ise şöyledir:

Tablo XXXVII: *Tîmârlı Sipâhi* sayısı ve gelirleri

Seneler	Sipâhi sayısı	Gelir türleri	Gelir toplamı
II. Bâyezıd	40	40 tk., 1 hk., 10 tm.	63.175
1520	62	43 tk., 16 hk., 11 tm., 11 tc., 1 hc., 1 emlak, 1 tuzla, 1 dalyan, 1 nefsi, 1 yaylak, 1 sazlık, 2 çiftlik, 1 çayır, çeltik hâsılı ile an-kıst-ı bâc-ı bazâr-ı nefsi-i Geyikler ve meyhâne ve resm-i arusiyye cürm-i cinayet ve båd-ı havâ ber-vech-i maktu	190.573

³⁵⁸ İnalçık, *Arvanid*, s. XXIV-XXV.

1528	56	2 nefis, 95 tk., 3 hk., 15 tm., 10 tc., 1 hc., 7 çiftlik, 2 yaylak, 1 emlak, 1 dalyan	210.087
1571	74	2 nefis, 21 tk., 87 hk., 14 tm., 1 hm., 8 tç., 6 tc., 6 hc., 2 nehr-i çeltik	272.901

Yukarıdaki icmal tablodan anlaşılacağı üzere, sipâhi sayısı 1520'de artmış, 1528'de az sayıda azalmış, lâkin 1571'de büyük bir artış göstermiştir. Bununla birlikte 1528'de sipâhiler 93 tam köye tasarruf ederlerken, 1571'de sipâhi sayısının artması neticesi 21 tam köye, daha fazla sayıda hisseli köye tasarruf eder olmuşlardır. Buna mukâbil gelir yekûnları her dönemde artış göstermiştir. Nitekim artış oranı, II. Bâyezid dönemine göre 1520'de takriben % 202; 1520'ye göre 1528'de % 10; 1528'e göre 1571'de ise % 30'dur.

Tablodaki gelir türleri içerisinde köyler, mezraalar ve cemâatler dışında, başka gelir kaynaklarının varlığı da dikkati çekmektedir. Bunlar kazâ dâhilindeki muhtelif gelir kaynaklarıdır ki, bunların içinde dalyan, sazlık, tuzla, çeltik hâsılı vs. bulunmaktadır.

Homa Kazâsı'nda sipâhi tîmârından başka, Kütahya Kalesi müstahfızlarına ve bâzdâra ait herhangi bir tîmâr bulunmamaktadır.

Bu tîmâr yekûnlarının, kazâdaki diğer gelir kategorileri ile (vakıf ve zeâmet) birleştirdiğimizde, senelere göre şöyle bir sonuç arz etmektedir.

Tablo XXXVIII: Kazâdaki gelir kategorileri toplu neticeleri

	II. Bâyezid		1528		1571	
	yekûn	%	yekûn	%	yekûn	%
Zeâmetler	104.342	56.29	-	-	-	-
Tîmârlar	63.175	34.08	210.087	93.64	272.901	95.08
Evkâf	17.860	9.63	14.276	6.36	14.111	4.92
Yekûn	185.377	100	224.363	100	287.012	100

Tablodan açıkça anlaşılacağı üzere, evkâftan elde edilen gelir, mîrî arâziye oranla çok düşük bir yekûn teşkil etmektedir. Tîmâr gelirleri ise daha önce de söylediğimiz gibi her dönemde artış göstermiştir.

B) KAZÂDAKİ TÎMÂR SÂHIPLERİ VE VAZÎFELERİ

Homa Kazâsı'ndaki tîmâr sâhipleri ekler kısmında yer alan listelerde de görüleceği üzere askerî hizmetliler ile bâzı devlet memurlarından müteşekkildi. Ancak bu listelerde derviş, şeyh ve ilmiye sınıfına mensûp olanlarla, eşkincülü mülk tîmâra sâhip birine rastlanılmamaktadır. Bu bakımdan mezkûr listelerin tetkiki, sipâhilerin menşei açısından bizi pek aydınlatmamaktadır. Yine de, bâzı tîmâr sâhiplerinin

vazifeleri ile kaydedilmeleri bu husûsta az çok fikir verebilmektedir. Meselâ, II. Bâyezîd dönemi defterinde 1 sipâhi seraskeri; 1520 tarihli defterde 2 dergâh-ı âlî çavuşu, 1 yeniçeri; 1528 tarihli defterde 1 sipâhi seraskeri, 1 defter kâtibi, 1 dergâh-ı âlî çavuşu, 1 yeniçeri; 1571 tarihli defterde ise 1 sipâhi seraskeri ve 1 sekbân kayıtlıdır. Bunlar içerisinde yer alan kâtip, yeniçeri ve sekbân, aslında ulûfeci tâifesinden iken, bilâhare sancağa çıkmış kapıkulları olmalıdır³⁵⁹.

Diğer taraftan zeâmete tasarruf eden şahısların ise vazifelerinin ne olduğuna dâir defterlerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tîmâr sistemi içerisinde büyük tîmâr sâhipleri, umûmiyetle devlet görevlileri ile askerî zümrenin üst kademelerinde yer alanlar iken, Homa Kazâsı'nda bunun böyle olmadığı göze çarpmaktadır. Mamafih, 1528 hâriç, bütün defterler tetkik edildiğinde bu nevi tîmâr sâhiplerinin gelirleri ile, diğer tîmâr sâhiplerinin gelirleri arasında bir fark bulunmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, küçük tîmâr sâhiplerinin bir çoğunun da vazifeleri yâhût statüleri defterlerde kayıtlı değildir, hattâ bunların bâzıları da sâdece kendi adlarıyla mukayyedir. Öyle ki, II. Bâyezîd döneminde baba adı ile kayıtlı sipâhi sayısı 29; 1520'de 40; 1528'de 5; 1571'de 7 kişidir. Baba isimleri yanında *bey*, *ağa* ve *çavuş* gibi ünvanlar taşıyanların sayısı ise II. Bâyezîd döneminde 1; 1520'de 3; 1528'de 1 kişidir.

Tîmâr sâhipleri ile ilgili dikkati çeken bir diğer husûs, "*yarayınca cebelüsü eşer*" şeklindeki kayıtlardır. Bu şekilde kayıt bulunan tîmârların sâhipleri 10 yaşına varmayan küçük çocuklardı. Bunlar sefere cebelü eşdirmez, ancak yaşı müsâit olduktan sonra cebelü eşdirirlerdi. Ancak bu yaş baremi, XVI. yüzyılda bir ara 16'ya çıkarmış, daha sonra, Anadolu Beylerbeyisine gönderilen bir emirle de "*sagîr olup kılıca yaramayan*"lara tîmâr tevcihi yasaklanmıştır³⁶⁰. Bu kâbil sipâhilerin sayısı, 1520'de 3 kişi, 1528'de 2 kişidir.

Tîmâr sâhipleri hakkında bu izâhatlardan sonra, Homa Kazâsı'ndaki tîmâr sâhiplerinin gelir kategorilerine göre tasnifi şöyledir:

³⁵⁹ Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 288.

³⁶⁰ *Aynı Eser*, s. 289.

Tablo XXXVIII: Kazadaki gelir kategorileri toplu neticeleri

	II. Bâyezıd			1520			1528			1571		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
1.000'den az	3	% 13.1	3	1	% 2	10	5	% 8.9	6	2	% 2.7	7
1.000-2.000	8	% 34.8	1	10	% 19.6	4	14	% 25	1	13	% 17.6	3
2.001-3.000	6	% 26.1	2	11	% 21.5	2	7	% 12.5	4	15	% 20.3	2
3.001-4.000	2	% 8.7	5	10	% 19.6	3	9	% 16.1	3	12	% 16.2	4
4.001-5.000	2	% 8.7	4	12	% 23.5	1	12	% 21.4	2	19	% 27	1
5.001-6.000	-	-	-	2	% 3.9	6	3	% 5.4	7	7	% 8.1	5
6.001-7.000	1	% 4.3	7	1	% 2	9	-	-	-	5	% 6.8	6
7.001-8.000	-	-	-	2	% 3.9	5	-	-	-	1	% 1.3	8
8.001-9.000	-	-	-	-	-	-	1	% 1.8	8	-	-	-
9.001-10.000	-	-	-	1	% 2	8	-	-	-	-	-	-
10.000'den fazla	1	% 4.3	6	1	% 2	7	5	% 8.9	5	-	-	-
Yekûn	23	100	7	51	100	10	56	100	8	74	100	8

A = Tîmâr sayısı

B = Kazadaki sipâhi sayısı yekûnuna göre kategorinin nispeti

C = Gelir kategorisi sıralaması

Bu tablodan anlaşılacağı üzere, sipâhi sayısı her dönemde artış göstermiştir. Artış oranı II. Bâyezıd dönemine göre 1520'de % 122; 1520'ye göre 1528'de % 10; 1528'e göre 1571'de % 32'dir tablodan çıkan bir başka sonuç, 0-7.000 akçaya arasında geliri olan tîmâr sâhiplerinin yoğunluğudur. Bunlar içerisinde sipâhilerin en çok bulunduğu gelir grubu ise 2.001-3.000 akçalık gelir grubu ile 4.001-5.000 akçalık gelir grubudur. Öyle ki, 1.000-2.000 akçalık gelir grubu Homa Kazası sipâhi yekûnunun, II. Bâyezıd döneminde % 34.8'ini; 1520'de % 19.6'sını; 1528'de % 25'ini; 1571'de ise % 17.6'sını teşkil etmektedir. 4.001-5.000 akçalık gelir grubu ise, sipâhi yekûnunun, II. Bâyezıd döneminde % 8.7'sini; 1520'de % 23.5'ini; 1528'de % 21.4'ünü; 1571'de ise % 27'sini oluşturmaktadır. 1.000'den az gelire sâhip olan sipâhi grubu ise, sırasıyla tarihlere göre 3, 10, 6 ve 7. sıralarda bulunmaktadır. Buna karşın 10.000'den fazla gelire sâhip sipâhi grubu ise ilk üç tarihte mevcut olup, bunların da sırası 6, 7 ve 5'ti.

SONUÇ

Tarih boyunca bir çok devletin hâkimiyetinden sonra, XII. yüzyılda Myriokefalon Savaşı sonrasında Türk hâkimiyetini tanıyan Homa'da, kesin sûrette Osmanlı hâkimiyetinin tesisi, son Germiyan hükümdarı II. Yakup'un vasiyeti gereğince 1429 tarihinde olmuştur. Bu tarihten sonra Homa, Osmanlı idarî teşkilâtında Anadolu Eyâleti'nin Kütahya Sancağı'na bağlı bir kaza olarak görülmekte, tahrir defterlerinde adı umûmiyetle Homa, bâzen de Homa ve Geyikler şeklinde geçmektedir. II. Bâyezîd dönemi defterinde Geyikler, Homa Kazâsı'nın bir nâhiyesi şeklinde geçmektedir. Ancak XVI. yüzyılda Homa'nın herhangi bir nâhiyesi yoktur. Fakat, bir kısım köy ve mezraaların bu yüzyılda Geyikler'e tâbi olarak belirtilmesi, resmîyette olmasa bile Geyikler'in bu dönemde nâhiye gibi addedildiğini göstermektedir.

XVI. yüzyılda iki nefis tâbir edilen iki yerleşim merkezinin mevcut olduğu kazâda, bunlardan birincisi Homa Kazâsı'nın merkezi Homa, diğeri Geyikler'dir. Bunlardan Homa, umûmiyetle bir şehrin sâhip olması gereken özelliklere sâhip iken, Geyikler daha ziyâde kasaba ile köy arasında yer alan bir yerleşim merkezini andırmaktadır.

Şehirlerin nüfusuna baktığımızda Homa şehrinde nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte muâf zümre, Homa'da nüfusun % 2-4'ünü, Geyikler'de ise % 1-3'ünü teşkil etmektedir. Oldukça sağlıklı nüfuslara sâhip Homa ile Geyikler'de herhangi bir gayr-i müslim unsur bulunmamaktadır.

Her iki yerleşim merkezinin ekonomik vaziyetine gelince, defterlerden net bir bilgi elde edilemese de her iki yerleşim merkezinde de çarşı ve pazarların bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğeri taraftan hem Homa, hem de Geyikler'de sabunhâne, boyahâne gibi küçük sanâyi teşekkülleri mevcuttur. Bunlara ilâveten Geyikler'de daha ziyâde olmakla birlikte, her iki yerleşim merkezi halkının, oturdukları yerin civârında zirâatle uğraştıkları görülmektedir.

Kazâdaki yerleşme merkezleri, köyler ve mezraalardan müteşekkildi. Bununla birlikte sâdece piyâde çiftliklerinin olduğu köyler de mevcuttu, âmâ bunların isimlerine mufassal defterlerde rastlanmamaktadır. Öte yandan kazâda vakıflara tâbi köyler de bulunmaktaydı. Lâkin köyler içerisinde en ayrıntılı bilgi edinilenleri mufassal defterlerde kayıtlı tûmâr köyleridir. Bunlar ilgili kısımda tek tek tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu köy ve mezraalar içerisinde reâyâdan hâlî olanlar bulunsa da, bunların ekseriyetle konar-göçerlerin teşkil ettiği hâric raiyyet tarafından zirâat olunduğu anlaşılmaktadır.

Kazânın nüfusunu, şehirliler, çiftçi=köylüler, yörükler ve piyâdeler olmak üzere gruplara ayırmak mümkündür. Fonksiyonları bakımından birbirinden hayli farklı bir yapıya sâhip olan bu grupların nüfus miktarları da tarihlere göre değişiklik arz etmektedir. Çiftçi=köylülerin, tarihlere göre umûmî nüfusa oranı % 44.5 ile % 60 arasında değişmektedir. Konar-göçer teşekküllerin umûmî nüfusa oranı ise % 25.8 ile % 45.9 arasındadır. Kır kesimine göre şehirli nüfusun oranı ilk üç tarihte % 8'ler civarında dolaşırken, 1571'de % 13.2'ye ulaşmıştır.

Kazâdaki kır kesiminde yürütülen başlıca faaliyetler toprağa dayalıdır. Büyük Menderes Nehri'nin doğduğu topraklar olan kazâ arâzîsinin, bu nehir ile buna bağlı kollardan su ihtiyâcı karşılanmakta, verimli topraklar ise, daha ziyâde Geyikler şehri ile Homa şehri önünde uzayıp giden ovalarda yer almaktadır. Tahrir defterlerinden hareketle kazânın verimli topraklarının asgarî miktarı tespit edilebildiği gibi, yine defterlerdeki vergi kayıtlarından kazâda yetiştirilen mahsûlleri de belirlemek mümkündür. Bu bakımdan buğday, arpa ve yulaf gibi hubûbât bol miktarda yetiştirilmektedir. Mamafih, kâfi miktarda bakliyat ile çeşitli miktarda meyve istihsâli de elde edilmektedir.

Homa Kazâsı'nda toprakla uğraşan halkın büyük kısmı tasarruflarındaki toprakları ekip biçmekte, ellerinde toprağı olmayanlar ise başkalarının topraklarında çalışmaktaydılar. Öte yandan 1571'de kazâda % 30'a varan nüfus artışı münâsebetiyle, zirâî toprakların daha küçük parçalara ayrıldığı, bilhâssa zemîn adı verilen toprak parçalarının sayısının arttığı görülmektedir. Kazâdaki toprak işçiliğiyle ilgili olarak dikkat çekici bir husûs ise, normal çiftçiler arasında ortakçılara tesâdüf olunmasıdır.

Toprak tasarruf şekillerine gelince, mîrî arâzînin memleketin büyük kısmında olduğu gibi Homa Kazâsı'nda da vakıf arâzîye göre çok fazla olduğu tespit edilmektedir. Bununla birlikte mîrî arâzî gelir bakımından da vakıf arâzîden çok fazladır. Nitekim

tîmâr gelirleri 1528 ve 1571'de kazânın umûmî gelirinin % 90'ından fazlasını teşkil etmektedir. Tîmâr sâhipleri tasarruf ettikleri tîmârların gelirleri bakımından daha ziyâde 2.001-3.000 ve 4.001-5.000 akçalık gelir gruplarında yoğunlaşmaktadırlar.

Kısacası Homa Kazâsı, XV-XVI. yüzyıllarda sosyal ve ekonomik yönden çok çeşitlilik arz etmemekle birlikte yetiştirilen mahsûller ve küçük sanâyi teşekkülleri ile kendi ihtiyâçlarını karşılayabilecek kapasiteye sâhiptir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) Tahrir Defterleri

Nr. 3m, 45, 49, 152, 237, 369, 447, 510, 682.

b) Maliyeden Müdevver Defterler

Nr. 72, 230, 262, 2498.

2. Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

a) Tahrir Defterleri

Nr. 48, 158, 230, 560, 575.

3. İstanbul Belediye Kütüphanesi

a) Muallim Cevdet Yazmaları

Nr. 0.72, 0.93.

II. YAYIMLANMIŞ VESİKALAR

Ahmed Refik; *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), [Tıpkıbasım, BOA yay., Ankara 1995].

Barkan, Ömer Lütfi; *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâf Ekonominin Hukûkî ve Malî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1945.

_____ ; "H. 933-934 (M. 1527-28) Malî Yılına Âid Bir Bütçe Örneği", *İFM*, XV/1-4, (1955), s. 251-329.

_____ ; *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, TTK yay., Ankara 1988.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, *Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları*, BOA yay., Ankara 1993.

Emecen, Feridun-Şahin, İlhan; "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I", *Belgeler*, XIX/23, (1999), s. 53-122.

İnalçık, Halil; *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, TTK yay., Ankara 1987.

İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri, 953 (1546) Târîhli, (Neşr. Ömer Lütü Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi), Baha Matbaası, İstanbul 1970.

Yediyıldız, Bahaaddin-Üstün, Ünal; *Ordu Kazâsının Sosyal Tarihi I, 1455 Tarihli Tahrir Defteri*, TTK yay., Ankara 1992.

III. KAYNAK ESERLER

Âşık Paşaoğlu Tarihi, (Neşr. Atsız), MEB yay., İstanbul 1992.

Hicrî 1324 Târîhli Salnâme-i Vilâyet-i Hüdâvendigâr, def'a 34.

Mehmed Neşri; *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, II, (Neşr. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK yay., Ankara 1987.

Niketas Khoniakes; *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. Fikret Işıltan), TTK yay., Ankara 1995.

Ramsay, W. M.; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (trc. Mihri Pektaş), MEB yay., İstanbul 1960.

Şemseddin Sami; *Kâmûsü'l-Âlâm*, III, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.

Texier, Charles; *Küçük Asya*, II, (trc. Ali Suad), Maarif Vekâleti yay., İstanbul 1339.

23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1961.

IV. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Afyoncu, Erhan; "Defterhane", *TDVİA*, IX, s. 100-104.

_____; "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Yapılmış Çalışmalar Hakkında Bâzı Düşünceler", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999* (basılacaktır).

Akdağ, Mustafa; *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celalî İsyanları"*, Cem yay., İstanbul 1995.

_____; *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559)*, I-II, Cem yay., İstanbul 1995.

Akgündüz, Ahmet; *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1996.

- Altundağ, Şinasi; "Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında", *VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 20-26 Ekim 1961*, TTK yay., Ankara 1967, s. 342-354.
- Arıkan, Muzaffer, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları*, AÜDTCF, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1968.
- Arıkan, Zeki; "Hamid Sancağı'ndaki Timar Düzenine İlişkin Araştırmalar", *TED*, XII, (1982), s. 101-126.
- _____ ; *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, EÜEF yay., İzmir 1988.
- _____ ; "XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Çeltik Üretimi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos 1989*, Ankara 1990, s. 477-481.
- _____ ; "Tapu-Tahrir Defterleri Nasıl Yayınlanmalıdır? Hamit Sancağı Örneği", *Uluslararası Tapu-Tahrir Defterleri Sempozyumu, Konya 26-28 Ekim 1992*.
- _____ ; "I. Milletlerarası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu", *Tarih ve Toplum*, nr. 109, (Ocak 1993), s. 18-19.
- _____ ; "İkinci Uluslararası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu, Erlangen 18-19 Mart 1994", *Tarih ve Toplum*, nr. 125, (Mayıs 1994), s. 46-48.
- Atabek, Ömer Fevzi; *Afyon (Vilâyeti) Tarihçesi*, (Haz. Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Üniversitesi yay., Afyon 1997.
- Aytekin, Kudret; "Myriocephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976*, II, TTK yay., Ankara 1981, s. 689-701.
- Barkan, Ömer Lütfi; "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I, İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri", *VD*, II, (1942), s. 279-386.
- _____ ; "Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma", *IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948*, I, Ankara 1952, s. 290-294.
- _____ ; "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *TM*, X, (1953), s. 1-26.

- _____ ; “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişaf Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âid Araştırmalar”, *İFM*, XXIII/1-2, (1963), s. 239-296.
- _____ ; “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I”, *İFM*, II/1, (1941), s. 29-59; II, *İFM*, II/2, (1941), s. 214-247.
- _____ ; “Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller: Malikâne-divânî Sistemi”, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, Gözlem yay., İstanbul 1980, s. 151-208.
- _____ ; “Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti (1)”, *Toplu Eserler I*, s. 249-280.
- _____ ; “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri”, *Toplu Eserler I*, s. 575-716.
- _____ ; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü”, *Toplu Eserler I*, s. 725-788.
- _____ ; “Kanûn-nâme”, *İA*, VI, s. 185-196.
- _____ ; “Çiftlik”, *İA*, III, s. 392-397.
- _____ ; “Tımar”, *İA*, XII/1, s. 286-333.
- Baykara, Tuncer, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu’nun İdari Taksimatı*, TKAE yay., Ankara 1988.
- _____ ; *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1990, s. 20.
- _____ ; *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997.
- Baysun, Cavid; “Ayas Paşa”, *İA*, II, s. 45-46.
- Beldiceanu, Nicoara; *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Tımar*, (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), Teori yay., Ankara 1985.
- Braudel, Fernard; *II. Philip Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge yay., İstanbul 1989.
- Cahen, Claude; *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, (trc. Yıldız Moran), E yay., İstanbul 1994.

- Cin, Halil; *Mirî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi yay., Konya 1987.
- _____ ; *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Selçuk Üniversitesi yay., Konya 1992.
- Çağatay, Neşet; “Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergiler”, *AÜDTCFD*, V, (1947), s. 438-511.
- _____ ; *Makaleler ve İncelemeler*, Selçuk Üniversitesi yay., Konya 1983.
- Çay, M. Abdülhaluk; *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Orkun yay., İstanbul 1984.
- Çetintürk, Salâhaddin; “Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri”, *AÜDTCFD*, II, (1943), s. 107-116.
- Çiçek, Kemal; “Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler”, *OTAM* 6, (1995), s. 51-90.
- Dirimtekin, Feridun; *Konya ve Düzbel (1146-1176)*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1944.
- Doğru, Halime; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren yay., İstanbul 1990.
- Elibüyük, Mesut; “Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler”, *Coğrafya Araştırmaları*, I/2, (Şubat 1990), s. 11-42.
- Emecen, Feridun M.; *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, TTK yay., Ankara 1989.
- _____ ; “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri”, *Tarih ve Sosyoloji Semineri, İstanbul 28-29 Mayıs 1990*, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul 1991, s. 143-156.
- _____ ; “Sefere Götürülen Defterlerin Defteri”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İÜEF yay., İstanbul 1991, s. 241-268.
- _____ ; “Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir bâzı Mülâhazalar”, *Belleten*, LX/227, (Nisan 1996), s. 81-91.
- _____ ; “Mufassaldan İcmale”, *OA*, XVI, (1996).
- Erdoğan, M. Akif; “Karaman Vilâyeti Kânunnâmeleri”, *OTAM* 4, (1993), s. 467-516.

- _____ ; *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1998.
- Ergenç, Özer; “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bâzı Düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976*, II, TTK yay., Ankara 1981, s. 1265-1274.
- _____ ; “Osmanlı Şehirlerinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, *Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (Edt. Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara 1980, s. 103-109.
- _____ ; “Osmanlı Şehrindeki ‘Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *OA*, IV, (1984), s. 69-78.
- _____ ; *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995.
- Ergin, Osman; *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- Eyice, Semavi; “Mescid”, *İA*, VIII, s. 101-118.
- Faroqhi, Suraiya; “16. Asırda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar: İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Menteşe”, (trc. Melek Eğilmez), *ODTÜ Gelişme Dergisi I*, (1978), s. 39-85.
- _____ ; *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (trc. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1994.
- _____ ; *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (trc. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1998.
- Fekete, L.; “Türk Vergi Tahrirleri”, (trc. Sadrettin Karatay), *Belleten*, XI/42, (Nisan 1947), s. 299-328.
- Gökbilgin, Tayyib; *Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlad-ı Fâtihân*, İÜ Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1957.
- _____ ; “15. ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, *VD*, VI, (1965), s. 183-193.
- _____ ; “Nahiye”, *İA*, IX, s. 37-39.
- _____ ; “Kütahya”, *İA*, VI, s. 1118-1127.
- Gökçe, Turan; *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1994.

- _____ ; “934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Kadılıkları ve Kadıları”, *3 Mayıs 1944, 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 77-94.
- _____ ; “Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri”, *TİD IX*, (1994), s. 235.
- Gönçer, Süleyman; *Afyon İli Tarihi*, I, Karınca Matbaası, İzmir 1971.
- Göyünç, Nejat; “«Hâne» Deyimi Hakkında”, *İÜTD*, XXXII, (1979), s. 331-348.
- _____ ; *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK yay., Ankara 1991.
- Güçer, Lütfi; “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisârı ve Tuzlaların İşletme Nizâmı”, *İFM*, XXIII/1-2, (1963), s. 97-143.
- _____ ; *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İÜİF yay., İstanbul 1964.
- Gümüüşçü. Osman; “Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999* (basılacaktır).
- Gündüz, Tufan; *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”*, Bilge yay., Ankara 1997.
- Halaçoğlu, Yusuf; *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK yay., Ankara 1996.
- _____ ; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK yay., Ankara 1997.
- İlgürel. Mücteba; “XVII. Yüzyıl Balıkesir Şeriyeye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976*, II, TTK yay., Ankara 1981, s. 1276-1281.
- İnalcık, Halil; *The Ottoman Empire, The Classical Age (1300-1600)*, Londra 1973.
- _____ ; “Rice Cultivation and the Çeltükci-reâyâ System in the Ottoman Empire”, *Turcica*, XVI, (Paris 1982), s. 69-141.
- _____ ; “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos 1989*, Ankara 1990, s. 1-11.
- _____ ; “Osmanlı Fetih Metodları I”, (trc. Tahir Sünbül), *Yeni Forum*. XII/263, (Nisan 1991), s. 22-23.

- _____ ; “Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu”, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren yay., İstanbul 1998, s. 31-65.
- _____ ; “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Edt. Çağlar Keyder-Faruk Tabak), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1998, s. 17-35.
- _____ ; “Mahkeme”, *İA*, VII, s. 149-151.
- _____ ; “Mehmed II”, *İA*, VII, s. 506-535.
- Kafalı, Mustafa; “Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Erdem*, “*Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı I*”, VIII/22, (Ocak 1996), s. 5-17.
- Kalkan, Ayhan; *Her Yönü İle İlçemiz Dinar (Apameia-Celainai)*, Kütüphane Yaptırma ve Yaşatma Derneği yay., Ankara 1984.
- Kaya, Mehmet Ali; “Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri”, *TİD XIII*, (1998), s. 163-173.
- Kazıcı, Ziya; “Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bâzı Görevleri”, *İslâm Medeniyeti Dergisi*, V/3, (Mart 1982), s. 29-36.
- _____ ; *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi, (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat)*, Kültür Basın-Yayın Birliği yay., İstanbul 1987.
- Köprülü, Fuad; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1993.
- _____ ; *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK yay., Ankara 1994.
- Kunt, Metin; *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerâsı ve İl İdâresi*, Boğaziçi Üniversitesi yay., İstanbul 1978.
- Kurt, Yılmaz; “I. Milletlerarası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu'nun Ardından”, *OTAM 4*, (1993), s. 717-721.
- _____ ; “II. Milletlerarası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu'nun Ardından”, *OTAM 5*, (1994), s. 621-630.
- _____ ; “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesinde Uygulanacak Metot”, *OA*, XVI, (1996), s. 45-59.
- _____ ; “Tapu Tahrir Defterleri ve Bunların Yayınlanması Hakkında”, *I. Millî Arşiv Şurası, Ankara 20-21 Nisan 1998, Tebliğler-Tartışmalar*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1998, s. 695-703.

- Kütükoğlu, Mübahat S.; *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1580-1838)*, TKAE yay., Ankara 1974.
- Lowry, H. W.; "The Ottoman Livâ Kânunnâmes Contained in the Defter-i Hakanî", *OA*, II, (1981), s. 43-74.
- M. Ferit-M. Mesut; *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, Konya Halkevi yay., İstanbul 1934.
- Miroğlu, İsmet; *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı*, TTK yay., Ankara 1990.
- Nagata, Yuzo; "16. Yüzyılda Manisa Köyleri, 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Ait Bir Tahrir Defterini İnceleme Denemesi", *İÜTD*, XXXII, (1979), s. 731-758.
- Ocak, Ahmet Yaşar; "Zâviyeler", *VD*, XII, (1978), s. 247-270.
- Orhonlu, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (der. Salih Özbaran), EÜEF yay., İzmir 1984.
- _____ ; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren yay., İstanbul 1987.
- Ortaylı, İlber; "Osmanlı Kadısı Tarihi, Temeli ve Yargı Görevi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXX/1-4, (1977), s. 119-128.
- Ögel, Bahaaddin; "İslâmdan Önceki Türk Devletlerinde Timar Sistemi", *IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948*, I, TTK yay., Ankara 1952, s. 242-250.
- Öz, Mehmet; "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *VD*, XXII, (1991), s. 429-439.
- Özcan, Abdülkadir; "Osmanlı Askerî Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, (Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA yay., İstanbul 1994, s. 337-368.
- Özdeğer, Hüseyin; *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı*, I, İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi yay., İstanbul 1988.
- Özel, Oktay; "XV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Hariç Raiyyet", *TDAD*, s. 43, (1986), s. 159-171.
- Raymond, André; *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (trc. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1995.
- Steinherr, Irène Beldiceanu; "XV. ve XVI. Asırlarda Anadolu'da Ortakçılar", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara 1981, s. 1321-1326.

- Sümer, Faruk; "XVI. Asırda Anadolu, Suriye, ve Irak'da Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", *İFM*, XI/1-4, (1952), s. 511-522.
- _____ ; *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1992.
- Şahin, İlhan; "Osmanlı İmparatorluğunda Konar-göçer Aşiretlerin Hukûkî Nizâmları", *Türk Kültürü*, XX/227, (Mart 1982), s. 285-294.
- _____ ; "Osmanlı Devrinde Konar-göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dâir Bâzı Mülâhazalar", *TED*, XIII, (1987), s. 195-208.
- _____ ; "Milletlerarası II. Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu", *Tarih ve Medeniyet*, nr. 6, (Ağustos 1994), s. 47-48.
- _____ ; "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'su Göçebelerin İdarî ve Sosyal Yapısı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, nr. 15, (1997), s. 253-264.
- Şeker, Mehmet; *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1991.
- Şimşirgil, Ahmet; "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", *TAD*, nr. 5, (1989), s. 289-299.
- Tanoğlu, Ali; "İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *TM*, XI/12, (1954), s. 1-32.
- Togan, Zeki Velidî; *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Turan, Osman; *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993.
- _____ ; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul 1996.
- Türkay, Cevdet; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar*, Tercüman yay., İstanbul 1979.
- Uzunçarşılı, İsmail H.; *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK yay., Ankara 1988.
- _____ ; *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK yay., Ankara 1988
- _____ ; *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, I, TTK yay., Ankara 1988.
- _____ ; *Osmanlı Tarihi*, I, TTK yay., Ankara 1994.
- Ünal, Mehmet Ali; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, TTK yay., Ankara 1989.

- _____ ; *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK yay., Ankara 1999.
- Varlık, Mustafa Çetin; *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., Erzurum 1974.
- _____ ; “XVI. Yüzyılda Anadolu Beylerbeyliği Sancakları ve Kadılıkları Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı*, IV. Kitap, Atatürk Üniversitesi yay., Ankara 1978, s. 25-42.
- _____ ; *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum 1985.
- _____ ; “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdârî Teşkilâtında Kütahya”, *TAD*, nr. 2, (1986), s. 201-239.
- Veinstein, Gilles; “Çiftlik Tartışması Üzerine”, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, s. 36-56.
- Yediyıldız, Bahaeddin; “Türkiye'de Yer-Adı Verme Usulleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Eylül 1984, Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1984, s. 25-41.
- _____ ; “Azınlık Meselesi Açısından Tahrir Defterleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 19, (Eylül 1986), s. 43-44.
- Yücel, Yaşar; “Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Bellekten*, XXVIII/152, (1974), s. 657-708.

V. HARİTALAR

- Dinar Kazâsı Haritası*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Harita Kataloğu, nr. 575.
- Türkiye Haritası*, 1/100.000, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara 1982.

EKLER

I-) KÜTAHYA LİVÂSİ KÂNUNNÂMESİ

Beyân-ı rüsûm-ı kavânîn-i livâ-i Kütahya mebânî-i defâtir-i sultâniye ve me'âhiz-i örfiye-i Osmâniyedir resm-i çift otuz iki nîm bi-esabihî resm-i bennâk on iki iz'af-ı re'âyâyâ kara tesmiye olunur resmi altı akçadır nesl-i re'âyâdan ehl-i kisb olacak mürâhikin defter-i nevde mücerred hâlî ani'r-rüsûm kayd olunmuşlardır Mâdâm ki bu mertebededir resm alınmaz mürûr-ı eyyâmıla bâliğ ve ehl-i kisb olacak hâline göre resm alınır defterde çift yazılmayan kimesneler çifte ve çiftliğe mâlik olsa amelen bi'l-vücûd anların gibilerden resm-i çift alınır bu bâbda i'tibâr arzdadır mücerred çiftliği olan kimesneye resm lâzım olur elinde çiftliğinden ziyâde yer olan kimesne ziyâdeye nisbet hâric re'âyâ gibidir fakr u faka urûzile çift ve çiftliği elinden giden re'âyâdan resm-i çift alınmak hayfdir husûsâ ki bozulandan bedel bulunub rüsûm-ı mektûbiye halel gelmemiş olan resm-i çift ma' tevâbi'a evâ'ilde harman üzerinde alınırdı şimdiki hâlde sene-i şemsiyeden Mart ayında emrolunmuşdur rüsûm-ı âsiyâb dahi bu vakitte alınır tîmârlardan müteferrik olan re'âyâyı cem' itmek kânûn-ı kadîmdir amâ on beş yıldan ziyâde bir yerde mütemekkin olanı kaldırmak men' olunmuşdur şehirde yirmi yıldan ziyâde mütemekkin olan ol oturduğu şehre yazılıb İslâmbul'da on yıldan ziyâde mütemekkin olan yaya ve müsellemler yayalıktan ve müsellemlikten halâs olub İslâmbul evi ola deyü buyurulmuşdur iki onda şunun gibi ra'iiyetden alınır kim kendi sipâhisini tîmârındaki çiftliği koyub gayri yerde zirâ'at eyleye sipâhisinin tîmârında ekmeğe yarar yeri olmadığı takdîrce gayri yerde eken re'âyâdan iki onda almak hayf-ı nâ-ma'rûfdur yerlüde ve yörükde resm-i ganem iki koyuna bir akçadır yörüğün koyunu hiç kalmayub kırılıb ya yirmi dört adeden ekall kalsa bunlara dahi kara denür koyun bâcı alınmaz yörüğü karasından bennâk resmi gibi on ikişer akça alınır eğer elinde çift olub bir sipâhidin yer tapulayub zirâ'at dahi iderse kânûn-ı kadîm budur ki boyunduruk resmi için yılda on iki akça vire ziyâde nesne virmeye zirâ yer kulluğun sipâhiye virür eğer bunların gibilerden otuz ikişer akça alınacak olursa resm tekrâr alınub kânûn-ı kadîme muhâlif hayf vâki' olur sâbika ba'zı zu'amâ-yı mîr-i mîrân te'addî idüb otuz ikişer alındıktan sonra emr-i âlî mücebince bu kaziiye teftiş olunub kânûn-ı kadîme mutâbik

mutlaka yörükde kara resmi on ikişer akça mukarrer kılınub ziyâdesi men' olunmuşdur koyun bâcı yörük karası resminin vakti ki şimdiki hâlde Abril ayıdır evâ'ilde kuzu kırkında alınır imiş kuzu dahi sayılır ağıl resmi üç akçadır hubûbâtdan öşr-i şer'î ile yemlik alınır cümlesi sekizde bir olur sipâhi öşrün ambarına iledüb hisâr erinin hisâra iletmek bid'ad-ı ma'rûfedir lâkin mesâfe bir günlükden ziyâde olsa def'an lil harc teklîf olunmaz sipâhiden bir çiftlik tutan hâric re'âyâdan resm-i zemîn begâyet has penbe biter ya su basar yerden iki dönüme bir akçadır cümlesi otuz akça olur zirâ ancılain has yerin altmış dönümü bir çiftlik i'tibâr olunub üç dönüme bir akça ednâ yerden yüz yirmi dönüm begâyet ednâdan yüz elli dönüm bir çiftlik olur buncılayın ed[nâ] çiftlikden resm-i zemîn dört beş dönüme bir akça düşer yarı bir bütün çiftlikden otuz akçadan alınmaz ve dönüm dahi alâ ma-hüvel ma'rûf orta adım ile tûlen ve arzen kırk adım yerdir arz-ı öşriyeden zirâ'ate yarar bilâ mâni' üç yıl boz kalmak tîmâra zarâr verür bu zarârı def' için üç yıl boz kalan yeri sâhibinin elinden alub gayri kimesneye tapuya virmek örfen câ'izdir amâ limâni'in boz kalsa meselâ dağ yeri olub her yıl ekine gelmediği sebebden ya ovâ yer olub su galebe itdüğü cihetden üç yıl boz kalsa tapuya virmek olmaz zirâ bu takdîrce ikinci tarafından taksîrât-ı mütetâliye [bulunmaz] bunların gibi yerlerde i'tibâr def'atle ekine gelüb fevt olmaktadır eğer tekrar fevt olsa tapuya virmek câ'iz olur ve illâ felâ çift öküzü maslahatı için ve harman yeri için birkaç dönüm yer boz komak memnû' değildir bu sebebler ile boz kalan yerler ne kadar zamân boz kalırsa tapuya virilmez bu husûs için il yazılırken hükm-i şerîf-i cihânmuta' vârid olmuşdur kadîmü'z-zamândan kasabâtın ve kurânın davârları örüsü olan yerlerin ekilmesi ve korunması ve tapuya virilmesi ehl-i kurâyâ ve kasabâta zarâr olduğu sebebden men' ü ref' olunmuşdur öksüz tapusu bid'at-ı merdûdedir yetimin yeri ihyâ olunmadığı için gayre teslîm olunsa bâliğ olacak alur avret yer boz komayub resmin dahi edâ eylese elinden almak defter ve kânûn-ı kadîme muhtelifdir bâğdan ve bağçeden kânûn-ı Osmânî alâ ma-hüvel-meşrû' öşr-i hâsıl alınmaktadır [amâ def'an li't-tazyîk ani'r-re'âyâ bedel-i öşr harâc olunmuşdur bağ dönümüyle dönümden dönüme a'lâsı on ednâsı beş akçadır hadâyıkdan ve sâ'ir harîmler mukâta'atından öşrlerine [göre] kesim alınır öşr-i asel şer'le arza tâbi'dir ve ba'zı vilâyetlerde dahi amel bu minvâlcendir amâ bu sancâkda kovân gayrin toprağında olmak kalîl ve nâdir olmağın ra'iiyyetin kovânından köhne defterlerde öşr-i asel sâhib-i ra'iiyyete yazılmışdır binâ berân defter-i nevde öyle yazıldı hem bu sancâkda kovân kıymetli olub yirmi beşer akçaya satılmağın bedel-i öşr

bu vilâyetde kovândan kovâna ikişer akça kayd olunmuşdur amâ aşağı illerde kovân başına bir akça ve otluk resmi dört kovâna bir akçadır Gerdek resmi mücehheze kızdan altmış akça avratdan kırk akça fakîrlerden nısfdır mâ-ile'l-ganiyyedir mutavassitü'l-hâlden beyne beynedir yerlüde avratın resmi nikâhında toprak mu'teberdir yörük lâ-mekân olduğu sebebden atasına tâbi' olmakda seyyibe ile bâkire birdir kuzât tasarrufunda olan resm-i nikâh dahi on iki akçadan yirmi dörde varınca a'lâ ve ednâ ve mutavassitü'l-hâlden hâllerine göre alınır resm-i mektûbda dahi bu haddeden tecâvüz örfen câ'iz değildir gayr-ı ez itknâme-i utekâ gayrî sancâkdan gelen koyundan otlak resmi mirlivâ için orta sürüden vasat koyundur ki bahâsı on beş akça ola ednâdan on akça kıymetlü bir tokludur a'lâsından yirmi akça kıymetlü bir koyundur yirmiden ziyâde alınmak şer'a ve örfе muhâlif hayfdır sancâk içinde olan sürüden otlak resmi alınmaz meğer ki resm-i otlak kaydolunmuş yerlerde ola yürüye Ahur Dağı gibi beğler için avcılardan korunan dağda mücerred koyub yaymak memnû' değildir ale'l-husûs yörüklerin gelüb geçdiği yollar civârında ola meğer ki canâvarlardan avlayub ürküdeler bunların gibi kaziyelerde ba'de'l-men' ve'l-i'lân mütemenni' olmayan çobanların cerîmeleri kâdî-i vilâyet katında sâbit oldukdan sonra beş akça ya beş ağaçdır ziyâdesi şer'a ve örfе muhâlif te'addidir vilâyet-i mezbûrede dutulan vaşak ve kaplan derileri mirlivânındır meğer ki yaya ve müselleme dutmuş ola anların duttukları sancâkları beylerininindir bunun üzerine ellerinde ahkâm-ı şerîfleri görüldü serbest tîmârlarda ve müsellemeden ve yörükân-ı mirlivâdan gayrî re'âyâ dutukların ve abd-ı âbık ve kenizek müjdeleri sâhib-i tîmârındır müddet-i örfiyeleri tamâm oldukdan sonra bâzârlarda bey' ü men-yezîd olunub satılan kul ve câriye ve devvâbın bahâları dahi ashâbı zâhir olunca sâhib-i tîmâr katında emânet olur müddet-i örfiye dahi kulda ve câriyede üç ay ve devvâbda bir aydır bahâlısında nısf-ı müddet-i abd-ı âbıkdır re'âyâ dutduğunda i'tibâr serbest tîmârın toprağınadır sâhib-i tîmârın kendü ra'iiyeti dutduğu ile gayrin re'âyâsı dutmasında fark yokdur bunun ra'iiyeti dahi âharın serbest tîmârı için de dutsa muştuluğu ve ba'de'l-bey' hıfz bahâsı ol âharın olur ve serbest olmayan tîmârlarda re'âyâ dutduğu defterde bir kimesneye ta'yîn olmadığı takdîrce mirlivânındır zirâ defter ile murtezâ-yı kavânîn mu'araza eylese deftere i'tibâr olunur ammâ sâbıka zikr olunan yörükler ve yaya ve müselleme dutduğu yava ve kul ve cârie muştulukları her ne yerde dutarlarsa beğlerininindir bunların dutduğunda toprak mu'teber değildir serbest tîmârlarda dahi dutarlarsa girü hemen beğlerininindir diş ve kan cürmü ve sâ'ir cerâyim gibi serbest

tîmârlarda bi-tamâmihî sâhib-i ra'iyetindir serbest olmayan tîmârda nısfı sâhib-i ra'iyetin ve nısf-ı âharı hâricdir dahl iden mirlivânın ya zâ'imindir ikisi bile getirdiği takdîrce her biri rub'u tasarruf ider koyun bâcına ve ekser yerlerde gerdek resmi dahi bu tarîk üzere dahl olunur bu sancâkda bâkî rüsûma dahl olunmaz cerâyime ve uğruya ve kanluya ve sâ'ir hırsuzlara siyâset eylemek medâr-ı nizâm-ı memleket ve menât-ı emn-i vilâyetdir atlu sancâğı beğinindir ammâ bir sebab-i şer'î ya örfi ile afvoluna bedel-i siyâset alınmak şer'-i şerîf-i rahmanîye ve örf-i münîf-i sultânîye kânûn-ı kadîm-i Osmânîye münâfi' ve muhâlif bid'at-ı merdûdedir ve şenâ't-i memnû'adır siyâset olunandan cürm alınmaz afvolunduğu takdîrce cerîmelemek sâhib-i ra'iyetindir salıvirmek sancâk beyine nesne almak memnû'dur meğer ki müstahıkk-ı siyâset olan ra'iyet kendinin ola beher takdîr kâdî-i vilâyet ma'rifetinsüz salıvirse kendü mahall-i töhmet ve salıviren âdemîleri mücrim ve müstahıkk-ı siyâset olur mücrimin ve müttehemîn cerîmesi kâdî-i vilâyet katında ya men-fuvvize ilahi'l-kaziyye huzûrunda sâbit ve zâhir olun ehl-i örfe teslîm itmedin dutub kapub işkence ve siyâset eylemek şer'a ve örfe muhâlif te'addî ve tecâvüzdür meğer ki ol mücrim ve müttehim olan kimesneler mu'ânid ve mütemerridler olalar hasmın da'vetîle mahkemeye gelmeğe imtinâ' eyleyeler berâ-yı takdîr tefтіş olunmadan bi-ma'rifetü'l-kâdî mahkemeye ihzâr için bilâ-te'addî dutub mahkemeye götürmek memnû' değildir ve bi'l-cümle kazâyâ-yı örfiyede her kaziyye kuzât-ı vilâyet ma'rifetlerîle olub hem ümerâ-i izâm ve a'vânühû ve hüddâm-ı hüdâvendigâr yasağıle şer'a mutî' ve münkat olmak menât-ı tenfîz-i ahkâm ve şart-ı ri'âyet-i intizâm-ı beyne'l-enâmdır nevâhi-i Uşak'da beşerleme şer'a ve örfe ve kânûn-ı kadîme ve deftere muhâlif hayf olduğu sebebden emr-i âlî mücebince ref' olundu hâliyâ diyâr-ı mezbûrda vâki' olan ortakçılar emr-i şâhîle ortaklıkları ref' olunub çiftlikler sâhib-i tîmâra hâssa kaydolundu Lâzkıye ve Honâz nâhiyelerinde zirâ'at olunan çeltük ve susam ki suyla hâsıl olur tohum ve su sipâhi cânibinden olub mutekaddemden münâsafâ üzere oluna gelüb bu üslûb cârî olduğu der-i devlete arz olundukda vech-i meşrûh üzere mukarrer buyurulmağın münâsafâ üzere kaydolundu

II-) HOMA KAZÂSİ PİYÂDE VE MÜSELLEM ÇİFTLİKLERİ

Liste I: 1466 Tarihli Deftere Göre (TD 3m) Homa Kazâsı Piyâdeleri

Çiftliğin Bulunduğu İskân Yeri	Çiftlik Adı	Yaya Adı	Yaya	Yamak	Müccer-red	Pir	Küt	Muaf
nefs-i Homa	Yaya Nacak	Nacak v. Nebî Fakih	4	-	-	2	-	-
"	Yaya-oğlu	İsa v. Mü'min	2	1	1	1	-	-
"	Yaya Turut	İlyas v. Kürkçü Mehmed	1	-	4	-	-	-
"	Yaya Hızır	Ramazan oğlu Mehmed	3	1	-	2	-	-
"	Yaya Bekir	Hacı Mehmed v. Musa	2	1	1	-	-	-
"	Yaya Hacı Sinan	Yahya v. Hamza	1	2	4	-	-	-
"	Yaya Köse(?)	Yahşi v. Şeyh	3	-	3	-	-	-
"	Polad-oğlu	Hacı Cüneyd v. Mes'ud	2	-	3	1	-	-
"	Hasan	İshak oğlu Ömer	3	-	1	-	-	-
"	İdris-oğlu	Yahya v. Helvacı	5	1	4	-	-	-
"	Yaya Şamlu	Hacı Sinan v. Şamlu	2	3	-	-	-	-
"	Yaya Arslan oğlu Ömer	Mahmud v. Bayezid	3	-	4	-	-	-
"	Bekir		m	e	v	k	u	f
"	Ya'kub		m	e	v	k	u	f
"	Ahi Yâdigâr	Yusuf v. Gaybi	2	-	3	-	1	-
karye-i Karalu	Ali Hacı	Ahmed v. Hacı Mehmed	4	-	5	-	-	1(ehl-i ilm)
"	Mürüvvet Fakih	Mustafa oğlu Hızır	2	-	2	-	-	-
"	Çaruk	Mustafa v. Yusuf	2	-	2	-	-	-
"	Afşar		m	e	v	k	u	f
karye-i Beğlice	Ahi Ömer	Sevindik v. Ma'den	2	1	5	-	-	-
"	Yaya Mahmud	Yusuf v. Ahmed	1	2	3	-	-	-
karye-i Seviklü	Ahi Evren	Nasuh v. Yusuf	3	-	6	-	-	-
"	Kaman-oğlu	İvaz v. İshak	1	-	5	-	-	-
"	Ali Hoca	Abdül v. Zekeriya	3	-	3	-	-	-
"	Saru Bey		m	e	v	k	u	f
4 iskân yeri			51	12	59	6	1	1
		25 çiftlik						

Liste II: 1530-1531 Tarihli Deftere Göre (TD 447) Homa Kazâsı Piyâdeleri

Çiftliğin Bulunduğu İskân Yeri	Çiftlik Adı	Yayası	Yamak	Derbendçi	Gaib	Mürde	Hasıl	Miktar (dönmüm)
nefs-i Homa	Yaya Nacak	Derviş v. Mehmed	13	-	1	4	119	5
"	Yaya Turud	Üveys v. İbrahim	9	-	-	4	150	1
"	Yaya Hızır	Mehmed v. Ali Hacı	9	-	2	3	150	50
"	Yaya Hacı Sinan	Şaban b. Ramazan	11	-	1	4	-	-
"	Hasan	Ramazan v. Muradlu	7	-	-	3	234	84
"	Yaya Şamlu	Şah-kulu v. Hasan	6	-	-	2	183	83
"	Yaya Arslan	İskender v. Mustafa	9	-	1	6	180	80
"	Ahi Yedigâr	Bayram Hacı v. Yusuf	6	-	-	4	207	57
karye-i Karalar	Mürüvvet Fakih	Ramazan v. İsmail	7	-	-	3	190	60
"	Çaruk	İvaz b. Alihan	7	-	-	9	255	105
"	Ahi Evren	... v. Ahmed	8	-	-	1	200	120
"	Kaman-oğlu	İsa v. Cüneyd	5	-	-	6	285	105
"	Yaya Mahmud	Hızır v. Pir Ali	6	-	1	5	280	100
"	İdris-oğlu	Hacı Ahmed v. İshak	7	-	5	5	160	60
muhafazat-ı derbend-i Düzbel	Ali Hoca	Emir v. İvaz	2	5	2	2	304	124
"	Yaya Köse	-	6	6	-	-	-	-
"	an-piyadegan-ı miriva-i Kütahya	hasa-i	7	5	-	-	-	-
nefs-i Homa	Yaya Bali	m	v	k	u	f	100	-
karye-i Karalar	Ali Hacı	m	v	k	u	f	130	-
"	Avşar	m	v	k	u	f	-	-
"	Saru Bey	m	v	k	u	f	-	-
"	Yakup	m	v	k	u	f	-	-
3 iskân yeri	20 çiftlik		125	16	13	67	3127	1034

Liste III: 1570-1571 Tarihli Deftere Göre (TD 510) Homa Kazası Piyâdeleri

Çiftliğin Bulunduğu İskân Yeri	Çiftliğin Adı	Yayası	Yamak	Merem- metçi	Derbendçi	Gaib	Mürde	Hasıl	miktar (dönüm)
nefs-i Homa	Yaya Nacak	Ömer-şah b. Karaca b. Mehmed	12	-	-	-	12	344	100
"	Yaya Turud	Üveys b. İbrahim	9	-	-	-	5	150	126
"	Yaya Hızır	Umur v. Mehmed	7	-	-	-	3	180	80
"	Yaya Hacı Sinan	Ahmed v. Şaban	8	-	-	-	9	261	61
"	Hasan	Mustafa v. Mehmed	5	-	-	-	8	234	84
"	Yaya Şamlu	Haydar v. Amr	5	-	-	-	5	183	83
"	Yaya Arslan	Haydar v. İvaz	7	-	-	-	7	180	80
"	Ahi Yedigâr	Turgud b. Ramazan	5	-	-	4	0	207	57
Karalar	Mürlüvet Fakih	Turgud v. Ali	7	-	-	-	5	190	60
"	Yank[Çaruk]	Bostan b. Oruç	4	-	-	-	6	260	110
"	Ahi Evren	Nasuh v. Mehmed	9	-	-	8	-	200	120
"	Kaman-oglu	Ahmed b. Bali	7	-	-	-	2	300	150
"	Yaya Mehmed(Mahmud)	Hamza b. Seydi	5	-	-	-	6	250	100
Çandır	İdris-oglu	Emirşah v. Hacı Ahmed	9	-	-	-	5	160	60
meremmetçiyân-ı köprü-yi Merhum İshak Paşa	Ali Hoca	Ali b. Canbaz	-	12	-	-	5	274	124
"	Yaya Köse		-	19	-	-	12	-	-
"	Harımsah(Şeyhli-Eymürcek		-	-	18	-	5	-	-
"	Bali Bey	m	e	v	k	u	f	100	-
"	Ali Hacı	m	e	v	k	u	f	130	-
"	Avşar	m	e	v	k	u	f	-	-
"	Saru Bey	m	e	v	k	u	f	-	-
"	Yakup	m	e	v	k	u	f	-	-
4 iskân yeri	23 çiftlik		162	31	18	12	128	3603	1395

Liste IV: 1582-1586 Tarihli Deftere Göre (TD 158) Homa Kazası Mensûh Piyâde Çiftlikleri

Çiftliğin Bulunduğu İskân Yeri	çiftlik	çift	bennak	mücerred	pir ve marız	sipahi, sipahizade, bazdar	meremmetçi-derbentçi	yekun hasıl	miktar (dönüm)
Nefs-i Homa	Yaya Köse	-	5	6	1	-	-	1118	
"	Yaya Hacı Sinan	-	5	2	-	1	-	2384	
"	Yaya Turud	-	11	3	3	-	-	2001	
"	Yaya Arslan	-	2	2	1	-	-	2266	
"	Yaya Şamlu	-	-	6	2	-	-	-	
"	Hızır	-	-	7	1	-	-	-	
Karalar	Mürüvvet Fakih	1	1	3	1	-	-	1684	
"	Yarık	-	4	1	-	-	-	2240	
"	Hasan	1	4	-	-	-	-	2240	
"	Ali Yedigâr	-	15	5	-	-	-	2332	
"	Ali Hoca	-	6	4	-	-	24	1638	
"	Yaya Nacak	-	10	4	1	-	-	2178	
"	İdris-oğlu	-	5	2	1	-	-	2200	
"	piyadegan-ı hassa-i miriiva-i Kütahya	-	12	4	-	-	-	2200	
"	Kaman-oğlu	-	6	1	-	-	-	2280	
"	Abi Evren	-	4	1	-	-	-	1540	
"	Yaya Mahmud	-	6	1	-	-	-	2260	
Çeltükci	Türkmen	-	4	-	-	-	-	2100	
Pınar-başı	Kutlu-bey	-	3	2	-	-	-	2148	
Tuğrul	Eşekli	-	2	1	-	-	-	2530	
Atmaca	Yaya Karagöz	-	5	-	-	-	-	2200	
Güdül	Habib	-	3	1	-	-	-	2550	
Kızılca	Durmuş-yeri	-	-	-	-	-	-	400	
"	Dur Ali	-	-	-	-	-	-	650	
Sarukavak	Mahmud	-	5	1	-	-	-	1930	
"	Beğmiş	-	3	2	-	2	-	2122	
"	Yaya Karaca	-	5	-	-	1	-	2920	

Deveci-öyüğü	Bayram	-	5	1	-	-	-	-	-	2491
Düden	Divane-yaylık	-	4	1	-	-	-	-	-	2400
Dikici	Ali Hoca	-	-	-	-	-	-	-	-	1000
"	Yaya Saruhan	-	5	1	-	-	-	-	-	2400
Kiçi-burgaz	Turgud	-	-	-	-	-	-	-	-	600
"	Yaya Hasan	-	5	1	-	-	1	-	-	2580
Resul-sarayı	Davlumbazcı İsa	-	-	-	-	-	-	-	-	900
Samed	Yaya Dede	-	3	1	-	-	-	-	-	2510
Koymac	Ece	-	2	-	-	-	-	-	-	2909
Ulu-lorgaz	Avcı Hamza	-	4	1	-	-	-	-	-	2600
"	Bayram-begi	-	-	-	-	-	-	-	-	1000
Kulagoz-oğlu	Yaya Emir	-	3	1	-	-	-	-	-	2400
Düden	Yaya Yenice	m	e	v	k	u	f	f	f	150
Ulu-lorgaz	Yayla	m	e	v	k	u	f	f	f	600
20 iskân yeri	42 çiftlik	2	170	56	8	5	24	79111	3247	

Liste V: 1545 Tarihli Deftere Göre (TD 237) Homa Kazâsı Müsellem Çiftlikleri

Çiftliğin yeri	çiftlik	yaya adı	yamak	gaib	mürde	miktar(dönüm)	yekun
Çeltükci	Yaya Türkmen	İvaz b. İlyas	3	-	1	140	340
Deveci-öyüğü	Bayram	Elvan v. İsa	4	-	2	70	250
Güdütl	Habfb	Yusuf v. Hüseyin	3	-	2	110	310
Pınar-başı	Kutlu Bey	Duran v. Ayvad	5	-	2	140	340
Tuğrul	Eşekli	Veli v. İlyas	6	-	1	180	460
Düden	Yaya Begice	Şükrullah v. Bayram	4	-	2	80	260
Yaylık	Divan-yayla	Pîr v. Adilhân	7	-	1	120	300
Atmaca	Yaya Karagöz	Mehmed v. Yahya	4	-	-	100	280
Kızılca	Dur Ali	Şaban v. İlyas	4	-	-	40	140
Samed	Yaya Dede	Mehmed v. Mustafa	3	-	5	100	300
Koymac	Ece	Şaban b. Mustafa	4	-	1	40	240
Kiçi-burgas	Yaya Hasan	Ali b. İsmail	3	-	1	80	240
Dikence	Yaya Saruhan	Eyvan v. Hamza	5	-	-	80	240
"	Ali Hoca	Pîr Gaib v. Emrullah	3	-	3	70	250
Ulu-burgas	Avcı Hamza	Seyfi v. Cüneyd	4	-	3	80	240
Kulagoz-oğlu	Yaya Emir	Durmuş v. Yakup Fakih	4	-	-	120	320
Saru-kavak	Yaya Karaca	Ali v. Yakup	4	-	1	60	200
"	Begmiş	Mehmed v. Orhan	2	-	4	130	330
"	Mahmud	Böğü v. Begmiş	3	-	2	60	210
Ulu-burgas	Bayram-beği	m	v	k	f	100	300
"	Yayla	m	v	k	f	-	-
Kiçi-burgas	Turgud	m	v	k	f	60	220
Bademli	Sami	m	v	k	f	-	-
Göreme	Hâl-bâcı	m	v	k	f	-	-
Resul-sarayı	Davlumbazcı İsa	m	v	k	f	150	400
-	Kökez	m	v	k	f	-	-
-	Dolu	m	v	k	f	-	-
19 karye	28 çiftlik		95	7	69	2110	6170

III-) HOMA KAZÂSÎ TÎMÂR sâhipleri

Liste I: II Bâyezîd Dönemi Defterine Göre (TD 45) Homa Kazâsî Tîmâr Sâhipleri

Tîmar sâhibi	Tahsis olunan tam köy, mezraa ve hisseli köy, mezraa vd.	Toplam vergi hasılı	Tîmar sahibine düşen hisse	İzâhât
Mahmud v. Bâyezîd	1 tk.	2496	2496	-
Ali Bekirî	2 tk.	6323	3161,5	müşterek, ale's-sevâ
Mehmed v. Şeyh Bey	2 tk.	6323	3161,5	"
Hacı v. Bâli	2 tk., 1 tm.	2091	1045,5	müşterek, be-nevbet
Böğü Bey v. Yenice	2 tk., 1 tm.	2091	1045,5	"
[isimsiz]	1 tk.	4268	4268	-
Sultanşah v. Donbay Ali	2 tk.	4447	4447	-
Emirşah v. Dursun	2 tk.	2576	1288	"
İvaz v. Ali	2 tk.	2576	1288	"
İsmail v. Devlethan	1 tk.	1047	349	"
İshak v. Devlethan	1 tk.	1047	349	"
Mahmud v. İbrahim	1 tk.	1047	349	"
İlyas v. Aslanbey	1 tk.	1205	602,5	"
İskender b. İlyas	1 tk.	1205	602,5	"
Emirhan v. Çalabvirmiş	1 tk.	2036	1018	"
Hacı İvaz v. Hamdi	1 tk.	2036	509	"
Bozkuş	1 tk.	2036	509	"
Turhan v. Mehmed	2 tk.	2109	1054,5	"
Kâsım	2 tk.	2109	1054,5	"
İdris v. Halil	2 tk.	1718	1718	-
Mustafa v. Hasan	1 tk.	876	876	-
[isimsiz]	1 tk., 1 tm.	2624	2624	-
[isimsiz]	2 tk., 1 tm.	1628	1628	-
Yusuf v. Hasan Paşa	1 tk.	1502	1502	-
Hızır v. Bahşayış	1 tk.	1299	433	müşterek, be-nevbet
Güvendik v. Hamza	1 tk.	1299	433	"
Ali v. Sevindik	1 tk.	1299	433	"
Yusuf	2 tk., 1 hk.	3348	1674	"
Emirşah v. Tursun	2 tk., 1 hk.	3348	1674	"
Bâli v. Bahşi	1 hk.	505	252,5	"
Ahmed v. Tarak	1 hk.	505	252,5	"
Yusuf	1 tk.	1629	1629	-
[isimsiz]	1 tk.	400	400	-
Bayramlı v. Halil	2 tk., 4 tm.	1217	608,5	müşterek, be-nevbet
Satılmış v. İdris	2 tk., 4 tm.	1217	608,5	"
Ali v. Mustafa	4 tk.	3971	2013	"
Mustafa v. Bahşi	4 tk.	3971	979	"
Bahşi v. Saltuk	4 tk.	3971	979	"
Pîr Merd	7 tk., 3 tm.	13860	6930	müşterek, ale's-sevâ
Hoşgeldi	7 tk., 3 tm.	13860	6930	"
Yekûn: 40 sipahi	40 tk., 1 hk., 10 tm.		63175	

Liste II: 1520 Tarihli Deftere Göre (MAD 72) Homa Kazası Tîmâr Sâhipleri

Tîmar sâhibi	Tahsis olunan tam köy, mezraa ve hisseli köy, mezraa vd.	Toplam vergi hasılı	Tîmar sahibine düşen hisse	İzâhât
Emirşah v. Ömer	2 tm.	3158	3158	yarayınca cebelüstü eşe
Siyah	2 tk., 1 tm.	4392	4392	-
Yardım b. Can Ağa	2 tk.	4829	4829	-
Sultan v. Ahmed	1 tk.	2654	2654	-
Yardım v. Kangal Çavuş	1 tc.	4004	4004	-
Süleyman v. Bozkuş	2 tk., 1 tm., 1 tc.	7890	5028	hisseli tîmar
Ali v. Orhan	2 tk., 1 tm., 1 tc.	7890	2860	"
Bâli v. İdris	1 tk., 1 hk.	3440	2500	her yıl eşer
Abdi v. Tekan	1 tk.	2128	2128	"
Bereket v. Ali	1 hk.	1669	834	-
Bâli v. İvaz	2 tk.	2570	2570	her yıl eşer
Hacı v. Mahmud	1 tk.	2489	1244	müşterek, be-nevbet
Ali v. Ömer	1 tk.	2489	1244	"
Ahmed v. Beğtimür	1 tk.	895	895	hisseli tîmar
Durak v. Paşa	1 tk.	1962	1000	"
Mustafa v. Yahya	1 tk.	1962	962	"
Mehmed v. İbrahim	1 hk.	6961	4999	"
Şah Veli v. Hasan	1 tk.	4000	4000	-
Ahmed v. Çavuş Lütfi	1 hk.	4868	3822	-
Çavuş Ali	1 tk., 1 tc., 1 hk.	6236	4000	-
Veli v. İbrahim	1 tk.	7168	7168	-
Ali v. Hamza	1 tm., 1 emlak	3320	3320	-
Ağa v. Hamza	1 tc., 1 dalyan	2000	2000	-
İbrahim v. Yusuf	2 tk., 1 tm.	3000	3000	yarayınca cebelüstü eşe
Bâyezid v. Yusuf	1 tk., 1 tc.	3012	3012	-
Mustafa v. Nasuh	1 hk.	18279	2181	hisseli tîmar
Çavuş Derviş	4 tk., 1 tm., 1 tç., 1 çorak tuzla	3245	3245	-
Budak v. Mustafa	1 hk.	18279	4999	hisseli tîmar
İlyas v. Umur	1 tk., 1 hk.	5604	2148,5	müşterek ale's-sevâ
Seyfi v. Umur	1 tk., 1 hk.	5604	2148,5	"
Musa v. Mustafa	1 hk.	18279	3000	hisseli tîmar
Yusuf	1 nefis, 1 tk.	4999	4999	an-berât-ı Siyah Paşa ber-müceb-i hük-m-i hümâyûn
Cafer	1 hk., 1 tc.	7236	4800	-
Abdi v. Ali	an-kıst-ı bâc-ı bazâr-ı nefis-i Geyikler ve meyhâne ve resm-i arûsiyye cürm-i cinayet ve bâd-ı havâ ber-vech-i maktû'	7300	4600	hisseli tîmar
Ziyal v. Kara oğlu	an-kıst-ı Çapar ve Kavak	7000	5000	hisseli tîmar
Hasan v. Hacı	an-kıst-ı bâc-ı bazâr ve meyhâne-i nefis-i Geyikler ve resm-i arûsiyye ve cürm-i cinayet ve bâd-ı havâ ber-vech-i maktû' fi-sene	7300	2700	"
Pîr Ahmed	2 tk., 1 tm.	5799	3330	"
Carullah	2 tk., 1 tm.	5799	2469	"
Bâyezid	1 hk.	18279	2850	müstakil

Haydan v. Urus	1 hk.	18279	1250	"
Yeniçeri Karagöz	1 hc.	12500	9300	hisseli timar
Pîr Üveys	1 hc.	12500	3000	"
Ahmed v. Yakub	1 tk., 1 tm., 1 ty.	2322	1161	müstakil
Nebî v. Yakub	1 tk., 1 tm., 1 ty.	2322	1161	"
Âbidin	1 hk.	18279	3167	"
Veli	1 tk., 1 tc., 1 hk.	20947	4500	"
Mehmed v. Ürküt	1 tm., 1 sazlık	1500	1500	-
Kucak v. Ali	1 tk.	2000	2000	-
Hamza	1 hk.	4031	2000	müstakil
Pîr Ali	1 hk.	4436	1200	"
Ahmed v. Yardım	2 tk., 1 tç.	6179	3380	hisseli timar
Mustafa v. Yardım	2 tk., 1 tç.	6179	2799	"
Ayverdi	1 tk.	1188	594	be-nevbet
Mûsâ Hacı	1 tk.	1188	594	"
Seydi	1 hk.	4436	2000	müstakil
İbrahim	1 hk.	4436	1236	"
Pîr Ahmed	1 tk.	1146	1146	"
Polad	2 tk.	5252	3252	müstakil, her yıl eşer
Mehmed	2 tk.	5252	2000	yarayınca cebelüsü eşe
Şaban v. Murad	2 tk., 2 tc., 1 tm.	12851	12851	-
Sultanşah	2 tk., 1 tç., 1 tçy.	2467	2467	müstakil
Kâsım v. İbrahim	2 tk., 1 çeltik hasılı	3922	3922	-
Yekûn: 62 sipahi			190573	

Liste III:1528-1529 Tarihli Deftere Göre (TD 72) Homa Kazâsı Tîmâr Sâhipleri

Timar sahibi	Tahsis olunan tam köy- mezraa ve hisse köy- mezraa vd.	Toplam vergi hâsılı	Timar sahibine düşen hisse	Ûtizam	izâhât
İlyas	nefs-i Homa bac-ı bazar vs.den hisse, 2 tk.		12000		-
Katip Mustafa	8 tk.		13533		-
Musa	5 tk.		10702		-
Yeniçeri İskender	1 tk., 1 hc.		8016	9300	-
Yusuf	3 tk.		5031		-
Mahmud v. Hızır	nefs-i Geyikler bac-ı bazar vs., 1 tk.		5698		Yarayınca cebelli eşdirmek üzere
Ahmed	1 tk.		2299		-
Hüsrev	2 tk.		5000		-
Mehmed	2 tk.	5052	2000		hisseli timar
Polad	2 tk.	5052	3052	3252	"
Yakub	1 tk., 1 tç.		3538		-
Mehmed	1 tk.		4500		-
Çavuş Devlethan	2 tk., 1 tc.		4608	4800	-
Kasım	2 hk.		2500		-
Abdi	1 tk.		1429	2553	-
Kayalu	4 tk.		3245		-
Haydar	nefs-i Geyikler resm-i asiyab vs.	5589	4500		-
Murad	2 tk., 1 tm., 1 tc.	7888	5028		hisseli timar
Şaban	2 tk., 1 tm., 1 tc., hasıl-ı mezruat-ı koru	7888+440	3300		"
Emrullah	1 tk.	4718	3320		"
Satılmış	1 tk.	4718	1398		"
Seyfi	3 tk., 1 tç.		3080		-
Şah-kulu	1 tc.		2400	3000	-
Hüseyin	1 hk.		890		-
Pir Ali	1 tk.	1850	693	1200	hisseli timar
Ali	2 tk.	1850+843	2000		"
Hacı	1 tk., 1 tc., büyük işde harımı		2454	2489	-
Cafer	2 tk., 1 tc., 1 tç.		4426	5760	-
Halil	3 tk., 1 tm.		4812	4838	-
Hasan	1 tk., 1 tm.		1812	2366	-
Mustafa	niyabet-i Homa ve Geyikler, 2 tk., 1 tç.		10666		-
Mehmed v. Hacı İlyas	1 tk.		1600		-
Mehmed v. Durmuş	2 tk.		3184		-
İsa	2 tk., 1 tm., 1 tç.		4093		-
Ali	1 tk.		1200	1280	-
Musa	2 tk., 1 yaylak	2426	1161		hisseli timar
biraderi	2 tk., 1 yaylak	2426	1161		"
Halil	1 tm., 1 emlak		2120	3320	-
Hamza	1 tk.		2000		-
Cafer	1 tk., 1 tm.		1000		-
Çavuş Hacı Ali	1 tk.		4022		-
Bahşayış	1 tk., 1 tm.		1685	2000	-
Seydi	1 tk., 1 hk., 1 tc.		2000		-

İlyas	1 hk., 1 tç.	10037	3537	-	-
Mehmed	1 hk.	4500	3500	-	-
Piri	1 hk., 1 tç.	14618	3357	4999	-
Hüseyin	1 tk., 1 tm.	3253	3253	-	-
Mehmed	1 tk.	3100	3100	-	-
Beytimur	1 hk.	12365	3000	-	-
Mehmed	1 tk.	3000	3000	-	-
Hasan	1 hk.	6250	3000	-	-
Ömer	1 tk., 1 hk.	8394	3719	-	-
Ahmed	2 hk.	6560	3250	-	-
Seyfi	2 hk.	5482	2841	3000	-
Mehmed	1 hk.	8594	3000	-	-
İbrahim	1 hk.	8594	2400	-	-
Hasan	1 hk.	3685	1685	2000	-
Mustafa	2 hk.	5585	2000	-	-
Yahya	2 hk.	7481	2000	-	-
Mehmed	1 hk., 1 tc.	3690	2000	-	-
Hamza	2 hk.	13094	2100	-	-
Ahmed	1 hk., 1 hc.	7100	1200	-	-
Şaban	1 hk.	9381	2000	-	-
Nurullah	1 hk.	7449	2799	-	-
Ali	1 hk.	2009	895	2000	-
Derviş	1 tm., 1 hc.	3600	2200	-	-
Şahruh	2 tm.	2000	2000	-	-
Musa	1 hk.	14261	2000	-	-
Gani	1 hk.	14261	2000	-	-
Hacı	1 hk.	6653	2553	-	-
Seydi Ali	2 hk.	16880	2523	-	-
Mehmed	2 hk.	17279	2061	-	-
Musa	1 hk., 1 hc.	8117	2000	-	-
Durmuş	1 tk., 1 hc.	13409	3044	4999	-
Mehmed	1 hk.	3870	1220	2500	-
Sevindük	1 hk.	1300	1000	-	-
Seydi	1 hk.	4161	1161	-	-
74 sipahi	1 nefis, 21 tk., 87 hk., 14 tm., 1 hm., 8 tç., 6 tc., 6 hc., 2 nehr		272901		-

Liste IV: 1570-1571 Tarihli Deftere Göre (TD 230) Homa Kazası Tîmâr

Sâhipleri

Timar sahibi	Tahsis olunan tam köy- mezraa ve hisse köy- mezraa	Toplam vergi geliri	Timar sahibinin hissesi	tekmili	İltizamı
Rüstem	2 tk., 1 hk., 1 tm.	11081	7100	-	-
Ali veled-i Mehmed	3 hk.	11528	6696	-	-
Süleyman veled-i Abdullah	2 hk.	13900	6100	-	-
Hamza veled-i Abdullah	2 tk., 1 hk.	9398	6084	-	-
Kaya Bölüktaş	3 tk.	6000	6000	-	-
Hasan veled-i Mustafa	1 hk., 1 tm., 1 tc.	6400	6000	-	-
Kasım veled-i Abdullah	1 hk., 3 tm., 1 hm., 1 tç.	7040	5940	-	-
Mehmed veled-i Yusuf	1 hk.	14261	6200	-	-
Veli	1 hk., 2 tc.	7302	5102	-	-
Hüseyin	2 hk.	9115	5315	-	-
Kayalar veled-i İbrahim	1 tk., 1 hk.	7685	5000	-	-
Hasan Sekban	1 hk., 2 tm.	5740	4365	5000	-
Mehmed	2 hk., 1 hc., 1 nehr	20359	4625	-	-
Mehmed	3 tk.	14997	4999	-	-
Nebi	"	14997	4999	-	-
Hamza	"	14997	4999	-	-
Mehmed	2 hk.	18000	4999	-	-
Abdülgani	3 hk.	12420	3500	-	4999
Muharrem	2 tk., 1 hk.	8413	5099	-	-
Pervane	1 tk., 2 tc.	6099	6099	-	-
İsa	2 tk.	9621	4810	-	4999
Pir Gaib	2 tk.	9621	4810	-	4999
Mehmed	1 hk., 1 tm., 1 nehr	5968	4384	-	4999
Mustafa	1 tk., 1 hk.	11699	4999	-	-
Memi	1 hk.	9381	3622	-	4999
Hüseyin	1 hnefs, 1 tk.	19276	4999	-	-
Osman serasker	2 tk., 1 tç.	4999	4999	-	-
Halil	1 tk., 1 tç.	4899	4899	-	-
Hamza	1 hk., 1 tm.	7440	4999	-	-
Haydar	1 hk.	9500	4500	-	4999
Kayalu	1 tk., 2 hk.	7638	4999	-	-
Pir Nebi	2 hk., 1 tç.	9399	4999	-	-
Ramazan	1 tk.	4282	2141	-	4999
Gani	1 hk., 1 hc., 1 tç.	9116	4999	-	-
Emre	1 hk., 1 tç.	6557	2643	-	4999
Ahmed	1 hk.	14000	2000	-	4000
Bostan	1 tk.	2999	2999	4000	-
İbrahim	1 hk.	6022	4022	-	-
Emre	1 hk.	10786	3300	4000	-
Ahmed	1 tk., 1 hk.	3659	3159	-	-

Ali	1 tk.		900	946	-
İvaz	1 tk., 1 tm.		1498		-
Ferhad	1 tk.		3400		-
Mustafa	2 tk., 1 tm.		10014		-
Mustafa	2 tk., 1 tc., 1 tç.		3100	3357	-
Mehmed	3 tk.		2477		Yararınca cebelüsü eşmek üzere
Mehmed	1 tk., 1 dalyan		2000		-
İbrahim v. Yusuf	2 tk., 1 tm.		3000		-
Yumlu v. Can Ağa	2 tk., 1 tc., 2 tm.		4999		-
Bali	1 tk.	9998	4999		hisseli timar
Hüseyin	1 tk.	9998	4999		"
Mehmed	4 tk., 1 tç.		4999		-
Piri	1 tm.		546		-
56 sipahi	95 tk., 3 hk., 15 tm., 10 tc., 1 hc., 7 tçf., 2 yaylak, 1 emlak, 1 dalyan ile nefsi Homa ve nefsi Geyikler'e ait gelirler		210087		

**K. YILDIZI KAYIT VE İZLENİMLERİ
BİLGİLENDİRME MERKEZİ**